БОМАРШЕ

ШАЛЕНИЙ ДЕНЬ
АБО
ОДРУЖІННЯ ФІҐАРО

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

BEAUMARCHAIS

LA FOLLE JOURNÉE OU LE MARIAGE DE FIGARO

БОМАРШЕ

ШАЛЕНИЙ ДЕНЬ АБО ОДРУЖІННЯ ФІҐАРО

КОМЕДІЯ

ПЕРЕКЛАД
ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА

РЕДАКЦІЯ, СТАТТЯ Й ПРИМІТКИ
В. ДЕРЖАВИНА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ 1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

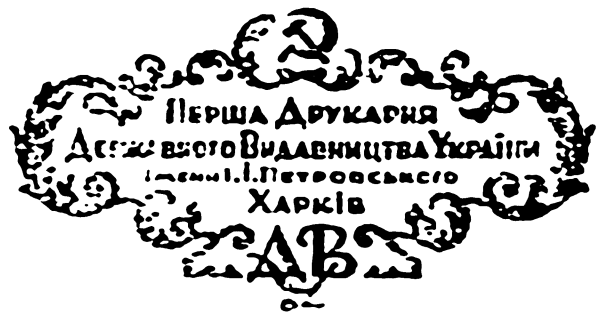

Укрголовліт № 3387. 20/VIII 1929.
Зам. № 1120. Тираж. 3.000
Б₆ — 5¾ арк.

БОМАРШЕ ТА ЙОГО ТРИЛОГІЯ ПРО ФІҐАРО

I

У травні 1778 року П'єр Оґюстен Карон-де-Бомарше виїхав у справах з Парижу в Марсель; перед своїм від'їздом він закінчив рукопис „Одружіння Фіґаро". Скільки часу він працював над цим своїм шедевром, невідомо; але не можна не дивуватися на його виключну енерґію й працьовитість, що давала йому змогу, хоч якийсь час приділяти літературній праці при всій неймовірній кількості великих і складних комерційних, судових, дипломатичних та двірських справ, що опанували все його життя. Що він робив одночасно з писанням „Одружіння Фіґаро"? Навіть найкоротша відповідь на це питання показує надзвичайну різнобічність цієї виняткової і, одночасно, надзвичайно типової — для своєї доби і для своєї кляси — постаті.

Не будемо спинятися на справах, сказати б, другорядної ваги,— хоч самі собою вони могли б до краю опанувати увагу менш заповзятливого літературного діяча: наприклад, організація професійної асоціяції письменників-драматургів — часово першої в Европі — і уперті спроби законодатно уреґулювати грошові зобов'язання театральних дирекцій щодо авторів п'єси (спроби ці почав Бомарше 1776 року, а успіху добився лише 1791 р., коли законодатні збори розв'язали це питання окремим декретом) або улаштування зразкової друкарні в баденському місті Келі (Kehl) спеціяльно для видання першого „повного зібрання творів" Вольтера, що хоч і було — з причин цензурного й дипломатичного характеру — куди менш повне, ніж сподівався сам Бомарше, а проте, поклало поважну основу текстології

і бібліографії Вольтерових творів. Не говоритимемо й про родинні справи Бомарше, нецікаві з історичного погляду, хоч саме вони відбирали в автора Фіґаро відносно багато часу й енерґії: почтивий син, уважний брат і ніжний (хоч геть не бездоганний) чоловік, Бомарше не самим тільки пером проповідував сантиментальну родинну етику дрібної буржуазії XVIII століття, і до цього аспекту його історичної постаті нам ще нераз доведеться вертатися. Але ми почнемо тут з найграндіозніших його афер та заповзяттів, з тих, що цілі роки вимагали від нього максимуму життьової енерґії, загрожуючи в разі неуспіху, цілковитим економічним і соціяльним крахом — руїною і втратою „доброго імени". Саме ці ділові перипетії, тріюмфи і катастрофи з усієї біографії Бомарше найхарактеристичніші з культурно-історичного погляду.

Почесне місце належить тут, насамперед, славнозвісному й багатолітньому процесові за посмертні борги банкіра Парі-Дюверне (1770 — 1778). Цьому фінансовому маґнатові Бомарше багато дечого завдячував: Парі-Дюверне систематично протеґував йому за доби першої його появи при дворі (як „королівського годинникаря"), сприяв його першим успіхам в аристократичних колах, усяково допомагав молодому кар'єристові і, нарешті, був його вірний спільник в усіх його комерційних та фінансових заповзяттях; під умілим проводом цього ментора П'єр-Оґюстен Карон, народився 1732 року, син бідного паризького годинникаря Андре Карона, зумів створити собі, коли не поважне, то, в усякому разі, видатне становище і в паризькому фінансовому світі, і в найвищих колах двірського товариства; цій другій обставині неабияк сприяв його щасливий шлюб з удовою і спадкоємицею багатого контролера королівського майна Франке, якого посаду він відкупив собі знов таки з допомогою Парі-Дюверне; саме після цього шлюбу П'єр-Оґюстен Карон, наслідуючи тодішній звичай, прийняв квазі-аристократичне прізвище д е - Б о м а р ш е (за назвою невеликого маєтку його жінки). Таким чином, Бомарше завдячував своїй ранній дружбі з старим мільйонером більшу частину своїх громадських і фінансових успіхів; але наслідки цієї дружби мало не спричинилися до загибелі — до цілковитого банкрутства і втрати громадянської чести,

Річ у тому, що протягом усіх шістдесятих років Бомарше провадив чимало більш-менш вигідних комерційних і промислових підприємств спільно з Парі-Дюверне, при чому близькі особисті відносини між обома спільниками дозволяли їм не дуже цікавитись звітністю і відкладати на цілі роки остаточне з'ясування складної взаємної заборгованости. Улітку 1770 року Парі-Дюверне вмер; і хоч смерть вісімдесятшестилітнього діда не мала в собі нічого несподіваного, Бомарше не встиг таки зліквідувати заздалегідь свої грошові рахунки з ним: спадкоємець фінансиста, його унук-небіж граф де-Ля-Бляш, тримав свого старого родича останніми місяцями його життя майже під домашнім арештом, опасуючись, щоб він не зміг передати своєму спільникові будь-яких грошей. В наслідок, Бомарше мусів наприкінці 1770 р. заложити позов на графа де-Ля-Бляша, на 15.000 ліврів, на підставі сумнівних з формального погляду документів. Почався тривалий і надзвичайно складний процес.

Бомарше вже має в цей час і чималі гроші і численні зв'язки при дворі; але з графом де-Ля-Бляшем, спадкоємцем мільйонера, йому важко змагатися в обох цих напрямах; а граф, що протягом багатьох років скоса дивився на дружбу Бомарше з Парі-Дюверне і, особливо, з іншими родичами банкіра (цебто з конкурентами щодо спадщини), твердо наважився використати всі леґальні й нелеґальні можливості, щоб не заплатити Бомарше ані шеляга. Проте, Бомарше виграв процес у першій інстанції (1772); але граф апелює до суду Паризького парляменту* і систематично підкуповує всіх юристів, що через руки їх повинна пройти справа. До всіх цих лих, Бомарше на весні 1773 р. підпадає — саме підчас розгляду справи — під адміністративний арешт, наслідком приватної сварки з своїм колишнім близьким приятелем герцогом де-Шоном, на романтичному ґрунті (не помирилися за одну актрису). Йому дозволяють раз на день покидати в'язницю на кілька годин, для ділових візит та нарад, поєднаних з процесом, а втім, він дуже зв'язаний у своїх діях.

* Парляменти були в дореволюційній Франції місцевими судовими установами, що виконували, в числі інших функцій, обов'язки касаційного суду і мали відносну незалежність від королівського абсолютизму.

Зневірившись у леґальних способах юридичної боротьби з графом де-Ля-Бляшем, він наважився — за прикладом свого противника — удатись до способів нелеґальних: він підкуповує жінку доповідача своєї справи, судового радника Ґоезмана; але Ґоезман, котрий, мабуть, одержав від Ля-Бляша більше, робить у парляменті таку доповідь, що Бомарше програє процес якнайгірше: суд не тільки касує його позов до графа, але й присуджує його самого заплатити графові 56.000 ліврів „боргу" плюс відсотки на цю суму від 1770 року, плюс судові витрати. Для Бомарше це — банкрутство.

По ухвалі присуду пані Ґоезман вертає Бомарше те, що воно від нього одержала — але не сповна: вона залишає собі 15 люїдорів (360 франків) „за клопіт". Тоді Бомарше, розлючений зрадництвом судового радника та його дружини, зважується на дуже ризиковиту справу: він закладає на нього позов за зловмисний ошук; ті, і собі, починають протипозов за обмову. Ситуація дуже складна: навіть виграв ши справу, Бомарше був би викритий в тому, що він дав хабаря судді; правда, він каже, з звичайною викрутністю, ніби він хотів купити не вирок Ґоезманів, а тільки приступ до його особи, для „приватної авдієнції"; але хіба ж суд може повірити йому на слово. Навпаки, проти позов за обмову має всі шанси на визнання, бо Бомарше може протиставити йому лише сумнівні усні свідчення від свідків — до того ж, суперечні, бо Ґоезман устиг залякати декотрих приятелів Бомарше, причетних до передачі хабаря пані Ґоезман; нарешті, треба ще взяти на увагу корпоративні почуття Паризького парляменту, що не схильний ганьбити одного з своїх членів на підставі майже бездоказних свідченнів Бомарше. Одне слово, Бомарше дуже ризикує бути визнаним офіційно за „зловмисного обмовця", а це визначало б для нього громадянську смерть і цілковиту неможливість провадити далі процес за посмертні борги Парі-Дюверне.

На зводинах з панією Ґоезман йому без труднощів удається збити й заплутати її в її свідченнях, подиктованих досвідченим у судових каверзах її чоловіком:

— „Я стверджую, пане, що я ніколи нічого не чула про ці п'ятнадцять люїдорів; та й яка рація — пропонувати п'ятнадцять

люїдорів жінці мого стану мені, що саме напередодні відреклася ста луїдорів!“

— „Про яке це „напередодні“ ви кажете, пані?“

— „Ну, напередодні того дня, пане, коли...“

— „Напередодні того дня, коли ви „ніколи нічого не чули про ці п'ятнадцять люїдорів“, чи не так?“

Одночасно, Бомарше щастить відрочити виконання судового вироку в справі про борги Парі-Дюверне; але ці дрібні успіхи сами за себе не можуть його врятувати — і він удається до нового способу самооборони — до публіцистики.

У вересні 1773 року Бомарше випускає в світ і поширює серед паризької інтеліґенції першу свою брошуру, що стосується процесу — гострий памфлет на подружжя Ґоезманів; за нею йдуть, того ж таки року, друга і третя, спрямовані переважно проти кривоприсяжних свідків Ґоезмана. Ці памфлети склали, як кажуть, епоху в історії французької публіцистики. Правда, ця форма впливу на суспільну думку в судових справах сама по собі зовсім не була нова за царювання Людовіка XV; зокрема, Вольтер нераз уживав її у своїй боротьбі з релігійним фанатизмом французьких судів. Нове було те, що Бомарше вжив її з приводу приватного процесу, позбавленого хоч би якого принципового або „філософського“ (як говорили в XVIII столітті) значення, і зробив це з такою майстерністю публіцистичного викладу, що одразу привернув до себе інтереси й симпатії широких мас паризької людности. Процес Бомарше-Ґоезман раптом набув характеру громадської сутички між колективним авторитетом парляменту, з одного боку, і особистим хистом одинака-публіциста, з другого. Бомарше, якому в даному разі немає чого втрачати, атакує своїх ворогів з гострістю і сміливістю, нечуваною доти в леґальній французькій пресі; він не милує ні громадського, ні приватного життя своїх ворогів, виказуючи, наприклад, темні сторони в родинній минувшині Ґоезмана. Нарешті, судова публіцистика Бомарше набуває і суто політичного значення: у своїх памфлетах (особливо в четвертому, що вийшов у лютому 1774 р.) він фактично дискредитує нові парляменти, що ними Людовік XV, за кілька років перед цим, замінив колишні, не досить покірні королівському абсолютизмові. Таким

шляхом, Бомарше привертає до себе усю ліберальну частину французької буржуазії; не дивно, що четвертий памфлет розходиться за три дні кількістю шість тисяч примірників, і що патріярх французького вільнодумства Вольтер каже з його приводу: „Ніколи нічого не справляло на мене більшого враження; немає потішнішої комедії, зворушливішої трагедії, дотепнішого оповідання і, особливо, яснішого освітлення заплутаної справи". Своїми судовими памфлетами Бомарше фактично уторував шлях політичним памфлетам доби Великої революції.

Парлямент не зважується іґнорувати цілком такого великог тиснення від громадської думки, але, одночасно, дуже злий на Бомарше за його публіцистичні виступи; 26-го лютого 1774 р. судді ухвалюють — після дванадцятигодинної наради! — вирок, що карає обидві сторони: Ґосзмана усунено з посади, дружина його повинна вернути Бомарше уславлені 15 люїдорів, але й сам Бомарше дістає сувору догану за „непочтивість", з якою він говорив у своїх брошурах про судову маґістратуру в цілому і про багатьох членів суду, зокрема; самі памфлети засуджено на спалення.

Це — далеко не найгірше, чого Бомарше міг сподіватися, а проте досить погано: процедура судової догани передбачала, що засуджений повинен стати перед судом на коліна і вислухати від голови суду вельми сувору й образливу формулу: "Я ганьблю тебе і проголошую тебе безчесним". Правда суд не зважився — беручи на увагу громадські настрої — обстоювати фактичне виконання цієї формальности; а Бомарше, від себе, поспішив — за порадою своїх високих заступників — виїхати на якийсь час до Англії, щоб уникнути цієї прилюдної ганьби. А втім, його громадське становище було дуже порушене цією судовою доганою, і перше, ніж він не відновить своєї репутації перед урядом, йому немає жодної рації домагатися, щоб переглянено вирок у справі Парі-Дюверне. Зрозуміла річ, на цей вирок можна подати касацію; але для цього потрібен спеціяльний королівський наказ, а король гнівається на Бомарше. Колись він учив музики доньок Людовіка XV і мав королеву ласку, але втратив її через свою необачність: він сказав одному двірському вельможі, що за його обчисленням загальна сума коро-

левих боргів „має більше ліврів по двадцять су, ніж минуло хвилин від смерти Ісуса Христа". Цей „недоречний" дотеп того самого дня переказано королеві і він дуже роздратував його. Доводиться викручуватись, щоб знову запобігти королевої ласки— і Бомарше викручується. Він бере на себе дрібні доручення напівдипломатичного, напівполіцайського характеру. Він уже має деякий досвід у таких справах: підчас свого річного перебування в Еспанії 1764-1765 року він зумів не то зреабілітувати честь своєї незаміжньої сестри, поважно зачеплену мадрідським журналістом Клявіхо (це й було за головну мету подорожі), а, крім того, попасти і в еспанські двірські кола, і до французького посольства у Мадріді, і навіть засватати еспанському королеві Карлові III нову фаворитку. Правда, незчисленні доповідні записки з питань еспанської політики, якими він, з власної ініціятиви бомбардував з Мадріду французьких міністрів, не мали жодних наслідків; зате він набув певних навичок у виконанні „двірських доручень конфіденціяльного характеру".

Тепер навички ції йому придалися. Всю весну 1774 року він невпинно їздить між Парижем і Лондоном, з таємним дорученням — перешкодити виходові в світ образливих памфлетів на адресу Людовіка XV і особливо його фаворитки графині дю-Баррі, що друкуються в Лондоні французькою мовою при ласкавому невтручанні англійського уряду. Після довгого клопотання справу повелося налагодити: памфлети знищено, автора їх приборкано доброю доживотною пенсією (на ню він, мабуть, з самого початку й важив), король задоволений з служби Бомарше і готовий скасувати ненавидний вирок парляменту, але... 10-го травня 1774 року Людовік XV нагло вмирає з вітряної віспи, а його наступник, зрозуміла річ, найменше схильний брати на увагу послуги фаворитці свого покійного діда. Знову доводиться викручуватись. А що памфлетів проти нових короля й королеви покищо за кордоном не друкують, то Бомарше з недвичайною зухвалістю береться на видумки: вигадує якогось Ґійома Анджелуччі, що нібито склав у Англії „Поважну пораду еспанскій лінії Бурбонів щодо їх прав на французький стіл, через брак безпосереднього наступника", шантажує поліцію Людовіка XVI існуванням цієї вигаданої брошури, добувається секретного

доручення усунути її, вганяє за мітичним Анджелуччі по всій Европі від Лондону до Відня, потрапляє під арешт при дворі Марії - Терези, де його — не без підстав — уважано за небезпечного авантурника, і з тріюмфом вертається до Парижу в вересні 1774 року, мавши в кишені бажаний документ з підписом Анджелуччі і „речовий доказ" — два примірники уславленої брошури (їх він тимчасом сам видрукував у Лондоні!) Цим разом справу виграно: Людовік XVI дає наказ і 28 січня 1775 року вирок парляменту в справі Ля - Бляш - Бомарше скасовано. Так один король заплатив спритному шантажистові за справжні послуги, зроблені другому.

Тепер вузол судових процесів починає поволі розплутуватись. Бомарше остаточно закріпляє за собою громадські симпатії своїм „Севільським цилюрником" (перша вистава — 23 лютого 1775 року), що в його текст він повставляв влучні натяки на свої судові пригоди, і, після нових дипломатичних послуг — цим разом реальних — зроблених від нього французькому урядові в Лондоні, де він ретельно стежить за розвитком конфлікту між Англією й американськими колоніями, він добувається, нарешті, своєї громадянської реабілітації, себто скасування частини вироку у справі Бомарше - Ґоезман, що стосувалася до нього (1776). Останній епізод усієї цієї судової епопеї — перегляд справи про посмертні борги Парі - Дюверне — розгортається на півдні Франції, у парляменті міста Е. в липні 1778 року; і тут нові публіцистичні виступи Бомарше остаточно перемагають підкупи і особисті зв'язки графа де - Ля - Бляша; парлямент присуджує графа до виплати Бомарше 15.000 ліврів, плюс усякі — можливі відсотки, судові витрати, покриття видатків тощо — разом 70.625 ліврів.

Ми докладно розповіли саме цей епізод з ділової біографії Бомарше, бо він якнайліпше показує і загальні соціяльні умови, в яких обертався автор „Одружіння Фіґаро", і, надто, виняткову несталість його власного становища у суспільстві. Це треба мати на увазі, визначаючи соціяльну позицію Бомарше і соціяльне значення його літературних творів: надто легко захопитись розмахом комерційної й фінансової діяльности Бомарше і залічити його до сам - верхів великої фінансової і торговельної буржуазії тогочасної. Бомарше, справді, належав до неї, коли

просто зважати на розміри його майна або на джерела його; та саме несталість становища Бомарше в суспільстві дає до цього визначення певний коректив, вельми сутних щоб правдиво зрозуміти літературну його діяльність. Не слід забувати, що французьке суспільство доби Людовіка XV і Людовіка XVI тільки ще переставало — але ще не перестало остаточно — бути суспільством становим, і що верхи французької великої, буржуазії, хоч, зрозуміла річ, і не належали були до шляхти, як такої, але доволі систематично „просочувалися" в ню персонально; досить звичайний — для французької буржуазії XVIII століття — шлях від ремесла або торгівлі до великих грошових операцій далі — через купівлю адміністративної або судової посади — до проміжного стану, так званого „урядового дворянства" (noblesse de robe) і наостанці — через купівлю титулу — до дворянства справжнього (noblesse d'épée). Але, щоб перейти цей шлях від краю до краю треба було двох-трьох поколіннів; а Бомарше, ремесників син і сам спочатку ремесник, намагався його прискорити. Тим то в середовищі великої французької буржуазії він завсіди був „випанком", з усіма невигідними наслідками, що звідси випливають; і соціяльна його психологія лишається, незважаючи на зовнішньо добре становище, типовою саме для дрібного буржуа: хіба ж справжній грошовий маґнат став би, задля якихось п'ятнадцятьох люїдорів, ризикувати бути виставленим на позорище, як „зловмисний обмовець" — як був важив Бомарше в своєму позові проти Ґоезмана?

І дальші великі комерційні заповзяття Бомарше мають саме характер авантур — хоч і менш ризикованих, аніж його судові процеси. На весні 1776 року Бомарше, ще не встигши до краю довести справи Парі-Дюверне, дістає від французького уряду пропозицію зорганізувати фіктивну торгівельну фірму, субсидовану від уряду, спеціяльно щоб постачати новонародженим Сполученим Штатам Північної Америки зброю і інші припаси до війни з Англією: Франція спершу мала намір підтримувати їх проти Англії, не порушуючи формального невтралітету. Бомарше, що вже й давніше (підчас своєї секретної місії в Лондоні 1775 року) гаряче радив своєму урядові усяково підтримувати американців у їх боротьбі за невалежність, обіруч ухопився цієї

афери, сподіваючись заробити золотії гори: американці повинні були платити за зброю (її Бомарше мав від французького уряду по собівартості) тютюном і бавовною, що їх Бомарше міг би надалі продавати у Франції по майже монопольній ціні. Важко сказати, якою мірою Бомарше керувався, поряд цих міркуваннів, мотивами ідеологічного характеру — намаганням допомогти „вільним людям" Америки, що борються за свою незалежність і за республіканське урядування проти англійського „тирана". На всякий спосіб, йому, кінець-кінцем, довелось пересвідчитися, що у виплаті військових боргів монархії і республіки однакові: Бомарше зазнав на цій справі великих втрат, більшу частину його кораблів захопили англійці, деякі, по оголошенні війни між Англією і Францією, залучено до складу французької військової фльоти „явочним порядком", французький уряд був йому винен 998.000 франків, а американський — 2.280.000 франків при чому цей другий уряд визнав обов'язковість цього боргу лише 1794 року; але й шеляга з цих грошей Бомарше так і не одержав. Щождо тютюну й бавовни, то їх привезено у Францію дуже мало: американці воліли заміняти їх розписками.

Коли ця міжнародня комерційна авантура не зруйнувала його вкрай, то тільки через те, що у процесі її здійснювання, у нього вистачало часу й енерґії на інші, не такі ефектні, але прибутковіші заповзяття, наприклад — організація акційної компанії для прокладання й експлуатації водопроводу в Парижі. Зате остання його афера не тільки зруйнувала його остаточно, але трохи не підвела його під гільотину. В березні 1792 року, в самий момент оголошення війни між Францією і Австрією, Бомарше запропонував французькому урядові — тоді ще королівському — купити в Голяндії 52.345 рушниць для озброєння французької армії. Уряд погоджується; Бомарше платить за рушниці; але Голяндія забороняє вивозити зброю у Францію. Бомарше пробує перевезти свої рушниці через підставних осіб у Англію; але для цього він повинен поїхати в Англію особисто, обмислений грішми і документами; а цілковите безладдя, що панувало у французькому військовому міністерстві влітку і восени 1792 року — в останні місяці французького королівства і за перших місяців республіки — не дав змоги будьщо зробити.

У Бомарше чимало особистих ворогів серед фінансистів жирондистського табору, його то арештовують — з найбезглуздіших причин (наприклад, що його будинок у передмісті Сент-Антуан сполучений підземним ходом із підземеллями зруйнованої Бастілії) — то звільняють. Нарешті, у вересні 1792 року він виїжджає в Лондон, обмислений усіма потрібними уповноваженнями для пристави зброї; приїхавши туди і не встигши ще нічого зробити, він дізнається, що конвент видав наказ про його арешт (на підставі брехливого доносу про його зносини з Людовіком XVI). Просидівши кілька місяців в англійській борговій в'язниці (через брак коштів), він вертається у лютому 1793 року до Парижу і з надзвичайною сміливістю бороніться від обвинувачень у брошурі „Шість епох або оповідання про дев'ять найтяжчих місяців мого життя". Він цілком реабілітується і знову виїжджає за кордон (в червні 1793 року) з дорученням від конвенту — дістати уславлені 52.345 рушниць хоч би за яку ціну. Але поки він марно намагається урятувати їх для Франції (кінець-кінцем, їх конфіскували англійці), його ім'я потрапляє в Парижі до списку еміґрантів. Революційний трибунал арештує його родину і конфіскує рештки його майна; переворот 9-го термідора визволяє його родину, але зате його самого обвинувачують у „співробітництві з Робесп'єром". Тільки в липні 1796 року він дістає дозвіл вернутися у Францію після трилітнього нужденного перебування в Бельгії, Голяндії й Німеччині.

Останні три роки свого життя він прожив у Парижі, в марних спробах спонукати французький і американський уряд заплатити борги. Помер він 18 травня 1799 року, хоч і не в злиднях (як каже сантиментальна леґенда), але в доволі скромному матеріяльному стані.

У капіталістичній кар'єрі Бомарше почувається особливий стиль — стиль авантури й газарду. Три рази за своє життя він важив усім своїм майном і „добрим ім'ям"; перший раз виграв, удруге — програв, але не до краю, в третій — програв остаточно і тільки випадком урятувався від смерти. Це — найменше „життьовий стиль" французької великої буржуазії XVIII століття, дуже обачної і розважливої. Бомарше — виходець із дрібної буржуазії, великі й ризиковиті грошові операції мають для нього

романтичну прибавність новини. Його головокрутна ділова кар'єра багато дечим нагадує політичну кар'єру інших вихідців з дрібної буржуазії — тих, що мали щастя народитися на покоління пізніше від Бомарше і стали на чолі Великої французької революції. Коли б Бомарше був 1789 року на тридцять років молодший, він, певне, наслідував би приклад Демулена, Дантона, Робесп'єра та інших якобінців (а не жирондистів, що репрезентували переважно інтереси великої буржуазії). Але за Людовіка XV єдина кар'єра, що могла вивести колишнього ремесника на ширший шлях, була — комерція і фінанси. Цим шляхом Бомарше і пішов — як багато інших; але самий темп його соціяльного поступу — а ще більше, допоміжна зброя публіцистики, якої він уживав підчас скрут свого приватного життя — роблять його передвісником, нового безстанового суспільства. Він перший використав у своїх приватних справах безпосередню публіцистичну апеляцію до буржуазної „суспільної думки"; цим він показав себе людиною, що йде поперед свого часу і вгадує соціяльні можливості майбутнього.

Але ще типовіша буде життьова кар'єра Бомарше, коли її розглядати, як взірець „інфільтрації" дрібної буржуазії в аристократичні двірські і урядові сфери наприкінці XVIII століття. Так є вся ця епоха. От характеристичний приклад: 1760 року Бомарше намагається купити вакантну посаду головного управителя королівськими водами й лісами — дуже почесну й неклопітну діловою стороною; колеґія королівських головних управителів, від якої насамперед залежав офіційний продаж цієї посади, відкинула кандидатуру Бомарше, з причіпки надто демократичного походження кандидата роздратований цим соціяльним неуспіхом Бомарше так бороніться в листі до одного з міністрів Людовіка XV:

„Кажуть, ніби проти мене заперечували, що мій батько — ремесник, і що таке становище несумісне з гонорами, пристойними посаді головного управителя, хоч би якої слави людина зажила своїм ремеством. Моя відповідь є в переліченні родинного стану і попередньої професії багатьох головних управителів, що про них я маю дуже точні відомості [1]). Пан д'Арбон головний управитель в Орлеані і один з моїх найзапекліших ворогів, має

прізвище Ерве і є син перукаря Ерве. Я можу назвати хоч десять осіб, котрим цей Ерве продавав і надівав на голову перуки. Деякі панове кажуть, що Ерве був торговець волоссям. Яка ріжниця! вона безглузда з юридичного погляду і помилкова фактично, бо не можна торгувати волоссям у Парижі, не бувши належним до цеху перукарів,— хіба тільки торгувати волоссям таємно; але Ерве був саме перукар. Тимчасом Ерве-д'Арбона прийнято до колеґії головних управителів без заперечень, хоча можлива річ, що він замолоду наслідував професію свого батька. Пан де-Марізі, що став головним управителем Бурґундії п'ять чи шість років тому, має прізвище Леґран і є син Леґрана, шаповала в передмісті Сен-Марсо, що опісля відкрив невелику крамничку ковдр біля ярмарку Сен-Льоран і нажив на цьому дещицю. Його син оженився з донькою сідляра Ляфонтена, прийняв ім'я де-Марізі і був прийнятий у колеґію головних управителів без заперечень. Пан Теллес, головний управитель у Шальоні, є син єврея, на прізвище Теллес-Дакоста, спочатку ювеліра-перекупця, що йому опісля пани Парі допомогли нажити майно; його прийняли без заперечень і лише згодом, як кажуть, його виключили з засідань, через обвинувачення в тому, що він вернувся до професії свого батька (про це я не звістен). Пан Дювосель, головний управитель у Парижі, є син Дювоселя, сина ґудзикаря, опісля — підмайстра свого брата, що впорядив майстерню на вулиці О-фер, потім — його спільника і наостанці власника крамнички. Пан Дювосель не мав жодних перешкод для прийняття за головного управителя".

Не можна сказати, щоб цей лист вигідно змальовував свого автора (котрий, одначе, вже наступного року утішився купівлею ще аристократичнішої посади „головного замісника голови Лувр-ського трибуналу в ловецьких справах") ; але як усе тут характеристичне — і цехова зневага колишнього годинникаря Бомарше до якихось шаповалів та сідлярів (годинникарі — благородний цех, вони навіть мають право носити шпаду!), і уперте прагнення колишніх ремесників перетворятися на комерсантів і тим способом стати на вищий щабель соціяльної драбини, і бучні аристократичні прізвища, що їх приймають щасливі кар'єристи „задля

доброзвучности!“ В усьому цьому так і почувається соціяльний натиск вихідців з дрібної буржуазії, що при першій можливості збайдужніють до почесних посад „постійного королівського галстучника“ або „охоронця двірських левреток“ (були й такі „посади“) і вимагатимуть реальної влади. Тут ще немає подиху революції, але соціяльні передумови — в наявності.

Сини ремесників, крамарів, писарчуків і селян, що проходили в середині XVIII століття в лаби „урядового дворянства“, були б, мабуть, дуже здивовані коли б їм з'ясували, що те, до чого їх веде службова кар'єра, і є не що інше, як революція. Найчастіше вони геть не відзначалися демократичними поглядами: це були або фанатики королівського абсолютизму, або байдужні до політичних принципів опортуністи, як сам Бомарше. Проте, незалежно вид своїх особистих переконань, вони самою своєю наявністю на командних постах держави заперечували принципи станової монархії і наближали момент її занепаду. Бомарше, як історична постать, сприяв наближенню революції двояко: і своєю соціялістичною кар'єрою, і своєю літературною діяльністю. Але коли в першій він поступав наперед, як Колюмб, що не знав про культурно-історичне значення свого шляху, то в другій він з цілковитою послідовністю реалізував ідеологію і естетику дрібної буржуазії революційну на свою добу.

II

Немає потреби затримуватися на перших двох п'єсах Бомарше: „Євгенія“ (1767) і „Два приятелі або Ліонський купець“ (1770). Перша з них мала на сцені деякий — сумнівний — успіх, друга провалилася цілком; але з художнього погляду ні та, ані та не підносяться над рівень масової драматичної продукції середини XVIII століття. Це типові „міщанські драми“, що змальовують різні родинно-любовні конфлікти у солодкавому і моралізаційному тоні улюбленого серед дрібної буржуазії „сантименталізму“; вони характеристичніші для театральних уподобань масового глядача своєї доби, аніж для самого Бомарше, що в суті, показав у них тільки своє опанування драматургічної техніки даного стилю, щоправда, сантименталізм завжди лишався,

сказати б, тематичною основою драматичної творчости Бомарше; але його оригінальність його велика історично-літературна вага є — як побачимо далі — зовсім не в цьому, а в художньому поновленні і в частковому подоланні сантименталізму. Тим то, перші його дві п'єси, де немає й натяку на будь-яку літературну своєрідність, можна розглядати лише як попередні драматичні авторові вправи.

Геть цікавіша його „Спроба поважного драматичного жанру", надрукована як передмова до „Євгенії": Тут Бомарше боронить не без красномовности „сантиментальну драму" в цілому і свою „Євгенію" зокрема проти прихильників традиційного (клясичного) учення про драматичні жанри, що вбачали у „поважній" (себто побутовій, але не комічній) прозовій драмі лише без смаку зроблене сплетіння трагедії побутової комедії. Проте, цілковита залежність літературних поглядів Бомарше від Дідро відбирає цій статті самостійну теоретичну вартість, а окремі арґументи, наведені в обороні „поважної драми", свідчать лише за те, що Бомарше за цієї доби був геть далекий від усвідомлення свого власного комічного хисту; вистачить подати хоча б таку безапеляційну заяву майбутнього творця Фіґаро:

> „Я вважаю, що немає потреби доводити, що поважна драма має в собі більше інтересу, ніж п'єса комічна. Усі знають, що сюжети зворушливі справляють на нас куди більше враження, аніж сюжети потішні, при рівній (художній) вартості".

Отже, літературна кар'єра Бомарше почалася доволі недавно і треба було багатьох сприятливих зовнішніх обставин, щоб майбутній оновник французької комедії усвідомив своє справжнє покликання. Як бачиться, саме багатомісячне перебування в Еспанії 1764-1765 року увідхнуло Бомарше першу гадку написати оперетку з традиційним комічним сюжетом і з умовною „еспанською" тематикою; у ній він мав намір використати свою обізнаність з еспанською народньою музикою і піснею. Оперетку „Севільський цилюрник або Марна обачність" написано 1772 р., але її відкинув театр „Італійської комедії" з випадкової причини (артист, що йому була призначена роля Фіґаро, замолоду сам

був цилюрник і не хотів нагадувати про це публіці). Тоді Бомарше переробив оперетку на комедію (з численними музичними нумерами) для драматичного театру „Французької комедії". П'єса була прийнята, але судові авторові пригоди 1773 - 1774 р.р. затримали сценічне виконання до 1775 року. Бомарше скористувався з цього щоб додати до тексту п'єси чимало сатиричних вихваток і натяків, спрямованих проти його судових противників, проти станового правосуддя, проти вельмож. Цим він зовсім відмінив ролю Фіґаро і загальний характер п'єси. Цікаво, що коли п'єсу уперше заборонено до постави (майже напередодні вистави, в лютому 1774 року), вона ще не мала в собі сливе ніяких сатиричних натяків: поліція просто опасувалась, що сценічний успіх Бомарше може вплинути на розв'язання його процесу з Ґоезманом; але Бомарше вирішив, мабуть, що коли його п'єсу взагалі заборонено, то хай же, щонайменше, буде за що її забороняти. Він навіть так обтяжив первісну сюжетну канву п'єси всякими можливими доповненнями і вставками, що вона втратила свою художню цілість і на першій виставі — 23 лютого 1775 — геть провалилася, всупереч загальним сподіванкам. Але Бомарше цим разом подолав труднощі: з несподіваною рішучістю він скоротив текст п'єси майже до первісного розміру, викреслив усе, що затримувало розвиток дії, зробив з п'ятьох дій чотири, і вже 26 лютого п'єсу подано в новій редакції і вона мала величезний успіх.

Сюжет „Севільського цилюрника" загальновідомий; він був можна сказати, загальновідомий і перед створенням п'єси: Бомарше не тільки широко використовує в ній сюжетну канву певних творів своїх попередників („Марна обачність" Нолянде - Фатувіля, „Ніколи не можна наперед усього вгадати" Седена та ін.), але і в цілому відтворює — з незначними варіяціями — один з найулюбленіших сюжетів клясичної „легкої комедії": герой щасливо здобуває героїню, попередньо обдуривши, з допомогою спритного слуги, свого ревнивого конкурента — старого опікуна героїні. Молодий, значний і багатий граф Альмавіва залицяється до молодої Розіни, що нудиться під доглядом лікаря Бартольо, свого опікуна. З допомогою „севільського цилюрника" Фіґаро, він прокрадається до своєї коханки і, майже при Бар-

тольо, змовляється з нею про її викрадення. Але тим, що він не каже їй свого справжнього імени і звання (щоб пересвідчитися щирости її кохання) і відомий їй під ім'ям бідного студента Ліндора, нещасливий збіг обставин дає спромогу Бартольо впевнити Розіну, що Ліндор — крутій, котрий намагається здобути її лише для того, щоб віддати до рук розпусному графові Альмавіві. У розпачі, Розіна погоджується на негайні заручини з Бартольо; але істина в останній момент викривається і граф, підкупивши прибічника Бартольо, органіста Базіля, заручується з Розіною в хаті Бартольо саме в той момент, коли Бартольо вертається з поліцією, щоб заарештувати „злодіїв" — Фіґаро і удаваного Ліндора.

Не можна заперечувати, що Бомарше виявив у конкретному трактуванні цього досить шабльонового сюжету віртуозне опанування техніки клясичної „легкої комедії"; остання редакція „Севільського цилюрника" вражає жвавістю і швидкістю діялогу, невимушеним сполученням діялогічних і музичних частин, виразністю і витриманістю характерів. Проте з цього погляду Бомарше іде второваною стежкою і не може уникнути закиду в епігонстві: п'єс такого типу і сюжету уже було подостатком у французькій драматургії Мольєрової доби, сполучання діялогів і пісенних нумерів — річ геть не нова, а щодо персонажів „Севільського цилюрника", то й граф Альмавіва, і Розіна, і Бартольо, і Базіль — не більш як удалі реалізації традиційних „комічних характерів", що йдуть, через французьку клясичну комедію, до італійської commedia dell'arte; вони мистецьки здеталізовані у Бомарше, але, в суті, такі статичні, що збігаються з основними комічними „амплуа" першої-ліпшої драматичної трупи XVII — XVIII століття.

Зрозуміла річ, що не ці якості п'єси створили їй грандіозний успіх і тривку літературну славу. Французька театральна публіка середини XVIII століття була надто розпонаджена високим технічним розвитком легкої комедії, щоб давати виключну увагу хоча б і дуже вдалій комбінації клясичних мотивів. А те, який успіх мала п'єса, можна бачити з того цікавого факту, що Вольтер, котрий готував у цей момент до постави свою останню трагедію „Ірена" поспішив уже підчас репетицій — перемінити

ім'я одного з своїх персонажів „Базіль“ на „Леонс“, виключно, щоб ґарантувати глядачів від комічних асоціяцій з Базілем з „Севільського цилюрника“.

Справжня причина успіху п'єси є в її соціяльному значенні і, передусім, в образі Фіґаро — саме в образі в цілому, а не в окремих злободенних виповідях. Щоправда, в „Севільському цилюрнику“ є скількись окремих натяків і сентенцій сатиричного характеру; наприклад, тирада проти вільнодумства, іронічно вкладена в уста Бартольо (себто неґативного персонажу п'єси):

„Варварська доба!.. Що вона дала гідного похвали? Усякі дурниці: свободу мислі, закони тяжіння, електрику, релігійну толерантність, щепіння віспи, хінін, енциклопедію і драми!..“

Або такий фраґмент діялогу між графом і Фіґаро:

— „Я пам'ятаю, що на службі в мене ти був не абиякий пройдисвіт“.

— „Боже мій, ваша вельможність, чомусь усі хочуть, щоб бідак був завсіди бездоганний“.

— „Лінивий, розбещений...“

— „Коли виходити з чеснот, що їх вимагають від слуги, то чи багато ваша вельможність знає панів, які були б гідні бути лакеями?“

Є й окремі автобіографічні натяки на судові пригоди Бомарше. Але всього цього в останній редакцій п'єси лишилося доволі мало, й самим характером своїм усі такі сентенції ще дуже далекі від ущипливости, що її виявив автор опісля в „Весіллі Фіґаровім“. Ця сторона п'єси могла тільки трохи зацікавити глядача, та й годі.

Інша річ — соціяльно-психологічний образ Фіґаро в цілому. Тут Бомарше створив щось справді нове і незвичайно актуальне для своєї доби. Тип пронозуватого і дотепного слуги, що геть хитріший за свого пана і або дурить його собі на користь, або дурить його ворогів йому й собі на користь — цей тип був добре знаний глядачеві XVIII століття з клясичної легкої комедії; та всі ці Кріспени, скапени, Сґанарелі тощо — це суто умовні постаті, потрібні лише для розвитку комічної інтриґи; до того ж, усі вони — явні шахраї, і вже через це саме не можуть викликати жодної

поважної симпатії в масового буржуазного глядача. Навпаки, Бомарше хоч і зберіг в образі Фіґаровому основні риси традиційного типу „лукавого слуги", але, одночасно, зробив його порядною людиною і інтеліґентом; він „ушляхетнив" його у згоді з вимогами дрібнобуржуазної етики. Фіґаро — не пройдисвіт: він дурить тільки тих, кого слід дурити — Бартольо й Базіля, що сами обманом і силою держать під замком Розіну і намагаються спонукати її до ненавидного шлюбу з Бартольо. Фіґаро — освічена людина: він знає медицину, він пробував свої сили в драматургії, він складає вірші й пісні. Нарешті, Фіґаро — зовсім навіть не лакей: він — мадрівний цилюрник, цебто вільний ремесник, а графові Альмавіві він допомагає викрасти Розіну не з обов'язку, а радше з некорисливого „почуття правди" (характеристично, що в кінці п'єси він не має жодної нагороди за свої послуги, всупереч традиціям „щасливого кінця" у клясичній легкій комедії). І з усіма своїми буржуазними чеснотами, він одночасно — центральний персонаж п'єси, найцікавіший, найхитріший, дотепний, веселий і вигадливий! Постать Фіґаро це апотеоза дрібного буржуа - кар'єриста, який живе з того, що робить послуги великому панству, але не поважає його, лишаючись при цьому в межах буржуазного кодексу моралі. Щоправда, ця апотеоза дана у доволі замаскованій формі: Фіґаро, все таки, особа підлегла, формально він тільки прибічник графів; але буржуазний глядач середини XVIII століття не був щодо цього вибагливий: досі він звик був, щоб його в комедії або висміювано у вигляді „мішанина в дворянстві", або змальовувано в ідилічно - патріярхальних рисах під гаслом: „знай, хто літами старший". Інтеліґентний буржуа, що нічим, крім роду, не поступається перед дворянином і має культуру свого часу, уперше з'явився на сцені як позитивний персонаж; це було сутне зрушення у соціяльній тематиці французької комедії, і буржуазний глядач помітив його з чуйністю молодої кляси, що готується до визволу з станових рямців. Навпаки, аристократична частина глядачів нічого цього не помітила; вона просто плескала дотепній „комедії ситуацій", і гадки не маючи про соціяльний зміст її.

Та коли слідом за „Севільським цилюрником" вийшло в світ „Одруження Фіґаро" (1784) то тут уже й сліпі побачили, що

в французькому театрі робиться щось нечуване. Не дарма п'єса була приблизно три роки заборонена і сім разів пройшла через цензуру. Людовік XVI сказав: „Як дозволяти цю п'єсу ліпше зараз таки зруйнувати геть Бастілію". Та політична безтурботність французького двору напередодні революції була така велика, що саме королева Марія-Антуанета і граф д'Артуа (майбутній король Карл X) добилися кінець-кінцем дозволу п'єси, по тому як її скількись разів виставляли приватно в двірських колах.

Немає потреби нагадувати в цій статті за сюжет п'єси, що й сам по собі доволі революційний: буржуа боронить свою наречену від замахів февдального маґната, якому він служить. Цим разом не то образ Фіґаро, ба й сама дія п'єси набуває соціяльної ваги. У „Севільському цилюрнику" Фіґаро боровся проти суто умовної і асоціяльної постаті Бартольо, тут він бореться проти графа Альмавіві — постаті теж умовної, але суспільно актуальної, в силу основної драматичної ситуації. Бомарше дуже далекий від сатиричного трактування графа Альмавіви, як персонажа; але він будує всю п'єсу на такій ситуації, де граф відіграє ролю гнобителя й розпусника, що надуживає в своїх інтересах і своїм багатством, і своїми урядовими судовими правами, і що його стримує в його февдально-кріпосницьких вихватках лише присутність графині, цебто чинник позасуспільний. Щоправда, Бомарше дуже мистецьки ускладнив композицію комедії, зв'язавши основну соціяльно-любовну інтригу (граф — Сюзана — Фіґаро) з двома додатковими любовними, позбавленими безпосередньої соціяльної ваги (Керюбен — графиня — граф і графиня — граф — Сюзана) і, крім того, з „родинним" мотивом „пізнання родацтва" (Фіґаро — Марселіна — Бартольо); але саме останній мотив, своєю чергою, використав автор для пародійної сцени суду в 3-му акті, яка становить собою гостру сатиру на станове судочинство дореволюційної Франції. Бомарше цим разом не вдовольняється тим, що робить з Фіґаро чемпіона буржуазної моралі і переможним оборонцем буржуазної родини, протиставленої „неморальній розбещеності" дворянства (протиставлення, що його, як відомо, опісля широко використала буржуазна публіцистика за революційної доби); він вкладає йому

в уста чимало сентенцій і сарказмів, спрямованих проти великого панства і проти станової держави, як такої. Увесь величезний монолог Фіґаро, що становить 3-ю сцену 5-го акту (такий недоречний з погляду сценічного мистецтва) присвячений цілком критиці сущого соціяльного ладу:

„Шляхетність, багатство, ранґ, становище; все це робить таким гордим! Що ви вчинили для того, щоб мати те все добро? Ви завдали собі труду народитися і нічого більше; врешті людина досить звичайна! Коли ж я, біс його батькові! загубившись у темному натовпі, я мусів розгорнути більше знаття і розважности на те тільки, щоб існувати, ніж укладено за сто літ у правування цілою Еспанією“.

Глядач і читач доби Бомарше дуже добре розумів, про яку „Еспанію“ тут ідеться. Але не будемо покликатися на вирази соціяльного протесту, що увійшли в склад цього монолога: для цього довелося б процитувати весь монолог. Звернімо краще читачеву увагу на надзвичайну витриманість і послідовність цієї атаки на станову державу: з винятком самого графа Альмавіви, усі інші персонажі п'єси виявляють щодо цього цілковиту одностайність. Навіть Бартольо — персонаж, у суті, неґативний — і той висловлюється з цього приводу не менш песимістично, ніж сам Фіґаро:

„Пам'ятай, що розсудлива людина не в'яжеться з великими панами, що вони завсіди переважають нас своїм становищем“ (акт 5, сцена 2).

І навіть суддя Брідуазон, представник „урядового“ дворянства, змальований у п'єсі цілковитим кретином, і той прихитрюється кинути на адресу станово-плутократичного правосуддя сарказм, надто вдалий, щоб він був ненавмисний:

Марселіна (до Брідуазона). То це ви будете нас судити?

Брідуазон. А хіба ж я ку-упив свій уряд для чого іншого?

Марселіна (зідхнувши). Велике надужиття продавати їх.

Брідуазон. Так, Зро-обили б краще, коли б давали їх нам дурно (акт 3, сцена 12).

Цій соціяльно-ідейній цілості п'єси відповідає надзвичайно широкий діяпазон сатиричних вихваток. Бомарше, можна сказати! не забув жодного поля вияву станової держави і шляхетської станової культури.

Ось, наприклад, про королівську армію:

„Будеш добрим салдатом! Засмаглий, лихо вдягнений; велика важка рушниця, праворуч кругом, ліворуч кругом! вперед руш! марш до слави! і не спотикайся в дорозі, хіба що добрий стріл...“ (акт 1, сцена 10).

„Чи ми салдати, що вбивають і дають себе вбивати за інтереси, котрі їм невідомі? Що до мене, то я хочу знати, чого я гніваюсь“ (акт 5, сцена 12).

Ось про королівську адміністрацію:

Граф. Маючи характер і розум, ти міг би колись вийти в люди в канцелярії.

Фіґаро. Розум, щоб вийти в люди? Вельможний пан сміється з мого розуму. Помірність і плазування — ось що досягає всього (акт 3, сцена 5).

Ось про королівський суд:

Граф. У трибуналі урядова особа забуває себе і бачить тільки закон...

Фіґаро. Поблажливий до великих, суворий до маленьких... (акт 3, сцена 5).

Граф (сміючись, до пажа). Такий чуткий добродій, — що ви знайшли веселого в недавньому ляпасі?

Керюбен (відступає й витягає наполовину шпаду. Я, пане полковнику?

Фіґаро (з комічним гнівом). Він його дістав на мою щоку: от як великі пани творять справедливість!

Не будемо продовжувати цих посилань. Відносини панів і слуг, сексуальна й моральна зіпсутість аристократії, підлість її продажних прибічників (заплямованих в особі Базіля), двірський фаворитизм, лютість цензури, адміністративні репресії проти вільнодумних журналістів — усі ці сатиричні теми зачеплено в окремих репліках і сентенціях з дотепним і нещадним сарказ-

мом. Навіть безпосередньо проти принципу монархічної влади виступає автор у кінцевому „водевілі“ п'єси:

Через рід, оту дрібницю,
Цей король, а той пастух,
Випадкову ту ріжницю
Відміняє людський дух.
І колишніх тронів пишних
Не один десяток зник,
А Вольтер живе повік (7-ий куплет).

Щоправда, в п'єсі немає революційних, у власному розумінні слова, мотивів та про „революцію“ 1784 року сливе ніхто ще й не думав: усі ждали „реформ“. Але хіба не гірким сарказмом (а зовсім не опортуністичним гумором, як це може здатися на перше око) бринить останній куплет „водевіля“:

В цій комедії, панове,
Що вам подана на суд,
Змалювання є готове,—
Як живе наш добрий люд.
Його тиснуть, що й не писнуть;
Він кричить, ґвалтує страх.
Все ж кінчиться на піснях.

Одне слово, за дев'ять років царювання Людовіка XVI, що відокремлюють „Севільського цилюрника“ від „Одруження Фіґаро“, багато відмінилось, коли в першій з цих двох п'єс середня й дрібна буржуазія заявляла, устами Бомарше, про своє право на „місце під сонцем“, то в другій — вона певно готується заступати це місце, зіпхнувши з нього спочатку рештки февдального дворянства, бльоковану з ним фінансову й бюрократичну верхівку, а також і уґрунтований на цьому бльоці принцип королівського абсолютизму.

З властиво-літературного погляду „Одруження Фіґаро“ являє собою в основі, як „Севільський цилюрник“, так звану комедію інтриґи (а не характерів), знов таки з додатком одного соціяльного характеру — Фіґаро. Інші персонажі так само ста-

тичні, як і в першій п'єсі. Зокрема, граф Альмавіва і тут — зовсім не „характер", хоча роля його — куди опукліша і різноманітніша, ніж у „Севільському цилюрнику"; проте, його соціяльна конкретність визначається його драматичною функцією, а не психологічною характеристикою. Щодо нових персонажів (що їх не було в „Севільському цилюрнику"), то обидва жіночі — субретка Сюзана і дуенья Марселіна — є суто традиційні „амплуа"; Керюбен — постать суто опереткова і дуже умовна (принаймні, в діялозі). Геть більше уваги, ніж у попередній п'єсі. Бомарше приділив персонажам епізодичним: Брідуазон, Антоніо, Ґріп-Солей, Фаншета; але умовний „реалізм" їх змалювання не виходить поза межі клясичної Мольєрової техніки.

Композиційно „Одружіння Фіґаро" має геть ширший діяпазон, складнішу структуру, ніж „Севільський цилюрник" через множність „інтриґ" (про них ми говорили вище), натомість вона має багато формальних огріхів, чого в попередній п'єсі не було. Відносна беззмістовність 4-го акту особливо дається в знаки при читанні, тоді як на сцені її значною мірою маскують музичні й балетні нумери; річ у тому, що 4-й акт існує переважно для того, щоб зв'язати 3-й акт з 5-им — чудовим композиційно, коли взяти його окремо, та сливе зайвим, з погляду логічної структури всієї п'єси в цілому. Сцена пізнавання в кінці 3-го акту фактично розв'язує всю попередню проблематику драматичної дії; 4-й акт — проміжний, а 5-й — додатковий.

Основна стилістична вада обох комедій (коли вже зайшлося тут про вади) є надзвичайно недостатня м о в н а диференціяція персонажів. З цього погляду комедії Бомарше становлять собою чималий крок назад навіть проти клясичної комедії XVI століття. З винятком умовного „селянського" жарґону Антоніо і Ґріп-Солея (витриманого зовсім непослідовно), усі персонажі Бомарше говорять однією мовою. Фіґарова мова це мова самого Бомарше, як легко цього пересвідчитися з порівняння його комедій із його судовими памфлетами; але й усі інші персонажі говорять більш або менш мовою Фіґаровою (скільки їх мова взагалі має будь-яку естетичну вагу). „У Фіґаро більше дотепности, ніж у всіх інших разом; але наскільки вона в них є, настільки вона — того самого типу і виявляється в тій самій стилістичній формі" (Оже).

Задля цікавости діялогу, Бомарше наділяє стилістичною дотепністю Фіґаро навіть тих персонажів, що на придурковатості їх він спиняється у тематиці п'єси:

„З усіх поважних речей шлюб — найбільш блазенська; тому я гадав...“

„Бажати добра якій жінці, хіба це значити хотіти зла її чоловікові?“

Це говорить Базіль (акт 1, сцена 9); але хіба це не Фіґарів стиль.

Нарешті, є в „Одружінні Фіґаро“ і деякі погано засимільовані рештки сантиментального стилю (чого, знов таки в „Севільському цилюрнику“ немає); наприклад, художньо вельми сумнівні „сердечні звірення“ Фіґарові, коли він довідується, що Марселіна — його мати:

„Перестань, дорога мамо, перестань! Чи ти хочеш, щоб розтопилися водою мої очі, обмиті першими слозами, які я зазнав? Принаймні, вони з радощів. Але який я дурний! Я мало не встидився їх, я почув, що вони течуть проміж моїх пальців, подивись (показує розставлені пальці), і я по-дурному їх задержував! Геть собі, стиде! Я хочу сміятись і плакати разом. Не почувають двічі того, що я почуваю“ (акт 3, сцена 18).

Проте в цілому „Одружіння Фігаро“ є, навпаки, рідкий і високоцінний зразок художнього подолання сантименталізму: з формального погляду — схрещуванням сантименталістичної тематики з композиційною технікою клясичної комедії інтриґи; з соціяльно-ідейного — послідовним поновленням цієї тематики певними громадянськими мотивами.

Навпаки, третя п'єса, що закінчує собою „цикл Фіґаро“ — драма „Другий Тартюф або Злочинна мати“ (1792) — це рішучий і послідовний поворот до сантиментальної „міщанської драми“ типу „Євгенії“ або „Двох приятелів“. Бомарше ніколи не цурався дріб'язкового моралізаторства дрібнобуржуазної родинної етики; уже в передмові до „Одружіння Фіґаро“ він намагається — досить наївно й потішно — відхилити від позитивних персонажів (особливо від Фіґаро) закид у „неморальності“. Ці-

кава, наприклад, своєю солодкавістю характеристика, що він її дає Сюзані:

„Чому покоївка Сюзана, дотепна, промітна й весела, має право на наш інтерес? Тому, що атакована вельможним спокусником, з більшою привабністю, ніж потрібна упокорити дівчину її стану — вона не вагається розповісти про наміри графа двом особам, що найдужче зацікавлені наглядом за її пристойною поведінкою: своїй пані і своєму нареченому. Тому, що в усій її ролі, майже найдовшій в усій п'єсі, немає жодної фрази, жодного слова, від яких би не віяло скромністю й відданістю обов'язкам: єдина хитрість, що вона може собі дозволити спрямована на користь її пані, що дорожить її відданістю, і не має інших бажаннів, крім чесних“:

Удумавшись у цю характеристику, що так мало пасує до справжнього традиційно-лукавого образу субретки Сюзани в самій п'єсі, не доводиться надалі дивуватися трохи протиприродному намірові Бомарше — „заставити глядача ридати з допомогою тих самих персонажів, які заставляли його сміятися до слів“. Намір цей, звичайно, не здійснився: і від тематики драми „Злочинна мати“ навряд чи можна заплакати (хоч вона й мала деякий успіх на сцені), і персонажі в ній не ті, що в попередніх комедіях, а тільки тезки й однофамільці. Сюжет її збудований на припущенні, що син графа й графині Альмавіви — Леон — насправді є дитя давньої зради графині чоловікові. Інтриґан Бежарс, „другий Тартюф“ спритно використовує знання цієї родинної таємниці, щоб „дурити одних членів родини через інших“ і спонукати графа віддати за нього свою вихованку (і позашлюбну доньку) Фльорестину, закохану в Леоні. Чесний Фіґаро з допомогою Сюзани викриває інтриґи лиходія, і все кінчається гаразд: ваду покарано, чеснота перемогла. П'єса, написана в дуже похмурих і сльозливих тонах, цікава переважно, упертістю, з якою Бомарше обстоює в ній один з основних принципів дрібнобуржуазної родинної моралі: „адюльтер прощенний (хоча менш прощенний для жінки, ніж для чоловіка), але цілком непрощенне і неприпущенне — руйнування родини“.

Другий пізній твір Бомарше — музичну драму „Тарар“ (1788) — слід згадати тільки задля повного рахунку. Написано її вірша-

ми, а вірші Бомарше писав зле. Відносний успіх її на сцені пояснюється не художніми стійностями (котрих у ній немає), і не фантастичним її сюжетом, а чудовою музикою Сальєрі.

З шести п'єс Бомарше тільки дві зберегли свою художню вартість для нащадків, та й ті залишились в історії французького театру стояли немов поодиноко: вони не створили школи. Це зрозуміло: коротке двадцятирічне межичасся безпосередньо перед початком Великої революції було за єдину добу, коли схрещування клясичної комедії інтриґи з деякими тематичними елементами сантиментальної драми могло бути творчо і доцільно використане для публіцистичної і сатиричної мети. Від початку революції цей проміжний жанр утратив свій соціяльний сенс; але те, що саму можливість його створення не було поминено,— лишається невмирущою заслугою Бомарше перед европейською літературою.

Переклад „Одруження Фіґаро", поданий у цім виданні належить перу покійного Володимира Самійленка (1864 — 1927), як бачиться, не був перевірений перекладачем остаточно. Усуваючи, в процесі його редаґування, окремі дрібні непослідовності, опусти й огріхи (їх навряд чи який переклад може не мати), автор цих рядків намагався, по змозі, зберегти художню своєрідність, властиву стилеві цього видатного перекладача.

ОДРУЖІННЯ ФІҐАРО

ОСОБИ

Граф Альмавіва, великий корехідор Андалюзії.
Графиня, його дружина.
Фіґаро, слуга при покоях графа і консьерж замку.
Сюзана, перша камеристка графині і наречена Фіґаро.
Марселіна, економка.
Антоніо, садівник замку, дядько Сюзани, батько Фаншети.
Фаншета, дочка Антоніо.
Керюбен[2]), перший паж графа.
Бартольо, севільський лікар.
Базіль, учитель клявесину графині.
Дон Ґюсман Брідуазон[3]), заступник судді[4]).
Дубль-Мен, писар, секретар дона Ґюсмана.
Судовий пристав при засіданні.
Ґріп-Солей, молодий пастух.
Молода пастушка.
Педріль, доїжджачий графа.
Гурт слуг
Гурт селянок
Гурт селян
} особи без мови.

Сцена в замку Аґвас-Фрескас, три милі від Севільї.

ХАРАКТЕРИ І УБРАННЯ П'ЄСИ

Граф Альмавіва має бути відіграний дуже шляхетно, але з ґрацією й легкістю. Зіпсуття серця не повинно нічого відбирати від доброго тону його манер. У звичаях того часу значні особи трактували у жарт усякий крок щодо жінок. Цю ролю тим тяжче добре віддати, що персонаж завсіди є жертвою; але відіграний у виконанні чудового актора (пана Моле), він висунув наперед усі інші ролі і забезпечив успіх п'єси.

Убрання його в першому й другому акті — мисливський костюм з ботиками до половини литки (старий еспанський костюм). З третього акту до кінця — пишний еспанський костюм.

Графиня, порушувана двома протилежними почуваннями, повинна показувати тільки приглушену чутливість, або гнів дуже умірковании, особливо нічого такого, що понижує в очах глядача її милу й доброчесну владу. Ця роля, одна з найтрудніших у п'єсі, зробила безмірну честь великому талантові панни Сен-Валь молодшої.

Убрання її в 1, 2 і 4 актах вигідна левітка[5]) і ніяких прикрас на голові: вона у себе вдома і вважається недужою. В п'ятім акті вона має убрання і високу засічку Сюзани.

Фіґаро. Особливо треба порадити акторові, що гратиме цю ролю, добре пройнятися її духом, як те зробив пан Давенкур. Якби він добачив у ній що інше, ніж розум, заправлений веселістю і дотепом, особливо якби він додав найменшого шаржу, він би принизив ролю, котру перший комік театру пан Превіль має за таку, що надасть чести талантові кожного актора, що зумів би вхопити її численні відтінки і зміг би піднестись до повного зрозуміння її.

Його убрання — як у „Севільському голяреві"[6]).

Сюзана. Молода метка особа, спритна й весела, але не тією майже безсоромною веселістю наших спокусниць-субреток. Її гарненький характер змальовано в передмові [7]), і саме за цією передмовою акторка, що не бачила панну Конта, повинна його студіювати, щоб добре віддати.

Її убрання перших чотирьох актів — білий корсаж з торочками дуже елеґантний, така сама спідниця і ток, що його наші крамарки назвали відтоді „а-ля-Сюзан". У святкуванні в 4 акті граф покладає їй на голову ток із довгим серпанком, з високими перами й білими стяжками. Вона має в п'ятому акті левітку своєї пані і ніяких прикрас на голові.

Марселіна — жінка розумна, з роду трохи жвава, але котрій помилки й досвід справили вдачу. Якщо акторка, що її грає, підійметься з слушними гордощами на високість дуже моральну, що йде за признанням у третьому акті, вона додасть багато до інтересу твору.

Її убрання — одяг еспанських дуень скромного кольору, чорний чепець на голові.

Антоніо має показуватись не п'яний, а тільки „на підпитку"; він помалу протверезиться, так що в п'ятому акті цього майже вже не помітно.

Убрання його — еспанський селянський костюм, з відкиненими назад рукавами, шапка і білі черевики.

Фаншета — дівча дванадцятьох років, дуже наївне. Її маленька сукня — рудуватий корсаж з петлицями й срібними ґудзиками, спідниця гострого кольору і чорний ток з пір'ями на голові. Її костюм той самий, що в інших селянок на весіллі.

Керюбен. Цю ролю тільки й може зіграти, як уже й було, молода й дуже гарна жінка; ми не маємо на наших театрах дуже молодих хлопців досить уформованих, щоб добре відчути тонкощі цієї ролі. Боязкий занадто перед графинею, деінде премилий пустун; тривожне й неокреслене бажання є ґрунт його вдачі. Він кидається до парубкування, але без намірів, без свідомости, і ввесь цілий у кожній пригоді. Нарешті він те, чим, мабуть, кожна мати хотіла б у глибині серця, щоб був її син, хоч вона б і мусіла від того дуже терпіти.

Його багате убрання в першому і другому актах є костюм двірського еспанського пажа — білий і гаптований сріблом; легкий плащ блакитний на плечах і шапочка з пір'ям. У четвертому акті він має корсаж, спідницю і ток молодих селянок, що його приводять; у п'ятому акті — уніформу офіцерську, кокарду й шпаду.

Бартольо. Характер і костюм, як у „Севільському голяреві“ [8]), він тут має другорядну ролю.

Базіль. Характер і убрання як у „Севільському голяреві“[9]); він теж має тут другорядну ролю.

Брідуазон повинен мати цю добру і відкриту самовпевність тварин, що позбулись полохливости. Його заїкування є тільки ще одна мила прикмета, що повинна заледве відчуватися,— і актор тяжко помилився б і грав би недоречно, якби шукав у цьому комізму ролі: він полягає цілком у суперечності поваги його стану із смішністю вдачі; і що менше актор його шаржуватиме, то більше виявить справжнього таланту.

Його убрання — костюм еспанського судді, не такий широкий як у наших прокурорів, майже такий як сутана; груба перука, ґонілья або мережевий комір еспанський на шиї і довга біла ліска в руці.

Дубль-Мен — одягнений як суддя, але біла ліска коротша.

Судовий пристав або альґвазіль — убрання, плащ, шпада Кріспена [10]), але ношена при боці без ремінного паса. Не треба ботинок; чорне обув'я, біла перука, довга й завита в тисячу буклів, коротка біла ліска.

Ґріп-Солей. Убрання селянина, рукава відкинені назад куртка гарячого кольору, біла шапка.

Молода пастушка — убрання як у Фаншети.

Педріль — у куртці, жилетці, поясі, з батогом і в почтальйонських чоботях; сітка для волося на голові, шапочка кур'єрська.

Особи без мови — одні в убранні суддів, інші в селянській одежі, інші в лівреї.

РОЗМІЩЕННЯ АКТОРІВ

Щоб улекшити мізансцену, подбано про те, щоб виписувати в початку кожної сцени імена осіб у тому порядку, в якому бачить їх глядач. Якщо вони роблять який позначний рух у протязі сцени, пересунення зазначується новим порядком імен, позначеним нотаткою там, де воно відбувається. Важна річ заховувати добрі сценові позиції; відступи від традиції, переданої від перших акторів, незабаром витворює в відіграванні п'єси такі загальні наслідки, що в кінці рівняють недбалу трупу з найслабішими акторами-дилетантами.

Нам за жарти будьте вдячні,
Не дошукуйтесь до дна.

Зводевіля.

АКТ ПЕРШИЙ

Театр являє кімнату напівздемебльовану; велике крісло для хорого посередині. Фіґаро з туазом [11]) у руках міряє підлогу. Сюзана чіпляє на голову перед дзеркалом пучок квіток помаранчевих, так звану шапочку новоженної.

СЦЕНА I

Фіґаро, Сюзана

Фіґаро. Дев'ятнадцять футів на двадцять шість

Сюзана. Глянь, Фіґаро, от моя маленька шапочка. Як тобі здається? Так буде краще?

Фіґаро (бере її за руки). Без порівняння, серце моє. О, цей гарний дівочий букет на голові гарної дівчини, який він здається милий у день її шлюбу очам закоханого чоловіка!

Сюзана (відхиляється). Що ти там міряєш, синку?

Фіґаро. Дивлюсь, Сюзаночко, чи це гарне ліжко, що його вельможність нам дає, добре тут пасуватиме.

Сюзана. У цій кімнаті?

Фіґаро. Він нам її відступає.

Сюзана. А я її не хочу.

Фіґаро. Чому?

Сюзана. Я її не хочу.

Фіґаро. Але чому ж?

Сюзана. Не подобається мені.

Фіґаро. Треба ж сказати, через що саме.

Сюзана. Коли ж я не хочу казати?

Фіґаро. О, коли жінки мають таку певність щодо нас...

Сюзана. Доводити, що моя правда, значить згодитись, що я могла б не мати рації. Чи ти слуга мій, чи ні?

Фіґаро. Ти невдоволена найвигіднішою кімнатою в замку і що саме посередині двох помешкань. Уночі, коли пані недобре почуватиметься, вона задзвонить із свого боку; скік — у два кроки ти вже в неї. Чи забажає чого його вельможність? Має тільки задзвонити з свого покою; гоп! у три скоки я вже там.

Сюзана. Авжеж! Але коли він уранці задзвонить, щоб дати тобі якесь добре й довге доручення, скік! у два кроки він у мене в дверях, і гоп у три скоки...

Фіґаро. Що ви хочете цим сказати?

Сюзана. Слід би слухати мене спокійно.

Фіґаро. Е, що там таке, боже мій?

Сюзана. А таке, голубе, що обридло йому залицятися до красунь в околиці, і вельможний граф Альмавіва хоче повернути до замку, але не до своєї жінки. Це на твою, розумієш ти, накинув він оком, і він гадає, що це приміщення не буде на перешкоді. Чесний Базіль, совісний аґент його розваг і мій благородний учитель співів, каже мені це щодня, даючи лекцію.

Фіґаро. Базіль! О, мій голубчику, якщо коли пучок зеленої лози, приладжений до хребта, підправив комунебудь, як треба, спинковий мозок...

Сюзана. Чи ти думав, хлопчику, що той посаг, що мені дають, буде задля твоїх прекрасних очей і твоєї заслуги?

Фіґаро. Я досить зробив, щоб цього надіятися.

Сюзана. Якими дурнями бувають розумні люди!

Фіґаро. Так кажуть.

Сюзана. Але цьому не хтять вірити.

Фіґаро. І помиляються.

Сюзана. Знай же, що він його дає, щоб мати від мене на самоті певні чверть години, які давнє право дідича . . . [12]). Ти знаєш, чи воно було сумне!

Фіґаро. Я його знаю настільки, що якби пан граф, одружившись, не був скасував цього ганебного права, то я ніколи не одружився б із тобою в його маєтностях.

Сюзана. Ну, ну! Коли він його скасував, то тепер кається, і саме від твоєї нареченої він хоче його сьогодні потайки відкупити.

Фіґаро (потираючи голову). Моя голова розм'якла від здивування, а моє багате на думки чоло...

Сюзана. Та ти його не натирай.

Фіґаро. Яка від того небезпека?

Сюзана (сміючись). Бо як натреш невеличку гулю люди забобонні...

Фіґаро. Ти смієшся, жартушечко! Ах! Якби знайшовся спосіб ошукати цього великого ошуканця, завести його в добру пастку і пересипати в кишеню його золото!

Сюзана. Інтриґа й гроші, ти тут у своїй сфері.

Фіґаро. Тільки не стид мене стримує.

Сюзана. Страх?

Фіґаро. Нічого не значить взятися за небезпечну справу; інша річ — утекти від лиха, доводячи її до доброго кінця; бо прийти до когось у хату вночі, потягти в його жінку і дістати сотню батогів за працю, нема нічого легшого; тисячам дурнів траплялося. Але... (дзвонять із середніх покоїв).

Сюзана. От пані прокинулась; вона дуже мені наказувала, щоб я поспішила поговорити з нею першою рано в день мого шлюбу.

Фіґаро. А це має якесь значення?

Сюзана. Пастух каже, що це приносить щастя покиненим жінкам. Прощай мій маленький Фі-Фі-Фіґаро, поміркуй над нашою справою.

Фіґаро. Щоб випростати мій розум, поцілуй мене разок.

Сюзана. Мого коханого, сьогодні? Будь ласка! А що завтра скаже мій чоловік?

(Фіґаро її цілує)

Сюзана. Ну, ну!

Фіґаро. Ти бо не можеш і уявити мого кохання.

Сюзана (чепуриться). Коли ви перестанете, обридливий, говорити мені про це з ранку до вечора?

Фіґаро (таємничо). Тоді, як я матиму змогу це тобі доводити з вечора до ранку. (Дзвонять удруге).

Сюзана (здалека притуляє пальці до рота). От, добродію, ваш поцілунок. Я більш нічого не маю вашого.

Фіґаро (біжить за нею). О! але ж ви його дістали зовсім не так.

СЦЕНА II

Фіґаро (сам). Чарівна дівчина! Завсіди весела, жвава, повна веселости, розуму, кохання й принади! але чесна!.. (Ходить швидко потираючи руки). А, вельможний пане! дорогий пане! ви хочете дати мені... стерегти!

Я таки міркував над тим, чого, зробивши мене консьєржем, він забирає мене до свого посольства і настановляє мене кур'єром для депеш. Розумію, пане графе: три підвищення відразу: ви—повноважений посол, я — політична драбинка, а Сюзан, місцева дама, кишенькова послова — і гоп-гоп, кур'єре! Тимчасом як я скакатиму в один бік, ви з другого справите мою красуню на прегарний шлях; обкидаючи мене болотом, надсажуючи, на славу вашій родині, ви ласкаво зволите допомогти збільшенню моєї! Яка мила взаємність! Але, вельможний пане це вже занадто. Загоджувати в Лондоні одночасно справи вашого пана і вашого слуги, представляти разом короля і мене при чужоземному дворі,— половина з цього зайва, безперечно. Що ж до тебе, Базілю, мій дурисвіте, я хочу тебе навчити, як шкутильґати перед кульгавими; я хочу... Ні, будемо удавати перед ними, щоб убити їх одного другим. Уважай на цей день, пане Фіґаро; насамперед, прискорити годину вашого маленького свята, щоб одружитися певніше; відсунути Марселіну, що ласа на вас, як чортиця; дістати до кишені грошики й подарунки; завести коханнячко пана графа; провчити добренько панка Базіля і...

СЦЕНА III

Марселіна, Бартольо, Фіґаро

Фіґаро (перепиняючи себе). Еге-ге-ге! Ось і грубий доктор, бесіда буде в повному комплекті. А, добридень, любий докторе милосердя. Чи не на моє весілля з Сюзон прибули ви до замку?

Бартольо (зі зневагою). Ах, дорогий добродію, зовсім ні!

Фіґаро. Це було б дуже благородно.

Бартольо. Авжеж, і надто по-дурному.

Фіґаро. А я мав колись нещастя потурбувати ваше весілля[13]).

Бартольо. Чи маєте ви щось інше нам сказати?

Фіґаро. Напевно, ніхто не взяв клопоту про вашого мула.

Бартольо (з серцем). Скажений балакун! Залиште нас!

Фіґаро. Ви гніваєтеся, докторе? Люди вашої професії дуже жорстокі; жодного жалю до бідолашної скотини... справді... неначебто були люди! Прощайте, Марселіно; чи ви все ще маєте бажання мене позивати?

Коли не любляться, чи ненависть потрібна?

Я посилаюся на доктора.

Бартольо. Що таке?

Фіґаро. Вона вам докаже далі (виходить).

СЦЕНА IV[14])

Марселіна, Бартольо

Бартольо (дивлячись йому вслід). Цей негідник завсіди однаковий! І якщо з його не здеруть шкури з

живого, я пророкую, що він умре в шкурі найбільшого нахаби!

Марселіна (повертає його). Оце ж і ви тут, вічний докторе! Завсіди такий поважний і виміряний, що можна вмерти, дожидаючи вашої допомоги, як колись стався шлюб, не вважаючи на ваші заходи.

Бартольо. Завжди сувора й ущиплива! Ну, чого так потрібна моя присутність у замку? Чи з паном графом яке нещастя?

Марселіна. Ні, докторе.

Бартольо. Чи Розіна, його ошуканка-графиня, хвалити бога, почуває себе недобре?

Марселіна. Вона мучиться.

Бартольо. А чим саме?

Марселіна. Чоловік її занедбав.

Бартольо (з радістю). А! достойний муж, що мститься за мене.

Марселіна. Не знать, як можна назвати графа; він і ревнивий і розпусний.

Бартольо. Розпусний знічев'я, ревнивий від пихи: це само собою розуміється.

Марселіна. Сьогодні, наприклад, він одружує нашу Сюзану з своїм Фіґаро, його обдаровує він ласкою з нагоди цього поєднання...

Бартольо. Котре його вельможність зробив неминучим?

Марселіна. Не зовсім так; але його вельможність хотів би нишком весело закінчити той шлюб із новоженною...

Бартольо. Пана Фіґаро? До цього торгу він пристане.

Марселіна. Базіль запевняє, що ні.

Бартольо. Цей другий негідник пробуває тут? Це ж вертеп! Що ж він тут робить?

Марселіна. Усе лихо, на яке здатний. Але найгірше, що я в йому бачу, це нудне закохання, що він до мене має з такого давнього часу.

Бартольо. Я б уже позбувся раз з двадцять його залицяння.

Марселіна. Яким способом?

Бартольо. Одружившись із ним.

Марселіна. Ви глузуєте недотепно й жорстоко! Чому ж ви не втекли від мого такою ціною? Чи ви ж не повинні це зробити? Забули ви ваші обіцянки? Забули нашого маленького Еманюеля, цього плода забутого кохання, що мав привести нас до шлюбу?

Бартольо (здіймаючи шапку). Чи не на те, щоб слухати ці дурниці, ви мене викликали з Севільї? Чи це вам знов приспіло одружитись...

Марселіна. Ну, не говоритимем про це. Але коли вже ніщо вас не приведе до справедливого вчинку одружіння зо мною, то поможіть, принаймні, одружити зо мною другого.

Бартольо. А охоче: поговорім про це. Але який це неборак, забутий небом і жінками?..

Марселіна. Е, докторе, хто ж це міг би бути, як не прекрасний, веселий, любий Фіґаро!

Бартольо. Цей крутій?

Марселіна. Ніколи не гнівається, все в доброму гуморі, віддає час веселощам, а про будучину клопочеться так само мало, як і про минуле, жвавий щедрий! щедрий...

Бартольо. Як злодій.

Марселіна. Як справжній пан. Чарівний, нарешті, але страшенна людина.

Бартольо. А його Сюзана?

Марселіна. Хитра, та вона його не матиме, якщо ви схочете мені допомогти, мій докторику, щоб він виконав своє зобов'язання до мене.

Бартольо. В день його шлюбу?

Марселіна. Часто розіходяться шлюби зовсім налагоджені, і коли б я не боялася зрадити маленьку жіночу таємницю...

Бартольо. Хіба є таємниці від свого лікаря?

Марселіна. Ах, ви знаєте, що від вас у мене нема таємниць! Жінки бувають палкі, але боязкі: певні чари даремно кличуть нас до втіхи любощів, найсміливіша жінка чує в собі голос, що промовляє до неї: будь уродлива, коли можеш, чесна, коли хочеш, але будь розважна; це потрібне. Отже, коли треба принаймні бути розважною і кожна жінка почуває вагу цього,— налякаймо спершу Сюзану розголосивши зроблені їй пропозиції.

Бартольо. До чого це доведе?

Марселіна. До того, що її обхопить стид і вона все відмовлятиме графові, а він, щоб помститися, підтримає мої заперечення проти цього одружіння; тоді моє буде запевнене.

Бартольо. Вона правду каже. До лиха! Це буде добра штука примусити одружитися з моєю старою ключницею негідника, що вихопив у мене молоду коханку.

Марселіна (швидко). І що думав додати собі втіхи, одуривши мої надії.

Бартольо (швидко). І що в мене вкрав колись сто екю[15]), котрі не можу забути.

Марселіна. Ах, яка насолода!..

Бартольо. Покарати злочинця...

Марселіна. Вийти за нього заміж, докторе, вийти за нього!

СЦЕНА V

Марселіна, Бартольо, Сюзана

Сюзана (жіночий чепець з широкою стьожкою в руці, жіноча сукня на плечі). Вийти за нього! Вийти! За кого це? За мого Фіґаро?

Марселіна (гостро). Чому ні? Ви ж за його виходите!

Бартольо (сміючись). Добрий арґумент жінки в гніві! Ми розмовляли, прекрасна Сюзон, про щастя, що він матиме, володівши вами.

Марселіна. Не рахуючи його вельможности, про котрого не говориться.

Сюзана (реверанс). Ваша слуга, пані; завсіди є щось прикре в вашій мові.

Марселіна (реверанс). Теж ваша слуга; де ж та прикрість? Чи не по правді буде, щоб щедрий пан поділяв потроху радість, що він дарує своїм людям?

Сюзана. Що він дарує?

Марселіна. Так, пані.

Сюзана. На щастя, ревнивість пані[16]) відома, а її права на Фіґаро дуже невеликі.

Марселіна. Можна було б побільшити їх тим способом, що пані має...

Сюзана. О, це певно, пані, спосіб учених жінок.

Марселіна. А дівчинка зовсім невчена! Невинна, як старий суддя!

Бартольо (тягнучи Марселіну). Прощайте, хороша наречена нашого Фіґаро.

Марселіна (реверанс). Обіцяна потай його вельможності.

Сюзана (реверанс). Що дуже вас шанує, пані.

Марселіна. Чи зробить вона мені честь теж і любити мене трошки, пані?

Сюзана (реверанс). Що до цього, то пані не має чого бажати.

Марселіна (реверанс). З пані така гарненька особа!

Сюзана (реверанс). Еге ж, досить гарна, щоб засмутити пані.

Марселіна (реверанс). Особливо дуже поважна!

Сюзана. Нехай будуть уже поважні дуеньї.

Марселіна (обурено). Дуеньї! дуеньї![17])

Бартольо (зупиняє її). Марселіно!

Марселіна. Ходім, докторе, бо я вже не видержу. Бувайте здорові, пані (реверанс).

СЦЕНА VI

Сюзана (сама). Ідіть, пані, ідіть, педантко! Я так мало боюсь ваших заходів, як і не зважаю на ваші образи. Подивіться на цю стару відьму! Тому що вона трохи вчилася і мучила молоді літа графині, вона хоче всім верховодити в замку! (Кидає сукню, що має на плечі, на стілець). Я вже не знаю, що я хотіла тут узяти.

СЦЕНА VII

Сюзана, Керюбен

Керюбен (прибігає). Ах! Сюзон! Дві години вже я дожидаю хвилі побачити тебе на самоті. Ох, ти йдеш заміж, а я маю виїхати.

Сюзана. Як це мій шлюб виганяє з замку першого пажа його вельможности?

Керюбен (жалібно). Сюзано, він мене відсилає.

Сюзана (передражнює). Керюбен, якась дурниця!

Керюбен. Він знайшов мене вчора ввечері у твоєї кузини Фаншети, їй я проказував її маленьку ролю немовлятка для урочистости цього вечора; він розлютився, побачивши мене! — „Геть“, сказав він, „малий“... я не наважуюся вимовити перед женщиною грубого слова, що він промовив. „Геть, і завтра ви не ночуватимете в замку“. Якщо пані, якщо моя гарна хрещена мати не зуміє його втихомирити, то кінець, Сюзон, я навіки позбавлений щастя тебе бачити.

Сюзана. Бачити мене! Мене? Це вже до мене черга? То це вже ви не до моєї пані нишком зідхаєте?

Керюбен. Ах, Сюзон, яка вона шляхетна й гарна! Але яка вона поважна!

Сюзана. Себто, що я не така, і що зо мною можна насмілитися...

Керюбен. Ти знаєш дуже гаразд, недобра, що я не смію насмілитись. Але яка ти щаслива! Щохвилини можеш її бачити, говорити з нею, одягати її вранці й роздягати ввечері, шпилька за шпиль-

кою... Ах, Сюзон, я віддав би... Що це там у тебе таке?

Сюзана (глузуючи). Ой, щасливий чепець і блаженна стьожка, що покривають на ніч волосся цій гарній хрещеній...

Керюбен (жваво). Її нічна стьожка! Дай її мені, серце.

Сюзана (відслоняє його). Чому б не так! Його серце! Бач, як освоївся! Якби це не був смаркач нікчемний... (Керюбен вихоплює стьожку). Ай, стьожка!

Керюбен (бігаючи круг великого крісла). Ти скажеш, що вона загубилася, порвалася, що вона зникла. Скажеш, що знаєш.

Сюзана (крутиться за ним). О, за три-чотири роки я пророкую, що ви будете найбільший маленький шибеник!.. Чи ви віддасте стьожку? (Хоче її відібрати).

Керюбен (виймає романс із кишені). Залиш її мені, ой! залиш, Сюзон; я віддам тобі мій романс; і поки згадка про твою гарну пані смутитиме мене всякої години, згадка про тебе кидатиме єдиний веселий промінь, що могтиме ще розважати мою душу.

Сюзана (хапає романс). Розважати вашу душу, маленький злочинцю! Ви гадаєте, що говорите з вашою Фаншетою. Вас зуспіли в неї, а ви зідхаєте за панею; і ви мені ще до всього теревені правите.

Керюбен (екзальтовано). Далебі, це правда! Я вже не знаю, що це зо мною сталося; але з якогось часу я почуваю, що мої груди хвилюють, моє серце тремтить, скоро побачу яку женщину і слова кохання і втіха змушують його тріпотіти і тривожать його. Нарешті потреба сказати комунебудь я

вас кохаю стала для мене така нагальна, що я це кажу на самоті, бігаючи в парку, твоїй пані, тобі, деревам, хмаринкам, вітрові, що їх відносить з моїми даремними словами. — Учора я зустрів Марселіну.

Сюзана (сміючись). Ха! ха! ха! ха!

Керюбен. А чому ні? вона жінка, вона дівчина! Дівчина! жінка! Ах, які це солодкі назви! які цікаві!

Сюзана. Він здурів!

Керюбен. Фаншета мила; вона мене слухає, принаймні; а ти не така!

Сюзана. Дуже шкода; слухайте лиш, пане! (Хоче вирвати в нього стьожку).

Керюбен (крутиться втікаючи). Та ба! Я її віддам хіба що разом із своїм життям. Але якщо ти невдоволена ціною, я додам ще тисячу поцілунків. (Ганяється за нею).

Сюзана (крутиться втікаючи). Тисячу ляпасів, якщо ви наблизитесь. Я поскаржуся моїй пані, і не то не проситиму за вас, а сама скажу графові: „Це буде добре, ваша вельможність, виженіть од нас цього маленького злочинця, відішліть до батьків малого негідника, що удає кохання до пані, а натомість усе лізе до мене з поцілунками.

Керюбен (бачить, що увійшов граф; він кидається за крісло з ляком). Я пропав!

Сюзана. Який жах!

СЦЕНА VIII

Сюзана, граф, Керюбен (схований)

Сюзана (побачивши графа). Ах!.. (наближається до крісла, щоб заслонити Керюбена).

Граф (підходить). Ти зворушена, Сюзон! Ти сама з собою розмовляєш, і твоє серденько здається схвильоване... А втім це річ оправдана у такий день, як сьогодні.

Сюзана (стрівожена). Вельможний пане, чого ви хочете від мене? Якби вас застали зі мною...

Граф. Мені було б дуже смутно, якби мене тут застали; але ти знаєш, як я тобою цікавлюся — Базіль не лишив невідомим тобі моє кохання. Я маю тільки хвилину, щоб висловити тобі мої бажання; слухай (сідає в крісло).

Сюзана (жваво). Не слухаю нічого.

Граф (бере її за руку). Одно слово. Ти знаєш, що король призначив мене своїм послом у Лондоні. Я забираю з собою Фіґаро; я йому даю чудесну посаду. І як обов'язок жінки є йти за своїм чоловіком...

Сюзана. Ах, якби я посміла сказати!

Граф (наближає її до себе). Кажи, кажи, моя люба; користуй сьогодні з того права, що ти береш наді мною на все життя.

Сюзана (злякана). Я не хочу, ваша вельможність, я не хочу. Покиньте мене, прошу вас.

Граф. Але скажи першу...

Сюзана (з серцем). Я вже не знаю, що я казала.

Граф. Про повинність жінок.

Сюзана. Так от, коли вельможність ваша забрали свою від доктора і як одружилися з нею з кохання, коли ви скасували для неї певне страшне право дідича...

Граф (весело). Котре завдавало багато труду дівчатам! Ах, Сюзето, це чарівне право! Якби ти прийшла поговорити про його смерком у садок, я дав би таку ціну за цю маленьку ласку...

Базіль (говорить з надвору). Його ясновельможности немає в покоях.

Граф (встає). Що це за голос?

Сюзана. Яка я нещасна!

Граф. Вийди, щоб сюди не йшли,

Сюзана (збентежено). Щоб я вас тут залишила?

Базіль (кричить надворі). Його вельможність були у пані, вони вийшли: я подивлюсь.

Граф. І жодного кутка, де б сховатися! Ага, за цим кріслом... досить погано; але відряди його швидше.

Сюзана загороджує йому дорогу, він її легенько відпихає, вона відходить і стає між ним і пажем; але тимчасом як граф нахиляється і займає його місце, Керюбен крутнувшись кидається з ляку в крісло на колінах і там прищулюється. Сюзана бере сукню, що була принесла, закриває нею пажа і стає перед кріслом.

СЦЕНА IX

Граф і Керюбен (сховані), Сюзана, Базіль

Базіль. Чи не бачили ви його вельможности, панночко?

Сюзана (раптово). А чому б це я бачила його? Дайте мені спокій!

Базіль (наближається). Якби ви були більш розсудливі, то не знайшли б нічого дивного в моєму запитанні. Його шукає Фіґаро.

Сюзана. То він шукає людини, що зичить йому найбільше зла після вас?

Граф (на бік). Побачимо, як він мені прислужується.

Базіль. Бажати добра якій жінці, хіба це значить хотіти зла її чоловікові?

Сюзана. Не значить, згідно з вашими огидними поглядами, аґенте, зіпсуття.

Базіль. Чого від вас тут просять такого, чим би ви не могли обдарувати іншого? Завдяки милій церемонії, те що вам заборонялося ще вчора, завтра вам буде наказано.

Сюзана. Негідний!

Базіль. Зі всіх поважних речей шлюб найбільш блазенська; тим то я гадав...

Сюзана (ображено). Яка гидота! Хто вам дозволив сюди прийти?

Базіль. Та-та-та! Недобра! Втихомиртеся бога ради! Буде тільки те, що ви схочете. Але не думайте теж, що я дивлюсь на Фіґаро, як на перешкоду для його вельможности, і якби не малий паж...

Сюзана (боязко). Дон Керюбен?

Базіль (передражнює її). Cherubino di amore [18]) що крутиться біля вас раз-у-раз і ще сьогодні рано тинявся тут, щоб увійти, як я пішов од вас. Скажіть, чи це неправда?

Сюзана. Яке лицемірство! Гетьте звідси, лиха людино!

Базіль. Так, лиха людина, тим що добре бачить. Чи не для вас і той романс, що з нього він робить таємницю?

Сюзана (з серцем). А, якраз для мене!

Базіль. Хіба що він зложив його для пані! Справді, коли він служить при столі, то, кажуть він дивиться на ню такими очима!.. Але до лиха! Нехай він із цим не жартує: його вельможність за такі речі — звір.

Сюзана (уражено). А ви злочинець, що сієте такі чутки, щоб згубити нещасного хлопця, що впав у неласку свого пана.

Базіль. Хіба це я вигадав? Я кажу через те, що всі люди за це говорять.

Граф (підіймаючись). Як це всі люди говорять!*.

Сюзана. Ах, боже мій!

Базіль. Ха! ха!

Граф. Біжіть, Базілю, і щоб його вигнано!

Базіль. Ах, як я шкодую, що ввійшов!

Сюзана (стурбовано). Боже мій! боже!

Граф (до Базіля). Її схопило. Посадімо її в це крісло.

Сюзана (відпихаючи його жваво). Я не хочу сідати. Увіходити так самовільно, це непорядно!

Граф. Ми двоє з тобою, люба. Нема вже найменшої небезпеки!

Базіль. Я в безнадії, що покепкував з пажа, бо ви чули; я це зробив тільки на те, щоб вивірити її почування; бо в самій речі...

Граф. П'ятдесят пістоль[19]), коня — і щоб його відпроваджено до батьків.

Базіль. Вельможний пане, за один жарт?

Граф. Розбещений хлопець, я ще вчора застав його з дочкою садівника.

* Керюбен у кріслі, граф, Сюзана, Базіль.

Базіль. З Фаншетою?

Граф. І в її кімнаті.

Сюзана (вражено). Де ваша вельможність, безперечно, теж мали справу!

Граф (весело). Мені досить подобається увага.

Базіль. Вона добре віщує.

Граф (весело). Та ні, я шукав твого дядька Антоніо, мого п'яницю-садівника, щоб дати йому розпорядження. Стукаю в двері, довго не відчиняють; твоя кузина ні в сих, ні в тих, я починаю підозрівати, говорю до неї і, розмовляючи, роздивляюся. За дверима було щось на кшталт запони, вішалки, не знаю там чого, що прикривало шмаття; не даючи нічого завважити, я помаленьку, помаленьку підіймаю запону (щоб показати рух, підіймає сукню з крісла) і бачу... (побачив пажа) Ах!..*

Базіль. Ха! ха!

Граф. Ця штука варт тієї другої.

Базіль. Ще краща.

Граф (до Сюзани). Чудово, панночко! Ледве заручилася і вже так примудрувала? То це щоб прийняти мого пажа, ви хотіли бути на самоті? А ви, пане, не зміняєте поведінки, вам бракувало, забувши повагу до вашої хрещеної матері, залицятися до її першої камеристки, до жінки вашого приятеля! Але я не стерплю, щоб Фіґаро, щоб людина, котру я ціную й люблю, був жертвою такого ошуканства. Був він з вами, Базілю?

Сюзана (обурена). Немає ні ошуканства, ні жертви; він там був, як ви зо мною говорили.

* Сюзана, Керюбен у кріслі, граф, Базіль.

Граф (з гнівом). Можеш ти брехати й казати таке! Його найлютіший ворог не насмів би побажати йому цього нещастя!

Сюзана. Він просив мене умовити пані, щоб просила вас вернути йому свою ласку. Він так злякався, як ви прийшли, що сховався за це крісло.

Граф (в гнівом). Пекельна крутня! Я ж на ньому сів, як прийшов.

Керюбен. Ой, ваша вельможність, я сидів і тремтів за кріслом.

Граф. Друга брехня! Я сам там сидів.

Керюбен. Пробачте, але саме тоді я притулився в кріслі.

Граф. Це просто вуж, а не хлопець... гадюка! Він нас підслухав!

Керюбен. Навпаки, вельможний пане, я старався, як міг, нічого не чути.

Граф. О зрада! (До Сюзани). Ти не вийдеш за Фіґаро.

Базіль. Здержтеся. Он ідуть.

Граф (стягаючи Керюбена з крісла й ставлячи на ноги). Він так сидів би перед цілим світом!

СЦЕНА X

Керюбен, Сюзана, Фіґаро, графиня, граф, Фаншета, Базільо багато слуг, селянок, селян, убраних у біле

Фіґаро (держить жіночий ток, оздоблений білими перами і білими стьожками; говорить до графині). Тільки ви, пані, могли б нам добути цю ласку.

Графиня. Бачите їх, пане графе, вони гадають, що я маю кредит, якого в мене зовсім нема. Але тому, що їхнє прохання не безпідставне...

Граф (у замішанні). Треба гадати, що воно дуже...

Фіґаро (тихо до Сюзани). Піддерж добре наші старання.

Сюзана (тихо до Фіґаро). Що не доведуть ні до чого.

Фіґаро (тихо). Все ж орудуй.

Граф (до Фіґаро). Чого ви хочете?

Фіґаро. Ясновельможний пане! Ваші васалі, зрушені скасуванням певного неприємного права, котре ваша любов до пані...

Граф. Ну, це право вже не існує; що ти хочеш сказати?

Фіґаро (лукаво). Що саме час, щоб чеснота такого доброго пана виблиснула; вона мені так на користь, що я хочу відсвяткувати її перший на своєму весіллі.

Граф (дужче в замішанні). Ти кепкуєш, друже! Скасування ганебного права є тільки порахунок із чесністю. Еспанець може бажати покорити красу запобігливістю, але вимагати першої, наймилішої прислуги, як рабської повинности — ах! це вандальське тиранство, а не признане право шляхетного кастильянця!

Фіґаро (держучи Сюзану за руку). Дозвольте ж, щоб ця молода дівчина, котрій ваша обачність оберегла честь, прийняла прилюдно з ваших рук дівочий ток, оздоблений перами й білими стьожками, ознаку чистоти ваших намірів. Присвійте цю церемонію усім шлюбам, і нехай хором співаний куплет нагадує завсіди пам'ять...

Граф (у замішанні). Якби я не знав, що закоханий, поет і музика — три титули, що дають право на поблажливість до всякої дурости...

Фіґаро. Простіть разом зі мною, друзі мої.

Всі (разом). Вельможний пане! Вельможний пане!

Сюзана (до графа). Навіщо уникати хвали, що ви на ню так вельми заслугуєте?

Граф (на бік). Лукава.

Фіґаро. Погляньте на ню, ваша вельможність; ніколи найкраща наречена не покаже ліпше великости вашої жертви.

Сюзана. Покинь мою вроду і вихвалюймо тільки їх велику добрість.

Граф (на бік). Це все підстроєна гра.

Графиня. Я прилучаюся до їх, пане графе, і ця церемонія буде мені завсіди дорога, бо за привід до неї було те чарівне кохання, що мали ви до мене.

Граф. Що я маю завсіди, пані; і задля цього я погоджуюсь.

Усі (разом). Віват!

Граф (на бік). Я піймався. (Уголос). Щоб церемонія була блискучіша, я хотів би тільки відкласти її на короткий час. (На бік). Треба послати швидше по Марселіну.

Фіґаро (до Керюбена). Ну, ви, пустунчику, ви не плещете?

Сюзана. Він в одчаї; його вельможність його відряджають.

Графиня. Ах, пане, я прошу помилувати його.

Граф. Він не заслугує на помилування.

Графиня. Та він же такий молодий!

Граф. Не такий молодий, як вам здається.

Керюбен (тремтячи). Великодушно пробачати не є те панське право, що його ви зреклися, одружившися з пані.

Графиня. Він зрікся тільки того, що всім вам було сумне.

Сюзана. Коли б його вельможність були відмовились від права пробачати, то це право вони, певно, схотіли б передусім потай відкупити.

Граф (заклопотаний). Безперечно.

Графиня. А чому його відкупати?

Керюбен (до графа). Я був легковажний у своїй поведінці, то правда, ваша вельможність; але ніколи найменша нескромність у моїй мові...

Граф (заклопотаний). Ну, годі!

Фіґаро. Про що це він?

Граф (хутко). Годі, годі; усі просять вибачити йому, я згоджуюсь і йду далі, я йому даю сотню в моєму леґіоні.

Всі (разом). Віват!

Граф. Але з умовою, щоб він зараз таки виїхав до неї в Катальонію.

Фіґаро. Ах! Ваша вельможність, завтра б.

Граф (настоює). Я так хочу.

Керюбен. Я слухаюсь.

Граф. Уклоніться вашій хрещеній матері і просіть її протекції. (Керюбен стає на одно коліно перед графинею і не може говорити).

Графиня (зворушена). Коли вже не можна тут вас залишити навіть на сьогодні, виїздіть, молодий хлопче. Нове становище вас кличе; ідіть виконувати

його гідно. Шануйте вашого добродійника. Пам'ятайте про цей дім, де ваші молоді літа знайшли стільки поблажливости. Будьте покірні, чесні й відважні; ми співчуватимем вашим успіхам. (Керюбен устає й вертається на своє місце).

Граф. Ви дуже зрушені, пані!

Графиня. Не боронюся. Хто знає долю хлопця, кинутого в таку небезпечну кар'єру! Він свояк моїх батьків, а потім того — мій хрищеник.

Граф (на бік). Я бачу, що Базіль мав рацію. (Голосно). Хлопче, поцілуйте Сюзану... востаннє.

Фіґаро. Чому так, ваша вельможність? Він приїздитиме на зиму. Поцілуй і мене, капітане! (Обіймає). Прощай, мій маленький Керюбене; твоє життя піде тепер зовсім інакше, дитино. До лиха! Ти вже не сновиґатимеш цілі дні коло жіночих покоїв, не буде більше ні всяких пундиків, ані вершків, ні піжмурок та інших забав. Будеш добрим салдатом! Засмаглий, лихо вдягнений; велика важка рушниця, праворуч кругом, ліворуч кругом! вперед руш! марш до слави! і не спотикайся в дорозі, хіба що добрий стріл...

Сюзана. Пху! Який жах!

Графиня. Яке пророкування!

Граф. Де ж Марселіна? Дивно дуже, що вона не в вашому гурті!

Фаншета. Ваша вельможність, вона пішла до містечка, стежкою понад хутором.

Граф. А вона прийде?..

Базіль. Коли бог захоче.

Фіґаро. Якби він схотів, щоб йому не схотілося ніколи...

Фаншета. Вона пішла об руку з паном доктором.

Граф (швидко). Доктор тут?

Базіль. Вона зразу його вхопила...

Граф (на бік). Він саме до речі прибув сюди.

Фаншета. Вона мала вигляд дуже гарячий, голосно говорила ходячи, то зупинялася і робила руками от так... а пан доктор робив рукою от так, заспокоюючи її, вона здавалася така роздражнена! Згадувала мого кузена Фіґаро.

Граф (беручи її за підборіддя). Кузена... що буде кузеном.

Фаншета (показуючи на Керюбена). Ваша вельможність, чи ви нам пробачили вчорашнє?..

Граф (перебиваючи її). Прощай, прощай, мала.

Фіґаро. Це її так прокляте кохання підбурює; вона могла б замутити наше святкування.

Граф (на бік). Вона його замутить, я певний. (Голосно). Ходімо, пані, ходім у покої. Базілю, ви зайдете до мене.

Сюзана (до Фіґаро). Ти до мене знов прийдеш, синку?

Фіґаро (до Сюзани). Добре піймався?

Сюзана (тихо). Прегарний хлопець! (Усі виходять).

СЦЕНА XI

Керюбен, Фіґаро, Базіль

(Тимчасом як виходять, Фіґаро їх зупиняє обох і вертає)

Фіґаро. Ах, от що, слухайте ви! Церемонію ухвалено, і моє вечірнє свято сьогодні буде її продовженням; треба добре нам погодитись. Не робімо так, як ті актори, що ніколи так погано не грають, як саме того дня, коли критика найбільш пильнує.

Ми не маємо завтра, що нам дало б поправку. Нам треба сьогодні добре знати свої ролі.

Базіль (лукаво). Моя важча, ніж тобі здається.

Фіґаро (роблячи для його непомітно жест, що хоче його побити). Але зате ти й не знаєш зовсім, який великий успіх вона тобі дає.

Керюбен. Друже мій, ти забуваєш, що я від'їжджаю.

Фіґаро. А ти бажав би зістатись!

Керюбен. Ах! чи я бажав би!

Фіґаро. Треба взятися на хитрощі. Не жалійся на від'їзд. Подорожній плащ на плечі; складай при людях свої речі, і щоб бачили твого коня коло воріт; проскачеш трохи галопом до ферми, вернешся пішки задніми стежками. Пан гадатиме, що ти виїхав, тільки тримайся дальше від його очей, я беруся його втишити, як скінчиться свято.

Керюбен. Але Фаншета не знає своєї ролі!

Базіль. Якого ж ви біса вчили її ті вісім днів, що ви її не покидали?

Фіґаро. Ти не маєш, що робити сьогодні, то уділи їй з ласки лекцію.

Базіль. Бережіться, молодче, бережіться! Батько не задовільнений, дочка побита, вона не вчиться з вами: Керюбене, Керюбене, ви їй придбаєте лиха! Ходить глек по воду...

Фіґаро. Ах, от наш дурень із своїми старими приказками! Ну, педанте, що каже народня мудрість: ходитиме глек по воду, аж поки...

Базіль. Буде повний.

Фіґаро (відходячи). Не такий уже дурень, не такий уже дурень!

АКТ ДРУГИЙ

Театр являє пишний спальний покій; важке ліжко в альковi, естрада спереду. Вхідні двері відчиняються й зачиняються в третій кулісі з правого боку; двері кабінету [20]) в першій кулісі ліворуч. Двері в глибині ведуть до жінок. Вікно відчиняється з другого боку.

СЦЕНА I

Сюзана, графиня увіходять дверима справа

Графиня (кидається в бержерку [21]). Зачини двері, Сюзано, і розкажи мені все в подробиці.

Сюзана. Я нічого не потаїла від вас, пані.

Графиня. Як, Сюзон, він хотів тебе звести?

Сюзана. Ні, не те. Вельможний пан не завдасть собі такого клопоту з покоївкою. Він хотів мене купити.

Графиня. І малий паж був при тому?

Сюзана. Себто схований за великим кріслом; він приходив просити мене поклопотатись за його пробачення.

Графиня. Чому ж він не вдавсь просто до мене? Хіба б я відмовила, Сюзон?

Сюзана. Я й казала так: але як він не хотів виїжджати і особливо покинути пані! „Ах, Сюзон, яка вона шляхетна й гарна, але яка вона поважна!“

Графиня. Хіба я маю такий вигляд, Сюзон? Я ж завсіди його протеґувала.

Сюзана. Потім він побачив вашу нічну стьожку в мене в руках; він на ню накинувся...

Графиня (усміхаючись). Мою стьожку?.. Яке дитинство!

Сюзана. Я хотіла її відібрати; пані, він був як лев: очі йому блищали... „Ти відбереш її тільки з моїм життям“, казав він, форсуючи свій м'який, ріденький голос.

Графиня (мрійно). Ну, й що, Сюзон?

Сюзана. Ну, то й що, пані? Чи можна вгамувати це бісеня! Йому всюди ввижається „моя хрищена мати“. І тому що він не насмів би навіть поцілувати вашу сукню, пані, то він усе хоче цілувати мене.

Графиня (мрійно). Годі... годі про ці дурниці. Урешті моя бідна Сюзано, мій чоловік сказав тобі вкінці?..

Сюзана. Що коли я не схочу його вислухати, він протеґуватиме Марселіну.

Графиня (встає й проходжується, обмахуючись дуже віялом). Він ме́не вже зовсім не любить.

Сюзана. А чому ж такий ревнивий?

Графиня. Як усі чоловіки, люба! Єдине через гонор: Ах, я його надто кохала! Я втомила його своїм пестуванням, набридла своїм коханням, оце єдина моя кривда проти нього. Але я розумію, що це чесне визнання не повинно тобі пошкодити і ти вийдеш за Фіґаро. Він тільки сам може в тому нам допомогти. Чи він прийде?

Сюзана. Скоро тільки побачить, що вже вибралися на полювання.

Графиня (обмахуючись віялом). Відчини трохи вікно в сад. Тут так душно!

Сюзана. Це тому, що пані говорить і ходить швидко.

(Іде відчинити вікно в глибині)

Графиня (довго мріючи). Якби він не уникав мене раз-у-раз... Чоловіки дуже лихі!

Сюзана (кричить од вікна). Ах! онде пан переїздить верхи великий горо̀д, а за ним Педріль, і два, три, чотири хорти.

Графиня. Ми маємо перед себе час. (Сідає). Сюзон, хтось стукає.

Сюзана (біжить одчинити двері, приспівуючи). Ах, це мій Фіґаро! Ах, це мій Фіґаро!

СЦЕНА II

Фіґаро, Сюзана, графиня (сидить)

Сюзана. Дорогий друже! іди швидше. Пані в нетерпливості!..

Фіґаро. А ти, Сюзаночко? — Для пані нема чого нетерпливитись. До діла, за що йдеться? За нікчемницю. Пан граф має нашу молоду жінку за чудову, він хоче зробити з неї свою коханку, і це дуже природна річ.

Сюзана. Природна?

Фіґаро. Далі, він мене призначив кур'єром для депеш, а Сюзану радником посольства. У цім нема безглуздя.

Сюзана. Ти перестанеш?

Фіґаро. І що Сюзана, моя наречена, не приймає цього диплому, він хоче допомогти плянам Марселіни; що може бути ще простіше? Мститися на тих, що шкодять нашим замірам, перевертаючи їхні,— це те, що кожне робить, те, що ми сами маємо робити. І от це й усе.

Графиня. Чи можете ви, Фіґаро, трактувати так легко плян, що всім нам коштує щастя?

Фіґаро. Хто каже це, пані?

Сюзана. Замість засмутитися нашою журбою...

Фіґаро Чи не досить того, що я нею клопочуся? Отже, щоб робити так само методично, як він, треба простудити спершу його запал до нашого володіння, непокоячи його за його власне.

Графиня. Добре сказано. Але як?

Фіґаро. Це вже зроблено, пані. Фалшива відомість подана про вас...

Графиня. Про мене! Вам завертається голова!

Фіґаро. О, це йому вона повинна завернутися!

Графиня. Такий ревнивий чоловік!..

Фіґаро. Тим ліпше. Щоб використати людей такої вдачі, треба тільки підігнати їм кров; це те, що добре вміють робити жінки! Потім держать їх розпаленими гнівом, легенькою інтриґою ведуть їх куди хочуть за ніс, хоч у Ґвадальківір. Я передав Базілеві іншою особою анонімну записку, де повідомляється його вельможність, що якийсь молодець шукатиме нагоди побачитися з вами сьогодні підчас балю.

Графиня. І ви так граєтеся правдою на кошт чесної жінки?..

Фіґаро. Мало таких, пані, з котрими б я одважився на це, бо боявся б потрапити на правду.

Графиня. То треба буде ще вам дякувати?

Фіґаро. Але скажіть, чи не чудесна річ — покраяти йому день на шматки таким робом, щоб він провадив у блуканні, у прокльонах за свою даму той час, що він був призначив на втіху з нашою? Він уже тепер цілком збитий з шляху. Чи гнатися йому за цією? Чи пильнувати там тієї? У своїм замішанні думок от-от він уганяє по рівнині за безвинним зайцем. Година шлюбу приходить, а він на чатах, він не візьме постанови проти і ніколи не зважиться опертися йому перед пані.

Сюзана. Ні, але мудра Марселіна наважиться.

Фіґаро. Бррр! Це мене турбує дуже, далебі! Ти перекажеш панові, що вийдеш смерком у садок.

Сюзана. Ти рахуєш на це?

Фіґаро. О, до лиха! Слухайте: люди, що не хотять нічого робити з нічого, не доходять нічого і не здатні до нічого. От моє слово.

Сюзана. Воно миле!

Графиня. Як його ідея. Ви згодитесь, щоб вона туди вийшла?

Фіґаро. Зовсім ні. Я дам надягнути на когонебудь Сюзанине убрання. Як застанемо його на побаченню, то чи зможе граф виправдатись?

Сюзана. А хто візьме моє убрання?

Фіґаро. Керюбен.

Графиня. Він виїхав.

Фіґаро. Ні, не для мене; чи схочете дати мені волю робити, як знаю?

Сюзана. На його можна здатися, коли доводиться вести інтриґу.

Фіґаро. Дві, три, чотири відразу, дуже заплутані, що перехрещуються. Я вродився на те, щоб бути при дворі.

Сюзана. Кажуть, що це тяжке ремество!

Фіґаро. Приймати, брати і просити — от уся таємниця в трьох словах.

Графиня. Він має таку певність, що врешті й мені її надає.

Фіґаро. Це мій замір.

Сюзана. То ти казав?

Фіґаро. Що тимчасом, як не буде пана, я вам пришлю Керюбена, зачешіть його, приберіть; я його замкну й навчу, а тоді, пане, поскачете. (Виходить).

СЦЕНА III

Сюзана, графиня (сидить)

Графиня (держучи коробку з мушками). Боже мій, Сюзон, який я маю вигляд!.. Прийде той молодик.

Сюзана. Пані не хоче, щоб йому так минулося?

Графиня (мріючи перед своїм люстерком). Я?.. Ти побачиш, як я йому вимовлятиму.

Сюзана. Скажемо йому, щоб проспівав свій романс (кладе його їй на коліна).

Графиня. Але справді моє волосся зовсім розкудовчилось...

Сюзана (сміється). Я тільки підправлю ці два льокони. Пані ще краще на нього нагримає.

Графиня (приходячи до себе). Що ви там кажете, панно?

СЦЕНА IV

Керюбен (з засоромленим виглядом), Сюзана, графиня (сидить)

Сюзана. Увіходьте, пане офіцере; нас можна бачити.

Керюбен (наближається тремтячи). Ах, як мене смутить це ім'я, пані! Воно мені нагадує, що треба покинути ці місця ... хрищену матір таку ... добру!..

Сюзана. І таку гарну!

Керюбен (зідхаючи). Ах, так!

Сюзана (передражнює його). Ах, так! Добрий хлопець! із своїми довгими лицемірними віями. Ну, гарна синя пташко, проспівайте пані романс.

Графиня (розгортає романс). А чий він?

Сюзана. Бачите, як почервонів винуватець? Цілий фут червоного на лиці.

Керюбен. Хіба не вільно... Кохати?..

Сюзана (показує йому кулак під ніс). Я скажу все, негідний!

Графиня. Що ж... він співатиме?

Керюбен. О, пані, я так боюсь!..

Сюзана (сміючись). Ля, ля, ля, ля, ля... Співайте, скоро пані того хоче, скромний авторе! Я пригравати му.

Графиня. Візьми мою гітару.

(Графиня сидить і держить папір, щоб слідити. Сюзана за її кріслом приграє, дивлячись у ноти через плече графині. Малий паж перед нею, із спущеними очима. Ця картина дуже нагадує чудовий естамп за Ванльоо [22]), що зветься „Еспанська розмова"*.

---

* Керюбен, Сюзана, графиня.

Романс

(на голос Malbroug s'en va-t-en guerre)

1-й куплет.

Знемігся вороненький;
(Ой ниє, ниє так серденько!)
Все полем я летів,
Куди мій кінь хотів.

2-й куплет.

Куди мій кінь хотів;
Сам, без товаришів.
Я край води тихенько
(Ой ниє, ниє так серденько!)
Ввижав хрищену маму,
Журивсь і сльози лив.

3-й куплет.

Журивсь і сльози лив;
Потішитись не вмів.
Її ім'я миленьке
(Ой ниє, ниє так серденько!)
На дубі накреслив.
Король тут проїздив.

4-й куплет.

Король тут проїздив;
Багато з ним панів;
Цариця ж так любенько
(Ой ниє, ниє так серденько!)
До мене каже: пажу!
Хто так вас засмутив?

5-й куплет.

Хто так вас засмутив?
Коли б нам хто повів!

Кажу я покірненько:
(Ой ниє, ниє так серденько!)
Я мав хрищену неньку,
Що дуже полюбив.

(Тут графиня зупиняє пажа, закриваючи ноти [23])

Графиня. Тут є наївність... Навіть почуття.

Сюзана (кладе гітару на крісло). О, щодо почуття, то це такий хлопець, що... Ага, ось що, пане офіцере, чи казали вам, що, щоб підвеселити нашу вечірку, ми хочемо заздалегідь знати, чи прийдеться на вас добре одно з моїх убраннів.

Графиня. Я боюсь, що не прийдеться.

Сюзана (міряється з ним). Він мого зросту. Скиньмо спершу плащ (відстібає йому плащ).

Графиня. А як хто увійде?

Сюзана. Хіба ж ми робимо що лихе? Я замкну двері (біжить). Але я хочу подивитися зачіску.

Графиня. На туалеті моя беньєза [24]).

(Сюзана увіходить у кабінет, якого двері з боку сцени)

СЦЕНА V

Керюбен, графиня (сидить)

Графиня. До початку балю граф не знатиме, що ви в замку. Ми скажемо йому потім, що час, потрібний на виготування вам патенту [25]), дав нам ідею...

Керюбен (показує патент). На жаль, пані ось він! Базіль передав його мені від графа.

Графиня. Уже? То боялися втратити і одну хвилину (читає). Так поспішали, що забули притиснути свою печатку, (віддає посвідку).

СЦЕНА VI

Керюбен, графиня, Сюзана

Сюзана (увіходить з великим чепцем). Печатку до чого?

Графиня. До його патенту.

Сюзана. Уже?

Графиня. І я ж кажу. Це моя Беньєза?

Сюзана (сідає коло графині)*. І найкраща з усіх. (Співає, держучи булавки в роті):

Ну, повернись сюди мерщій
Жан де Ліра́, коханий мій.

(Керюбен стає навколішки, вона йому убирає голову)

Пані, він прехороший!

Графиня. Приладь йому комірчик більш на жіночий лад.

Сюзана. От... Але гляньте на цього паршивця, який він гарненький дівчиною. Мені заздро! (Бере його за підборіддя). Чи будете ви ласкаві не бути таким гарненьким?

Графиня. Яка вона шалена! Треба закачати рукав, щоб краще взялись рукавчики. (Підіймає рукав). Що це в його на руці? Стьожка?

Сюзана. Та ще й ваша. Я дуже рада, що пані її побачили. Я йому казала, що вже скажу вам. О, коли б не був прийшов пан, я була б відібрала стьожку, бо я майже така дужа, як він.

Графиня. У його кров! (відчіпляє стьожку).

---

* Керюбен, Сюзана, графиня.

Керюбен (соромливо). Сьогодні рано, збираючись у дорогу, я приладжував вузду моєму коневі, він мотнув головою і начільник [26]) дряпнув мені руку.

Графиня. Ніколи не зав'язують стьожкою...

Сюзана. І особливо украденою стьожкою. Ну, побачимо, що там начільник... напильник... натільник... [27]) Я нічого не розумію в цих назвах. Ах, яка біла рука! як у женщини! біліша за мою! подивіться, пані! (Вона рівняє їх).

Графиня (холодно). Поклопочіться краще пошукати в моїй туалеті ґумованої тафти [28]). (Сюзана, сміючись, штовхає його в голову, він падає на дві руки. Вона увіходить у кабінет з боку сцени).

СЦЕНА VII

Керюбен (на колінах), графиня (сидить)

Графиня (зістається хвилинку без мови, дивлячись на свою стьожку. Керюбен пожирає її очима). Щодо моєї стьожки, добродію... тому що це та, котрої колір найбільш мені подобається... то я дуже сердилася, що її згубила.

СЦЕНА VIII

Керюбен (на колінах), Сюзана графиня (сидить)

Сюзана (вертаючись). От цим зав'язати йому руку? (віддає графині ґумовану тафту і ножиці).

Графиня. Як підеш по убрання для нього, візьми там стьожку з другого чепця.

(Сюзана виходить дверима в глибині, узявши з собою плащ пажа).

СЦЕНА IX

Керюбен (на колінах), графиня (сидить)

Керюбен (з спущеними очима). Та, що її в мене відібрано, вилічила б мене в одну хвилину.

Графиня. Якою силою? (Показує тафту). Це поможе ліпше.

Керюбен (вагаючись). Коли стьожка... обгортала голову... або дотикалась шкіри такої особи...

Графиня (кінчаючи фразу)... чужої! то вона є добра на рани? Я не знала цієї властивости. Щоб спробувати, я приховаю цю, що була зав'язана на вашій руці. Як тільки трапиться перша виразка... когось із моїх дівчат, я зроблю спробу.

Керюбен (зворушений). Вона в вас зістанеться, а я виїжджаю!

Графиня. Не навіки.

Керюбен. Я такий нещасливий!

Графиня (зрушена). Тепер він плаче! Той гидкий Фіґаро напророчив!

Керюбен (в захопленні). Ах! Я хотів би діждати вже кінця, що він мені напророчив! Певний, що зараз умру, може б мої уста посміли...

Графиня (перебиває його й витирає йому очі хусткою). Мовчіть, мовчіть, дитино. У тім, що ви кажете, немає й краплини розуму. (Стукають у двері. Вона підносить голос). Хто так стукає до мене?

СЦЕНА X

Керюбен, графиня, граф (знадвору)

Граф (знадвору). Чому ж це зачинились?

Графиня (стурбована, встає). Боже мій! Це ж мій

чоловік!.. (До Керюбена, що теж устав). Ви без плаща, шия і руки голі! На самоті зо мною! і цей видимий непорядок! і одержаний лист, і його ревнивість!..

Граф (знадвору). Ви не відчиняєте?

Графиня. Бо я тут... сама.

Граф. Сами! А з ким же ви розмовляєте?

Графиня (придумує). З вами, безперечно.

Керюбен (на бік). Після вчорашньої сцени й сьогоднішньої він мене уб'є на місці (біжить у кабінет для туалету і зачиняє за собою двері).

СЦЕНА XI

Графиня (сама, виймає ключ до кабінету і біжить відчинити графові). Ах, яка помилка! Яка помилка!

СЦЕНА XII

Граф, графиня

Граф (трохи суворим тоном). Ви не маєте звичаю замикатися!

Графиня (змішавшись). Я... я придягала... я придягала сукні з Сюзаною; вона вийшла на хвилину до себе.

Граф (допитливо дивиться). Ви маєте вид і вигляд дуже збентежений!

Графиня. Це не дивно... зовсім не дивно... запевняю вас... ми говорили про вас... Вона пішла, як я вам казала...

Граф. Ви говорили про мене?.. Я вернувся занепокоєний; як я сідав на коня, мені дано один лист,

котрому я не даю жодної віри, але він мене одначе... схвилював.

Графиня. Як, пане?.. Який лист?

Граф. Треба признатися, пані, що ви або я оточені істотами дуже... лихими! Мене повідомляють, що вдень хтось, кого я вважаю за відсутнього, має прийти до вас на розмову.

Графиня. Хто б не був той сміливий, деведеться йому сюди забратись, бо я маю намір не виходити з своєї кімнати цілий день.

Граф. Цього вечора, заради Сюзаниного весілля?

Графиня. Задля нічого в світі; я дуже зле себе почуваю.

Граф. На щастя, доктор тут. (Паж звалив стілець у кабінеті). Що це за стук я чую?

Графиня (сильно змішавшись). Стук?

Граф. Звалив хтось меблю.

Графиня. Я... я нічого не чула, щодо мене.

Граф. Десь ви страшенно заклопотані!

Графиня. Заклопотана? Чим?

Граф. У тому кабінеті хтось є, пані.

Графиня. Е... хто ж там може бути, пане?

Граф. Це ж я вас питаю; я тільки но ввійшов.

Графиня. Е... Видимо Сюзана там прибирає.

Граф. Ви сказали, що вона пішла до себе?

Графиня. Чи до себе... чи туди пішла я не знаю гаразд.

Граф. Коли то Сюзана, то звідки походить ваша тривога, що я її бачу?

Графиня. Тривога за мою камеристку?

Граф. Чи за камеристку я не знаю, але щодо тривоги, то я певний.

Графиня. Безперечно, пане, ця дівчини тривожить вас й клопоче далеко більше, ніж мене.

Граф (в гніві). Вона мене клопоче до того, пані, що я хочу в цю хвилину її побачити.

Графиня. Я гадаю, справді, що ви часто того хочете; але от іще підозріння ні на чому не оперті.

СЦЕНА XIII

Граф, графиня, Сюзана (ввіходить з убранням з дверей, що в глибині)

Граф. То їх легше буде збити (говорить до кабінету). Виходьте, Сюзон, я вам велю. (Сюзана зупиняється коло алькову в глибині).

Графиня. Вона майже гола, пане; чи можна так турбувати женщин у їх схованці? Вона придягала вбрання, що я їй подарувала до шлюбу; вона втекла, як почула, що ви йдете.

Граф. Коли вона так боїться показатися, то принаймні може говорити (повертається до дверей кабінету). Відповідайте мені, Сюзано, чи ви в цьому кабінеті? (Сюзана, що була в глибині, кидається в альков і там ховається).

Графиня (жваво говорить до кабінету). Сюзон, я вам забороняю відповідати. (До графа). Ніколи не було такої тиранії.

Граф (наближається до кабінету). О, добре, коли вона не говорить, то чи одягнена вона чи ні, я її побачу.

Графиня (стаючи перед ним). Ніде інде я не можу перешкодити; але сподіваюся, що тут у себе...

Граф. А я сподіваюся зараз таки довідатись, що за таємна Сюзана. Просити у вас ключ, бачу я, нема чого, але є певний спосіб висадити ці легенькі двері. Гей! Хтонебудь!

Графиня. Кликати людей, робити публічний скандал задля підозріння, що зробить нас посміховищем у замку!

Граф. Добре, пані! Я сам управлюсь; я зараз візьму в себе, що треба (хоче вийти й вертається). Але щоб усе зіставалося в тому ж стані, чи будете ви ласкаві піти зі мною без скандалу й шуму, коли вже ви так його не любите? Такої простої речі ви певно мені не відмовите!

Графиня (змішавшись). Ах, пане! Хто ж думає вам перечити?

Граф. Ах, я забув двері, що ведуть до ваших дівчат; треба мені їх теж замкнути, щоб ви цілком були оправдані. (Іде замкнути двері в глибині і виймає з них ключ).

Графиня (на бік). О, боже! Згубна необачність!

Граф (вертаючись до неї). Тепер, як цю кімнату замкнено, візьміть мою руку, прошу вас (підносячи голос). А щодо Сюзани в кабінеті, то треба, щоб вона була ласкава зачекати мене; і найменше лихо, що може їй трапитись, як я вернусь...

Графиня. Справді, пане, це найогидніша пригода... (Граф її виводить й замикає двері на ключ).

СЦЕНА XIV

Сюзана, Керюбен

Сюзана (виходить с алькову, біжить до кабінету і говорить у дірочку в замку). Відчиніть, Керюбене, швидше відчиніть. Це я, Сюзана; відчиніть і тікайте.

Керюбен (виходить). Ах, Сюзон, яка страшна сцена!*.

Сюзана. Тікайте ви не маєте хвилини.

Керюбен (з ляком). Але кудою тікати?

Сюзана. Не знаю, але тікайте.

Керюбен. Коли ж нема виходу.

Сюзана. Після недавньої зустрічи він вас роздавить і ми пропадемо. Біжіть, розкажіть Фіґаро...

Керюбен. Вікно в садок може не дуже високо (біжить подивитись).

Сюзана (з ляком). Високий поверх! Неможливо! Ах, бідна моя пані! А мій шлюб, о боже!

Керюбен (вертається). Воно виходить на динячі грядки. Тільки зіпсую одну або дві грядки.

Сюзана (здержує його і кричить). Він уб'ється!

Керюбен (у запалі). В палку безодню, Сюзон, швидше, я кинуся, ніж завдам їй шкоди... і цей поцілунок мені принесе щастя. (Він цілує її і біжить вискочити в вікно).

СЦЕНА XV

Сюзана (сама, скрикнула з ляку). Ах! (Падає в крісло на хвилину. Іде важко глянути в вікно і вертається). Він уже далеко. О, маленький, такий легкий, як і гарний! Чи такому бракуватиме женщин... Займімо швидше

* Керюбен, Сюзана.

його місце (увіходить в кабінет). Тепер ви можете, пане, граф, ламати перебійку, коли це вас тішить, а я чортового батька відізвусь словом (замикається там).

СЦЕНА XVI

Граф, графиня (увіходять у кімнату)

Граф (з обценьками в руках, що він їх кидає на крісло). Все так, як я покинув. Пані, підводячи мене на те, щоб я ламав ці двері, подумайте про наслідки! Ще раз чи хочете ви відчинити?

Графиня. Ах, пане, який страшний настрій міг так змінити взаємини в подружжі? Коли це кохання опанувало б вас так, що довело б вас до цього розлютовання, то, хоч яке воно безглузде, я його пробачила б, забула б може, вважаючи на мотиви, те, що є в ньому образливого для мене. Але сама тільки пиха чи може кинути в цю крайність шляхетну людину?

Граф. Чи кохання, чи пиха, а ви відчините двері, або я зараз...

Графиня (перед ним). Стійте, пане, прошу вас! Чи думаєте ви, що я можу занедбати те, до чого я повинна?

Граф. Все, що хочете, пані; але я побачу, хто в кабінеті.

Графиня (злякана). То ви його побачите, пане. Слухайте мене... Спокійно.

Граф. Так це не Сюзана?

Графиня (боязко). Принаймні це не така особа... щоб вам од неї чого боятися... Ми готували одну забаву... дуже невинну, справді на цей вечір... і присягаюся вам...

Граф. І ви присягаєтесь?..

Графиня. Що ми не мали зовсім наміру вас образити, один і друга.

Граф (хутко). Один і друга? То це чоловік?

Графиня. Дитина пане.

Граф. Е, хто ж такий?

Графиня. Я ледве можу його назвати!

Граф (люто). Я його уб'ю!

Графиня. Великий боже!

Граф. Кажіть же!

Графиня. Той молодий... Керюбен...

Граф. Керюбен? Нахаба? От мої підозріння і лист вияснюються.

Графиня (зложивши руки). Ах, пане! Бережіться подумати...

Граф (тупнувши ногою). Я всюди зустрічатиму того проклятого пажа! (Голосно). Ну, пані, відчиняйте; я тепер знаю все. Ви не були б так зрушені, випроваджуючи його сьогодні рано; він би був виїхав, коли я велів, ви б не вложили стільки фалшу в вашу казку про Сюзану, він не був би так старанно схований, якби тут нічого не було злочинного.

Графиня. Він боявся вас розгнівати, показавшися вам.

Граф (кричить до кабінету розлютований). Виходь же, нещасний хлопчище!

Графиня (обхоплюючи його стан, відводячи). Ах, пане, пане, ваш гнів примушує мене тремтіти за його. Не вірте неправому підозрінню, бога ради! І щоб той непорядок, у якому ви його знайдете...

Граф. Непорядок?

Графиня. Ой, так; приготувавшись убратися за жінку, з моїм чіпцем на голові, у куртці, без плаща, з голою шиєю, він мав придягати...

Граф. І ви хотіли зоставатися в вашій кімнаті! Негідна дружино! А, ви зістанетеся в ній... довго; але треба спершу вигнати нахабу так, щоб ніколи вже мені не стрівся.

Графиня (падає на коліна, піднявши руки). Пане, графе. Помилуйте дитину! Я не втішуся, що буду за причину...

Граф. Ваш ляк обтяжує його вину.

Графиня. Він не винний, він мав виїздити; це я його покликала.

Граф (люто). Встаньте, відійдіть... Ти дуже смілива, що наважуєшся говорити за іншого!

Графиня. Гаразд, я відійду, пане, я встану, я навіть віддам вам ключа від кабінету, але в ім'я вашого кохання...

Граф. Мого кохання, зраднице!

Графиня (встає й подає йому ключ). Обіцяйте мені, що ви пустите бідну дитину, не зробивши йому нічого лихого. І нехай по всьому ваш гнів упаде на мене, якщо я вас не переконаю...

Граф (беручи ключ). Я не слухаю більш нічого.

Графиня (кидається в бержерку, закривши очі хусткою). О, боже, він згине!

Граф (відмикає двері і зупиняється). Це Сюзана!

СЦЕНА XVII

Сюзана (виходить, сміючись). Я його уб'ю, я його уб'ю! Убивайте ж цього лихого пажа!

Граф (на бік). Ах, яка наука! (Дивлячись на графиню, що зістала остовпіла). І ви теж, ви показуєте здивовання?.. Але може вона там не сама (уьіходить).

СЦЕНА XVIII

Графиня (сидить). Сюзано!

Сюзана (підбігає до неї). Оправтесь, пані, він далеко, він вискочив...

Графиня. Ах, Сюзон, я вмираю!

СЦЕНА XIX

Графиня (сидить), Сюзана, граф

Граф (виходить з кабінету засоромлений; по довгій мовчанці). Нема нікого, і цим разом я помилився.— Пані... Ви добре граєте комедію.

Сюзана (весело). А я, ваша вельможність? (Графиня держить хустку на вустах, щоб заспокоїтись і не говорить).

Граф (приближуючись). Що ж це, пані? Ви жартували?

Графиня (трохи спокійніше). А чому б ні, пане?

Граф. Який страшний жарт! І ради чого, прошу вас?..

Графиня. Ваші безумства чи заслуговують милосердя?

Граф. Назвати безумством те, що належить до чести!

Графиня (поволі набираючи впевненого тону). Чи я поєдналася з вами на те, щоб довіку бути засудженою на занедбання та на ревнивість, що тільки ви сами важитесь погодити?

Граф. Ах, пані, ви без милосердя...

Сюзана. Пані могла дати вам покликати людей.

Граф. Твоя правда, мені треба впокоритися... Пробачте, я так засоромлений!..

Сюзана. Признайтеся, мій пане, що ви трошки на те заслуговуєте.

Граф. Чому ти не виходила, як я тебе кликав недобра?

Сюзана. Я передягалася, як могла краще, з великою допомогою шпильок, а пані, що забороняла мені вийти, мала на те свої підстави.

Граф. Замість нагадувати мені мої помилки, поможи мені краще її заспокоїти.

Графиня. Ні, пане, така образа не забувається. Я маю вступити до урсулінок[29]), і бачу добре, що саме тепер час.

Граф. І ви не пожалкуєте трохи, як те зробите?

Сюзана. Я певна, що день від'їзду буде передоднем плачу.

Графиня. Е, нехай би й так, Сюзон? я волію краще жалкувати, аніж мати легкодумність пробачити йому; він мене надто образив.

Граф. Розіно!..

Графиня. Я вже не Розіна, та Розіна, що ви так переслідували[30]), я бідна графиня Альмавіва, смутна занедбана жінка, що ви її не любите.

Сюзана. Пані!

Граф (благаючи). Пожалійте!

Графиння. Ви мене зовсім не пожаліли.

Граф. Але цей лист... він мені перевернув кров!

Графиня. Я не згоджувалась, щоб його написано.

Граф. Ви про його знали?

Графиня. Це той навісний Фіґаро...

Граф. То він?..

Графиня... доручив його Базілеві.

Граф. А той сказав мені, що дістав його від селянина. О, невірний шантажист, гострий на два боки! Ти ж і заплатиш за всіх!

Графиня. Ви просите для себе вибачення, а відмовляєте його іншим. От які чоловіки! Ах, якби я коли згодилась пробачити, вважаючи на помилку, що до неї довів вас той лист, я вимагала б, щоб амнестія була загальна.

Граф. Ну, то від щирого серця, графине. Але як виправити помилку таку принизну?

Графиня (встає). Вона була такою для обох.

Граф. Ні, скажіть, що для мене одного.— Але я й тепер ще не зрозумів, як женщини хутко й вірно беруть тон, відповідний до обставин. Ви червоніли, ви плакали, ваше обличчя було змінене... Далебі, воно ще й тепер таке.

Графиня (силкуючись усміхнутись). Я червоніла... від образи за ваші підозріння. Але мужчини хіба такі делікатні, щоб відрізнити обурення ображеної чесної душі від засорому, що настає від заслуженого звинувачення.

Граф (усміхаючись). А що ж той неодягнений паж, у куртці, майже голий?..

Графиня (показує на Сюзану). Ви його бачите перед собою. Чи вам не подобається знайти краще такого, ніж іншого? Взагалі вам не прикро зустрічати цього.

Граф (сміючись дужче). І ці благання, ці штучні сльози?..

Графиня. Ви мене змушуєте сміятися, а я мало маю до того охоти.

Граф. Ми думаємо, що чогось варті в політиці, а ми не більш, як діти. То вас, то вас, пані, повинен був король відрядити послом до Лондону! Треба гадати, що жіноцтво відбуло дуже обдумані студії в мистецтві удавання, щоб мати такий успіх!

Графиня. Це ж ви завсіди нас до того змушуєте.

Сюзана. Лишіть нас полоненими на слово, і ви побачите, чи ми люди чести.

Графиня. Скінчимо з тим, пане графе; я може пішла аж геть далеко; але моя поблажливість у такім поважнім випадку повинна принаймні з'єднати мені вашу.

Граф. Але ви скажете ще раз, що пробачаєте мені.

Графиня. Хіба я це сказала, Сюзан?

Сюзана. Я не чула, пані.

Граф. То нехай же вирветься вам те слово!

Графиня. Чи заслугуєте ви на те, невдячний?

Граф. Так, через моє каяття.

Сюзана. Підозрівати мужчини в кабінеті пані!

Граф. Вона мене так суворо за це покарала!

Сюзана. Не вірити їй, коли вона каже, що то її камеристка!

Граф. Розіно, невже ви невблаганні?

Графиня. Ах, Сюзон, яка я слаба! Який приклад я тобі даю! (Простягаючи руку графові). Ніхто вже тепер не матиме віри у жіночий гнів.

Сюзана. Добре! пані, з ними чи не треба завсіди так кінчати? (Граф палко цілує руку своєї жінки).

СЦЕНА XX

Сюзана, Фіґаро, графиня, граф

Фіґаро (прибігає, задиханий). Казали, що пані нездорова. Я швидше прибіг... Я бачу радо, що нема нічого лихого.

Граф (сухо). Ви дуже уважні.

Фіґаро. І це мій обов'язок. Та якщо нічого такого немає, ваша вельможність, усі ваші молоді піддані [31]) обох статей чекають унизу з скрипками й дудками, щоб проводити мене в ту хвилину, як ви дозволите мені повести мою наречену...

Граф. А хто стерегтиме графині в замку?

Фіґаро. Стерегти? Вона ж не хора.

Граф. Не хора; але той чоловік, що має прийти на розмову?

Фіґаро. Який чоловік?

Граф. Той, що про його вказано в листі, дорученому від вас Базілеві.

Фіґаро. Хто це казав?

Граф. Коли б я не знав цього від інших, крутію, твоє обличчя, що обвинувачує тебе, довело б мені, що ти брешеш.

Фіґаро. Коли так, то не я брешу, а моє обличчя.

Сюзана. Годі, мій бідолашний Фіґаро, не вживай своєї красномовности на поразку. Ми все сказали.

Фіґаро. Що сказали? Ви мене трактуєте, як якогось Базіля!

Сюзана. Що ти написав отой недавній лист, щоб його вельможність повірили, як вернуться, що молодий паж у кабінеті, де я зачинилася.

Граф. Що ти відповіси?

Графиня. Вже нема чого ховати, Фіґаро, жарт скінчено.

Фіґаро (намагаючись угадати). Жарт... скінчено?

Граф. Так, скінчено. Що ти на це скажеш?

Фіґаро. Я... Я скажу... що бажав би дуже, щоб можна було сказати те саме про мій шлюб, і якщо ви звелите...

Граф. Нарешті ти згоджуєшся за лист?

Фіґаро. Коли вже пані того хоче, коли Сюзана того хоче, коли ви самі того хочете, то треба, щоб і я хотів теж. Але по правді, ваша вельможність. на вашому місці я не повірив би ні слову з того всього, що ми вам кажемо.

Граф. Завсіди бреше проти очевидности! Вкінці, це мене дратує!

Графиня (сміючись). Е, бідний хлопець! Чому ви хочете, пане, щоб він хоч раз сказав правду?

Фіґаро (тихо до Сюзани). Я остерігаю його про небезпеку; це все, що чесна людина може зробити.

Сюзана (тихо). Бачив ти малого пажа?

Фіґаро (тихо). Ще цілком пом'ятий.

Сюзана (тихо). Ах, до лиха!

Графиня. Ходімо, пане графе, вони гаряче прагнуть з'єднатися; їх нетерпливість природна! ходімо на церемонію.

Граф (на бік). А Марселіна, Марселіна... (Голосно). Я хотів би бути... принаймні вбраний.

Графиня. Для наших людей?.. А я хіба убрана?

СЦЕНА XXI

Фіґаро, Сюзана, графиня, граф, Антоніо

Антоніо (п'яненький, держить горщик з раздавленими левкоями). Пане! Вельможний пане!

Граф. Чого тобі, Антоніо?

Антоніо. Звеліть уже раз на все заґратувати вікна, що дивляться на мої грядки. Викидають усяку всячину тими вікнами; ще зараз оце викинули чоловіка.

Граф. Цими вікнами?

Антоніо. Подивіться, що поробили з моїми левкоями!

Сюзана (тихо до Фіґаро). Пильнуй, Фіґаро, пильнуй!

Фіґаро. Вельможний пане, він п'яний із самого ранку.

Антоніо. Не вгадали. То ще решта вчорашнього. От як судять людей... наосліп.

Граф (палко). Той чоловік! Той чоловік! Де він?

Антоніо. Де він?

Граф. Так.

Антоніо. І я ж кажу. Вже ж треба, щоб мені його знайшли. Я ваш слуга, тільки я один маю догляд за вашим садком, падає туди чоловік, і ви почуваєте... що це зачіпає мою славу.

Сюзана (тихо до Фіґаро). Одвертай, одвертай.

Фіґаро. Ти все питимеш?

Антоніо. Якби я не пив, то я був би сказився.

Графиня. Але вживати так, без потреби...

Антоніо. Пити без спраги і кохатися кожного часу, пані — тільки це відрізняє нас від інших тварин.

Граф (хутко). Відповідай мені, а то я тебе прожену.

Антоніо. А хіба я піду?

Граф. Як це?

Антоніо (тикаючи себе в чоло). Якщо у вас нема досить оцього, щоб зберегти доброго слугу, то я не такий дурний, щоб відіслати такого доброго пана.

Граф (з гнівом його трусить). Ти казав, викинули в це вікно чоловіка?

Антоніо. Так, вельможний пане; зараз оце, в білій куртці, і він побіг так жваво й прудко, до лиха...

Граф (нетерпляче). А далі?

Антоніо. Я дуже хтів побігти навздогін, але я так добре тріснувся рукою об ґратку, що цей палець не може рушити ні ногою, ні рукою (підіймає палець).

Граф. Принаймні, ти впізнав би того чоловіка?

Антоніо. О, вжеж, що впізнав би... проте, якщо я його бачив.

Сюзана (тихо до Фіґаро). В'н його не бачив.

Фіґаро. От скільки бучі за горщик квіток! Скільки тобі треба, плаксію, за твої левкої? Нема чого дошукуватися, вельможний пане, то я вискочив.

Граф. Як, то ви?

Антоніо. Скільки тобі треба, плаксію? Отже ваш тулуб дуже погрубшав з того часу, бо я вас знайшов тоді меншим і тоншим!

Фіґаро. Певно, коли стрибаєш, то підгинаєшся...

Антоніо. Мені здається, що то був радше... сказати б, той жевжик-паж.

Граф. Ти хочеш сказати, Керюбен?

Фіґаро. А як же, він вернувся навмисне з своїм конем від Севільської брами, де він уже може є тепер.

Антоніо О, ні, я не кажу цього, я цього не кажу; я не бачив, щоб вискочив кінь, бо я був би сказав і про коня.

Граф. Яка терпливість!

Фіґаро. Я був у кімнаті покоївок у білій куртці: бо велика спека!.. Я дожидав свою Сюзанету, коли це раптом почув голос вельможного пана і великий шум, що зчинився: я не знаю, який страх обхопив мене з приводу того листа; і якщо треба признати мою дурість, я вискочив без намислу на грядки та навіть і забив собі трохи праву ногу (потирає ногу).

Антоніо. Коли це ви, то справедливо віддати вам цей клаптик паперу, що вискочив з вашої куртки, як ви падали.

Граф (кидається на папір). Дай його мені. (Розгортає папір і складає).

Фіґаро (на бік). Я піймався.

Граф (до Фіґаро). Переляк чи не вигнав з вашої пам'яти, що містить у собі цей папір, ні того, як він опинився в вашій кишені?

Фіґаро (заклопотаний шукає в своїх кишенях і витягає кілька паперів). Авжеж ні... Але в мене їх стільки! Треба відповідати на все... (Дивиться на один з паперів). Цей? А, це лист від Марселіни, на чотирьох сторінках; він гарний!.. Чи не було то прохання того бідного браконьєра в тюрмі?.. Ні, ось воно... Я мав спис меблів малого замку в другій кишені...

(Граф розгортає знов папір)

Графиня (тихо до Сюзани). Ах, Боже! Сюзон! Це офіцерський патент.

Сюзана (тихо до Фіґаро). Все пропало. То патент.

Граф (згортає папір). Ну, спритний чоловіче, ви не вгадуєте?

Антоніо (наближаючись до Фіґаро)*. Вельможний пан питають, чи ви не вгадуєте.

Фіґаро (відпихає його). Пхе, гидкий, говорить мені просто в самий ніс.

Граф. Ви не пригадуєте, що то могло бути?

Фіґаро. А, а, а! Povero[32]). Це ж певно патент того бідолашного хлопця, що він мені дав, а я забув йому вернути. Ой, ой, ой, який я дурний! Що він робитиме без патенту? Треба побігти...

Граф. На що він вам його дав?

Фіґаро (в замішанню) Він... хотів, щоб там щось зробили.

Граф (дивиться на папір). Тут нічого не бракує.

Графиня (тихо до Сюзани). Печатки.

Сюзана (тихо до Фіґаро). Бракує печатки.

Граф (до Фіґаро). Ви не відповідаєте?

Фіґаро. То... бо справді бракує там небагато. Він каже, що то звичайно робиться.

Граф. Звичайно! звичайно! Що?

Фіґаро. Притискається ваша гербова печатка. А може, що не варт було клопотатися.

Граф (розгортає папір і з гнівом його мне). Маєте! Видно, судилося мені, що я нічого не довідаюсь. (На бік).

---

* Антоніо, Фіґаро, Сюзана, графиня, граф.

Це Фіґаро їх керує, а я не помщуся? (Хоче вийти в досаді).

Фіґаро (зупиняє його). Ви відходите, не давши наказа про мій шлюб?

СЦЕНА XXII

Базіль, Бартольо, Марселіна, Фіґаро, граф, Ґріп - Солей, графиня, Сюзана, Антоніо, слуги графа, його васалі.

Марселіна (до графа). Не давайте наказа, вельможний пане! Перш, ніж зробити йому ласку, ви повинні вчинити нам справедливість. Він має зобов'язання до мене.

Граф (на бік). От моя помста.

Фіґаро. Зобов'язання? Якого роду? Висловіться.

Марселіна. Так, я висловлюсь, негіднику. (Графиня сідає в бержелку; Сюзана позад неї).

Граф. Про що йдеться, Марселіно?

Марселіна. Про зобов'язання шлюбу.

Фіґаро. Лист, та й годі, про грошову позику.

Марселіна (до графа). Під умовою одружитися зо мною. Ви великий пан перший суддя цієї провінції...

Граф. Заявіться до трибуналу, там я віддам належне право кожному.

Базіль (показуючи на Марселіну). В такому разі, ваша високість дозволить теж, щоб і я подав свої права на Марселіну?

Граф (на бік). Ага, от мій шахрай з листом!

Фіґаро. Другий такий же дурень!

Граф (з гнівом до Базіля). Ваші права! ваші права! Вам саме личить говорити переді мною, пане дурню!

Антоніо (сплеснувши руками). Відразу не схибив, далебі! це ж його ім'я!

Граф. Марселіно, все буде відрочене до розгляду ваших доказів, що відбудеться прилюдно в великій залі авдієнцій. Чесний Базілю, вірний і певний справцю, ідіть на місто й скличте членів судового засідання.

Базіль. Для її справи?

Граф. І приведіть мені селянина, що дав вам лист.

Базіль. Хіба ж я його знаю?

Граф. Ви не хочете!

Базіль. Я не прийшов у замок для того, щоб виконувати доручення.

Граф. А для чого?

Базіль. Талановитий чоловік щодо сільського органу, я показую клявесин пані, вчу співати її дівчат, грати на мандоліні — пажів, і мій фах, особливо, є розважати ваше товариство моєю гітарою, коли ви зволите мені звеліти.

Ґріп-Солей (наближається). Я піду, вельможний пане, якщо зволите[33]).

Граф. Як ти звешся й коло чого працюєш?

Ґріп-Солей. Я Ґріп-Солей, добрий мій пане, маленький доглядач кіз. Мені доручено фоєрверк. Сьогодні моїй отарі свято. І я знаю, де сидять усі бісові судовики в околиці.

Граф. Твоя щирість мені подобається. Іди собі. Але ви (до Базіля) ідіть із ним і грайте на гітару та співайте, щоб розважати його в дорозі. Він з мого товариства.

Ґріп-Солей (весело). О! Я, я з?.. (Сюзана його вгамовує рукою, показуючи на графиню).

Базіль (здивований). Мені йти з Ґріп-Солеєм і грати?..

Граф. Це ваш фах; ідіть, або я вас вижену. (Виходить).

СЦЕНА XXIII

Ті, що перше, опріч графа

Базіль (до себе). Ах, я не буду битися з чавуном, бо я тільки...

Фіґаро. Череп'яний глек.

Базіль (на бік). Замість допомагати шлюбові, я краще забезпечу свій із Марселіною. (До Фіґаро). Слухай, не кінчай нічого, поки я вернусь. (Бере гітару на кріслі в глибині сцени).

Фіґаро (йде за ним). Кінчати? О, йди, не бійсь. Коли б ти навіть ніколи не вернувся... Ти не маєш співочого вигляду. Хочеш, я почну?.. Ну, жваво: ля-мі-ля, для моєї нареченої. (Починає йти задом, танцює, приспівуючи сеґедільою[34]). Базіль приграє й усі ідуть за ними).

Сеґедільа

Не хочу я нічого,
Краще всього
Моя Сюзон.
Зон, зон, зон,
Зон. зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон.

Коханая дівчина
Моя єдина —
То мій закон.
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон.
(шум віддаляється, дальшого не чути)

СЦЕНА XXIV

Сюзана, графиня

Графиня (в бержерці). Бачите, Сюзано, яку ваш навіжений накликав мені сцену з своїм листом.

Сюзана. Ах, пані, як я вийшла з кабінету, якби ви бачили ваше лице! Воно потемніло відразу, але це було як хвилева хмара, і поволі ви стали червоні, червоні, червоні!

Графиня. То він вискочив у вікно?

Сюзана. Не вагаючись; милий хлопець! легкий... як бджілка.

Графиня. Оцей ще фатальний садівник! Все те мене так збентежило, що я не могла зібрати в собі й пари думок!

Сюзана. Ах, пані, навпаки; тут я й побачила, як звичка до великого світу дає дамам з пристойного товариства легкости до вибріхування, та ще й так, щоб це не було помітно.

Графиня. Чи думаєш ти, що граф піймався на ту брехню? А якщо він знайде хлопця в замку?

Сюзана. Я зараз пораджу сховати його так добре...

Графиня. Треба, щоб він поїхав собі. З того, що оце тепер трапилося, ви можете повірити, що я не маю бажання посилати його в садок замість вас.

Сюзана. Певна річ, що я теж не вийду. Отже, мій шлюб ще раз...

Графиня (встає). Постривай... Замість кого іншого або тебе, якби я вийшла сама?

Сюзана. Ви, пані?

Графиня. Ніхто не наразився б... Граф не міг би тоді виправдатись... А покарати його ревнивість і довести його зраду, це було б... Ану, щасливий кінець першої пригоди насмілює мене спробувати другу. Перекажи йому швидше, що ти вийдеш у сад. Але гляди, щоб ніхто того...

Сюзана. Ах! Фіґаро?

Графиня. Ні, ні, він схотів би робити по-своєму... Дай мені мою оксамитну маску і мою паличку, піду надуматися на терасу. (Сюзана виходить у кабінет для туалету).

СЦЕНА XXV

Графиня (сама). Мій маленький проєкт доволі безсоромний! (Повертається). Ах, стьожка! моя гарна стьожка! Я тебе забула! (бере її за бержерці і звиває). Ти мене більш не покинеш... Ти нагадуватимеш мені сцену, де цей бідолашний хлопець... Ах, пане графе! Що ви зробили? А я! що я в цю хвилю роблю?

СЦЕНА XXVI

Графиня, Сюзана

Графиня крадькома ховає стьожку на грудях

Сюзана. От ваша паличка й маска.

Графиня. Пам'ятай, що я заборонила тобі казати слово Фіґаро.

Сюзана (з радістю). Пані, ваш проєкт прекрасний! Я оце про його думала. Він єднає все, кінчає все, обіймає все; і хоч би що там трапилося, мій шлюб тепер відбудеться напевне. (Вона цілує руку своїй пані. Вони виходять).

(Підчас антракту слуги уряджують залю авдієнцій: приносять дві лавки з спинками для адвокатів і ставлять їх обабіч сцени, таким способом, що прохід вільний іззаду. Ставлять поміст із двома сходами всередині сцени, у глибині, на нім ставлять крісло графові. Ставлять стіл писареві і табурет його збоку, напереді, і стільці для Брідуазона і інших суддів по боках графової естради).

АКТ ТРЕТІЙ

Театр являє залю в замку, звану тронною залею, що править за залю авдієнцій. Вона має збоку балдахін над портретом короля

СЦЕНА I

Граф, Педріль (в куртці й чоботях, держить пакет запечатаний)

Граф (хутко). Ти мене добре зрозумів?

Педріль. Так, вельможний пане. (Виходить).

СЦЕНА II

Граф (сам; кличе). Педрілю!

СЦЕНА III

Граф, Педріль (вертається)

Педріль. Що, ваша вельможність?

Граф. Ніхто тебе не бачив?

Педріль. Аж ні одна душечка.

Граф. Візьміть берберійського коня.

Педріль. Він коло городньої ґрати, осідланий.

Граф. Скачіть просто до Севільї.

Педріль. Туди тільки добрі три милі.

Граф. Як приїдете, довідайтесь, чи паж прибув.

Педріль. У готелі?

Граф. Так. Особливо, як давно.

Педріль. Розумію.

Граф. Віддайте йому патент і вертайтеся швиденько.

Педріль. А як його нема?

Граф. Вертайтесь хутчій і розкажіть мені. Ідіть.

СЦЕНА IV

Граф (сам; ходить роздумуючи). Я зробив ніяково, віддаливши Базіля... Гнів недобрий ні до чого.— І той лист, що він приніс і що повідомляв мене про залицяння до графині; покоївка замкнена, як я приходжу; пані вражена страхом, чи робленим, чи правдивим; чоловік, що вискакує у вікно, а другий признається, що то він... чи намагається довести, що то був він... Нитка мені вислизає з рук. Тут є щось незрозуміле... Вільність проміж моїми підданими, що то обходить, коли це з людьми такого сорту? Але графиня! Коли б якийсь нахаба наважився... Куди я заходжу? Справді, як у голову ударить, то найрібніша уява стає божевільна, як сон! — Вона бавилася; ці приглушені сміхи, ця радість, мало пригашена! — Вона шанує себе; і моя честь... куди її в біса примостили? З другого боку, як стоїть справа? Чи крутійка Сюзана зрадила мою таємницю?.. бо вона ще не її таємниця!.. Що мене прив'язує до тієї примхи? Разів з двадцять хотів я її покинути... Дивний наслідок нерішучости! Як би моєму бажанню вона не опиралася, я був би її хотів тисячу разів менше.— Той Фіґаро довго не йде! Треба його випитати зручно (Фіґаро показується в глибині. Зупиняється)

і спробувати в розмові з ним дізнатися манівцями, чи знає він про мою любов до Сюзани.

СЦЕНА V

Граф, Фіґаро

Фіґаро (на бік). Розуміємо.

Граф. Якщо вона сказала йому хоч слово...

Фіґаро (на бік). Я думаю.

Граф. ...То я звелю йому одружитися з старою.

Фіґаро (на бік). З коханою пана Базіля?

Граф. ... І побачимо, що ми зробимо з молодої.

Фіґаро (на бік) А! мою жінку, якщо ласка.

Граф (обертається). Га? Що це таке?

Фіґаро (наближається). Я прийшов до ваших послуг.

Граф. А що це за слова?

Фіґаро. Я нічого не казав.

Граф (повторює). Мою жінку, якщо ласка.

Фіґаро. Це... кінець відповіді, що я давав: підіть, повідомте мою жінку, якщо ласка.

Граф (проходжується). Його жінку!.. Я хотів би знати, яка справа може вас затримувати, добродію, коли я вас кличу?

Фіґаро (удаючи, що поправляє одежу). Я забруднився падаючи на грядку; я зміняв одежу.

Граф. То треба цілої години?

Фіґаро. Треба часу.

Граф. Тут челядь... довше одягається, ніж пани.

Фіґаро. Бо не має слуг, щоб помагали.

Граф. Я не зрозумів добре, що вас примусило тоді наражатися на непотрібну небезпеку, вискакуючи...

Фіґаро. Небезпеку! Щеб сказати, що я живцем провалився в безодню!

Граф. Ви думаєте викрутитися, удаючи, що не розумієте, лукавий слуга! Ви дуже добре тямите, що мене турбує не небезпека, а мотив.

Фіґаро. На фалшиве повідомлення ви приходите розлютовані, перевертаючи все, як потік з Морени[35]); ви шукаєте якогось чоловіка; подавай вам його, а то ви розіб'єте двері, виламаєте перебійку! Випадком я там був; і хто знає, може ви в своєму гніві...

Граф (перебиваючи його). Ви могли тікати сходами.

Фіґаро. А ви піймати мене в коридорі.

Граф (гнівно). В коридорі! (на бік). Я запалююся і сам заваджаю собі довідатись, що мені треба.

Фіґаро (на бік). Подивімось, до чого йдеться, і граймо обережно.

Граф (зм'якшившись). Я не про те хотів казати, покиньмо це. Я мав... так, я мав деяке бажання взяти тебе в Лондон, кур'єром для депеш... але добре розваживши...

Фіґаро. Ваша вельможність одмінили думку?

Граф. Найперше, ти не вмієш по-англійському.

Фіґаро. Я знаю god-dam[36]).

Граф. Не розумію.

Фіґаро. Я кажу, що я знаю god-dam.

Граф. Ну, то що?

Фіґаро. До лиха! Чудова мова, англійська! Небагато треба знати, щоб піти далеко. З цим god-dam в Англії ніде нічого тобі не бракуватиме. Хочете посмакувати добре сите курча? Увійдіть у та-

верну і тільки зробіть перед хлопцем цей жест (наче крутить рожен) god-dam! вам приносять посолену телячу ногу без хліба. Це чудово. Чи любите ви випити чарочку прекрасного бурґонського або клярету? Нічого більш як цей (показує, що відкорковує пляшку) god-dam! вам приносять кухоль пива, в добрій бляшанці, з піною по вінцях. Яка втіха! Зустрічаєте ви одну з тих гарних осіб, що йдуть дрібочучи ногами з опущеними очима, лікті назад, трохи вихиляючи клуби? Притуліть солоденько до уст усі зложені пальці. Ах! god-dam! вона вам одважить доброго ляпаса — доказ, що розуміє. Справді, англійці примішують подекуди ще деякі і ші слова до розмови; але ж легко бачити, що god-dam є основа мови; і якщо ваша вельможність не маєте інших мотивів щоб лишити мене в Еспанії...

Граф (на бік). Він хоче їхати в Лондон. Вона йому не говорила.

Фіґаро (на бік). Він думає, що я нічого не знаю Оброблю його ще трохи в його смаку.

Граф. Який мотив мала графиня грати переді мною таку штуку?

Фіґаро. Далебі, вельможний пане, ви це краще знаєте, ніж я.

Граф. Я запобігаю її у всьому, засипаю її подарунками.

Фіґаро. Ви її обдаровуєте, але ви невірні. Чи бувають вдячні за надмірне тому, хто відбирає нам найпотрібніше?

Граф. Колись ти мені казав усе.

Фіґаро. І тепер я нічого від вас не крию.

Граф. Скільки дала тобі графиня за цю прекрасну спілку?

Фіґаро. А скільки ви мені дали, щоб визволити її з рук доктора?[37]) Слухайте, ваша вельможність, не слід принижувати людини, що добре вам служить щоб крий боже не зробити з неї лихого слугу.

Граф. Чому це наче треба, щоб у всьому, що ти робиш, завжди було щось непевне?

Фіґаро. Коли шукаєш у людях чогось лихого, то завсіди знаходиш.

Граф. Репутація твоя препогана!

Фіґаро. А якщо я кращий за неї? Чи багато є панів, що могли б сказати про себе те саме?

Граф Разів сотню я бачив, що ти йдеш до фортуни, і ніколи не йшов ти просто.

Фіґаро. Що ви хочете? Перед вас юрба: кожне хоче побігти; товпляться, тиснуть, штовхаються, збивають з ніг, приходить, хто може; решта розчавлені То ж край, я вже відмовляюся.

Граф. Від фортуни? (На бік). Це нове.

Фіґаро (на бік.) Тепер моя черга. (Вголос.) Ваша вельможність ласкаво зложили на мене уряд консьєржа замку; це дуже мила доля; справді, я не буду кур'єром, що його обдаровують цікавими новинами, але за те щасливий з моєю жінкою в глибині Андалюзії...

Граф. Хто тобі не дає взяти її в Лондон?

Фіґаро. Довелось би залишати її так часто, що незабаром мені було б аж надто досить того шлюбу.

Граф. Маючи характер і розум, ти міг би колись вийти в люди в канцелярії.

Фіґаро. Розум щоб вийти в люди? Вельможний пан сміється з мого розуму. Помірність і плазування — ось що досягає до всього.

Граф... Довелося б тільки постудіювати трохи під моїм проводом політику.

Фіґаро. Я її знаю,

Граф. Як англійську мову, її основи?

Фіґаро. Так, якщо тут є чим пишатися. Ну от: удавати, що не знаєш того, що тобі відоме, що знаєш те все, що тобі невідоме; що тямиш усе, чого не розумієш, що не чуєш того, що чутно; особливо, що здужаєш понад свої сили; часто ховати в великій таємниці те, що не має в собі таємниці; замикатися в хаті, щоб загострювати пера: і здаватися глибокодумним, коли ти, як то кажуть пустий і порожній; відігравати так чи так якусь персону; розсилати шпигів і підплачувати зрадників; зривати печатки, перехоплювати листи й намагатися ушляхетнити вбогість засобів поважністю предмету — от і вся політика, або щоб мені вмерти!

Граф. Е, це ти окреслюєш інтриґу!

Фіґаро. Політику, інтриґу, як хочете; але як я вважаю їх трохи сестрами, то хай нею займається хто хоче. „Я дівчину більше люблю!“, як каже пісенька доброго короля[38]).

Граф (на бік.) Він хоче зостатись. Я розумію... Сюзана мене зрадила.

Фіґаро (на бік,) Я його ловлю й плачу його монетою.

Граф. Так ти сподіваєшся виграти процес із Марселіною?

Фіґаро. Чи ви покладете мені за вину, що я відмовляюсь від старої дівчини, коли ваша вельможність дозволяє собі забрати в нас усіх молодих?

Граф (жартуючи.) В трибуналі урядова особа забуває себе і бачить тільки закон...

Фіґаро. Поблажливий до великих, суворий до маленьких...

Граф Ти може думаєш, що я жартую?

Фіґаро. Е, хто то знає, ваша вельможність? Fempo e galan: 'uomo [39]),—каже італієць; воно завсіди каже правду, це воно навчить мене, хто мені зичить лиха, хто добра.

Граф (на бік). Я бачу, що йому все сказали; він одружеться з дуеньєо.

Фіґаро (на бік). Він узяв мене на хитрощі. Що він довідався?

СЦЕНА VI

Граф, льокай, Фіґаро

Льокай (об'являє). Дон Ґюсман Брідуазон.

Граф. Брідуазон?

Фіґаро. Ну, вжеж; це звичайний суддя судовий заступник ваш правник.

Граф. Нехай зачекає. (Льокай виходить).

СЦЕНА VII

Граф, Фіґаро

Фіґаро (дивиться яку хвилину на замисленого графа). Це те, що ваша вельможність бажали?

Граф (опам'ятавшись). Я?.. Я казав приладити цю залю для прилюдного засідання.

Фіґаро. Ге, чого ж бракує? Велике крісло для вас добрі стільці для судовиків, дзиґлик для писаря, дві лавки для адвокатів, поміст для добірної публіки і позаду чернь. Я піду відряджу натиральників. (Виходить).

СЦЕНА VIII

Граф (сам). Цей шахрай мене заклопотав! Сперечаючись, він бере перевагу, притискає, обгортає... Ах, крутій і крутійка! Ви порозумілися, щоб мене одурити... Будьте собі приятелями, коханцями, будьте чим хочте, я згоджуюсь, але, до біса, не чоловіком і жінкою...

СЦЕНА IX

Сюзана, граф

Сюзана (задихано). Ваша вельможність... Пробачте, ваша вельможність!

Граф (незадоволено) Що там таке, панно?

Сюзана. Ви гніваєтеся?

Граф. Вам, певно, чогось треба?

Сюзана (боязко). Пані моїй нездужається. Я прибігла попрохати, щоб дали нам флякон з етером; я вам його поверну зараз.

Граф (віддає). Ні, ні, залиште його собі. Він незабаром вам стане в пригоді.

Сюзана. Хіба жінки мого стану мають лихі нерви? Це панська хороба, що її дістають тільки в будуарах.

Граф. Дуже закохана наречена, що втрачає свого молодого...

Сюзана. Заплативши Марселіні тим посагом, що ви мені обіцяли...

Граф. Що я вам обіцяв?

Сюзана (спустивши очі). Пане, мені здавалось, що я так чула.

Граф. Так, коли ви самі схотіли б мене вислухати.

Сюзана (спустивши очі). А хіба ж не повинність моя слухати його вельможність?

Граф. Чому ж, недобра дівчино, було не сказати мені того раніш?

Сюзана. Хіба колинебудь пізно сказати правду?

Граф. Ти вийдеш смерком у сад?

Сюзана. Чи я ж там не гуляю щовечора?

Граф. Ти поводилась зо мною сьогодні вранці дуже суворо.

Сюзана. Сьогодні вранці? — А паж за кріслом?

Граф. Правда твоя, я був забув. Але чому та уперта відмова, коли Базіль з мого доручення?..

Сюзана. Чи то ж треба, щоб ще й Базіль?..

Граф. Вона знову має рацію. Але є такий Фіґаро, котрому, боюся я, ви чи не сказали все!

Сюзана. Ого! Так, я йому кажу все, крім того, про що треба промовчати.

Граф (сміючись). А! Чарівниця! І ти мені обіцяєш? Якщо ти схибиш своє слово... То порозуміймось, серце: не буде зустрічі — не буде посагу, не буде весілля.

Сюзана (реверанс). Але теж не буде весілля — не буде права пана, вельможний пане.

Граф. Де в неї береться тая мова! Далебі, я здурію! Але твоя пані дожидає флякону...

Сюзана (сміючись вертає флякон). Хіба б я могла поговорити з вами без якої зачіпки?

Граф (хоче її обняти). Чарівне створіння!

Сюзана (випручавшись). Онде йдуть!

Граф (на бік). Вона моя. (Утікає).

Сюзана. Ходім швидше розказати про це пані.

СЦЕНА X

Сюзана, Фіґаро

Фіґаро. Сюзано! Сюзано! Куди ти біжиш так прудко після розмови з його вельможністю?

Сюзана. Тепер позивайся, як хочеш. Ти вже виграв процес (утікає)

Фіґаро (йде за нею). Ах, але скажи...

СЦЕНА XI

Граф (вертається). „Ти вже виґрав процес"! Я вскочив у добру пасту! А, мої милі нахаби! Я вас покараю так добре... Добрий присуд, дуже справедливий... але якщо він заплатить дуеньї... чим? Якщо заплатить... Е-е! Чи не маю я бравого Антоніо, котрого шляхетна гордота гребує Фіґаро, як невідому людину? Потураючи цій манії... Чому б ні? На широкому полі інтриґи треба вміти все обробляти, навіть пишання дурня (кличе). Анто... (бачить, що йдуть Марселіна і інші, виходить)

СЦЕНА XII

Бартольо, Марселіна, Брідуазон

Марселіна (до Брідуазона). Добродію, вислухайте мою справу.

Брідуазон (в суддівському убранні, трохи заїкається). Ну, поговорім про ню словесно.

Бартольо. Це обіцянка шлюбу.

Марселіна. З додатком грошової позики.

Брідуазон. Ро-озумію, et cetera [40]), і інше.

Марселіна. Ні, добродію, без етцетери.

Брідуазон. Ро-озумію добре: ви одержали гроші?

Марселіна. Ні, добродію, то ж я йому дала в позику.

Брідуазон. Розумію добре. Ви-и справляєте свої гроші?

Марселіна. Ні, добродію, я вимагаю, щоб він одружився зо мною.

Брідуазон. Е, але ж я розумію дуже добре. А він хоче вас узяти?

Марселіна. Ні, добродію, ото ж і ввесь процес.

Брідуазон. Чи ви думаєте, що я не розумію цього процесу?

Марселіна. Ні, добродію. (До Бартольо) До чого ми прийшли? (До Брідуазона). То це ви будете нас судити?

Брідуазон. А хіба ж я ку-упив свій уряд для чого іншого? [41])

Марселіна (зідхнувши). Велике надужиття продавати їх.

Брідуазон. Так. Зро-обили б краще, коли б давали їх нам дурно. Проти кого ви скаржитесь?

СЦЕНА XIII

Бартольо, Марселіна, Брідуазон, Фіґаро (ввіходить, потираючи руки)

Марселіна (показує на Фіґаро). Добродію, проти цього нечесного чоловіка.

Фіґаро (дуже весело до Марселіни). Я вам може заважаю? Його вельможність вернеться зараз, пане раднику.

Брідуазон. Я десь ба-ачив цього хлопця.

Фіґаро. У пані вашої дружини, в Севіль'ї до послуг її, пане раднику.

Брідуазон. В я-акий час?

Фіґаро. Трохи менше, як за рік перед народженням вашого молодшого сина, котрий дуже гарна дитина, пишаюся з того.

Брідуазон. Так, це на-айкращий з усіх. Кажуть, що ти тут баламутиш?

Фіґаро. Пан добрий надто добрі. Це тільки дрібниця.

Брідуазон. Обітниця шлюбу? А, бідний дурнику!

Фіґаро. Добродію...

Брідуазон. Чи він бачив мого секретаря, цей добрий хлопчина?

Фіґаро. Чи не писаря Дубль-Мена?

Брідуазон. Так, бо він їсть з двох ясел [42]).

Фіґаро. Їсть! Я ручуся, що він жере. О, так, я бачив його ради екстракту [43]), і ради прилоги до екстракту, як це врешті практикується.

Брідуазон. Тре-еба виконувати форми.

Фіґаро. Безперечно, добродію, коли суть процесів належить сторонам, відомо, що форма є власність трибуналів.

Брідуазон. Цей хлопець не такий дурний, як я вважав спочатку. Ну, друже, що ти так багато знаєш, ми подбаємо за твою справу.

Фіґаро. Пане, я покладаюся на вашу справедливість, хоч ви й з нашого судівництва.

Брідуазон. Га?.. Так, я з судівництва. Проте як ти винен і не платиш?..

Фіґаро. Тоді, пан бачать добре, що то якби я й не був винний.

Брідуазон. А-а вже ж.—Га! Що се він каже?

СЦЕНА XIV

Бартольо, Марселіна, граф, Брідуазон, Фіґаро, судовий пристав

Пристав (іде перед графом, кричить). Панове! Його вельможність!

Граф. Ви в суддівськім убранню тут, пане Брідуазоне! Це тільки хатня справа, міська одежа була б добре вистачила.

Брідуазон. То ви надто добрі, пане графе. Але я ніколи не виступаю без його; бо-о форма, бачите, форма! Той самий сміється з судді в короткому вбранні, а тремтить, тільки побачить прокурора в шаті. Форма, форма!

Граф (до пристава). Відчиніть залю засідань.

Пристав (відчиняє кричить). Засідання!

СЦЕНА XV

Ті, що були раніш. Антоніо, слуги замкові, селяни й селянки в святочних убраннях; граф сідає у великім кріслі; Брідуазон на стільці збоку; писар на табуреті за своїм столом; судді, адвокати на лавках Марселіна побіч Бартольо; Фіґаро на іншій лавці; селяни й слуги стоять іззаду.

Брідуазон (до Дубль-Мена). Дубль-Мене, перечитайте опис справ.

Дубль-Мен (читає папір). „Благородний, преблагородний, безмірно благородний Дон Педро Жорж, Гідальґо, барон де Льос-Альтос, барон ґір Ф'єрос

і інших гір [44]), проти Альонзо Кальдерона, молодого драматичного автора. Справа про мертвонароджену комедію, котру кожний не визнає за свою і складає на другого [45]).

Граф. Вони праві обидва. Здіймається з черги. Якщо вони напишуть удвох нову п'єсу, щоб вона відзначилася трохи в великім світі, наказ, щоб гідальґо дав їй своє ім'я, а поет свій талант!

Дубль-Мен (читає другий папір). Андре Петруччіо, хлібороб, проти провінціяльного збирача податків. Ідеться за самовільний примус.

Граф. Справа не моєї компетенції. Я краще служитиму моїм вассалям, захищаючи їх перед королем. Минайте цю [46]).

Дубль-Мен (бере третій; Бартольо і Фіґаро встають). Барб-Аґар-Рааб-Мадлен-Ніколь-Марселіна де Верт-Аллюр, дівчина повнолітня (Марселіна встає й уклоняється) проти Фіґаро"... ім'я хрищене не зазначено.

Фіґаро. Анонім.

Брідуазон. А-анонім? Що-о це за святий?

Фіґаро. То мій патрон.

Дубль-Мен (пише). „Проти аноніма Фіґаро". Стан?

Фіґаро. Шляхтич.

Граф. Ви шляхтич? (писар пише).

Фіґаро. Як би небо схотіло, я був би сином князя.

Граф (до писаря). Далі.

Пристав (пищить тоненьким голосом). Тихо, панове!

Дубль-Мен (читає). „Справа спротивлення шлю-

бові згаданого Фіґаро з боку помененої де-Верт-Аллюр. Доктор Бартольо виступає за позивальницю, а звишменений Фіґаро сам за себе, якщо суд дозволить проти звичаю і судівничого права".

Фіґаро. Звичай, пане Дубль-Мен, часто є надужиття; трохи вчений клієнт завсіди краще знає свою справу, ніж певні адвокати, що пріють на холоді, кричать на всі заставки, і, знаючи все, крім справи, так само мало заклопотані тим, що зруйнують клієнта, як і набриднуть авдиторії й присплять панів, а потім пиндючаться, нача вони скомпонували oratio pro Murena [47]). Я розповім справу в кількох словах. Панове...

Дубль-Мен. Ог уже багато зайвих, бо ви не істець і маєте тільки боронитись. Наблизьтесь, докторе, і прочитайте обіцянку.

Фіґаро. Еге ж, обіцянку!

Бартольо (вкладаючи окуляри). Вона виразна.

Фіґаро. Треба побачити.

Дубль-Мен. Тихо ж панове.

Пристав (пищить). Тихо!

Бартольо (читає). „Я, нижчепідписаний, посвідчую, що одержав від панни і т. д... Марселіни де Верт-Аллюр, в замку Аґвас-Фрескас квоту дві тисячі грубих карбованих піястрів! котру то квоту я їй поверну на жадання в тому ж замку та й оженюся з нею на знак вдячности і т. д". Підписано коротко „Фіґаро". Мій висновок за виплату писаної суми і за виконання обіцянки, з виплатою коштів правних. (Промовляє). Панове... Ніколи ще цікавішої справи не піддавано під розгляд суду: і від Оле-

ксандра Великого, котрий пообіцяв шлюб прекрасній Телестріс...[48]).

Граф (перебивав). Перш ніж іти далі, адвокате, чи погоджуються з обов'язковою силою документу?

Брідуазон (до Фіґаро). Що ви за... що ви заперечите на прочитане?

Фіґаро. Що є, панове, лукавство, помилка або неуважність у тому способі, яким прочитано документ, бо в письмі не сказано: „котру квоту, я їй поверну та й оженюся з нею", але: „котру квоту я їй поверну або оженюся з нею"; це велика ріжниця.

Граф. Як стоїть у акті: чи та й, чи або?

Бартольо. Там та й.

Фіґаро. Там або.

Брідуазон. Дубль-Мене, прочитайте сами.

Дубль-Мене (бере папір). І це буде певніше, бо сторони часто перекручують читаючи. (Читає). „Е-е-е-панна е-е-е-де Верт-Аллюр"... ага! „котру то квоту я їй поверну на жадання в тому ж замку та й... або... та й... або"... Тут нечітке слово... посаджено ляпку.

Брідуазон. Ляпку? А, знаю ляпки[49]).

Бартольдо (промовляючи). Я підтримую, що тут сполучник з'єднувальний та й, котрий в'яже відповідні члени речення: „я заплачу панні та й одружуся з нею".

Фіґаро (промовляє). Я підтримую, що це сполучник роздільний або ж, що відділяє ті члени речення: „я заплачу панні, або ж я з нею одружуся". Коли ви буквоїд, то я ще більший. Якщо він заговорить

по-латинському, то я по-грецькому, я його зажену на слизьке.

Граф. Як судити в такім питанні?

Бартольо. Щоб покінчити з тим і не мудрувати з словом, припустім, що там або-ж.

Фіґаро. Прошу це внести до протоколу.

Бартольо. І ми цього будемо триматися. Такий слабий викрут не поможе винному. Розгляньмо запис у такій формі: „Котру то квоту я її поверну в тому ж замку, або ж я маю одружитися з нею". Це так само, ніби хто сказав: „Я мушу положитися в ліжко, або я дуже хорий", чи інакше: „бо я дуже хорий". Так що: „заплачу, або маю одружитися", значить: „через те, що маю повинність одружитися" [50]).

Фіґаро. Зовсім ні. Фраза в сенсі такої: „Або хороба вас уб'є, або лікар". Це безперечно. Другий приклад: „Або ви нічого путящого не напишите,або дурні вас осудять". Тяма ясна. Чи пан Бартольо думає, що я забув синтаксу? Отож „я заплачу в тому ж замку, без коми, або маю одружитися".

Бартольо (хутко). Кома.

Фіґаро (хутко). Її там немає. Немає, панове, або я маю одружитися.

Бартольо (дивлячись у папір, хутко). Кома, панове.

Фіґаро (хутко). Її не було, панове. Врешті, чоловік, що одружується, чи має потребу платити?

Бартольо (хутко). Так, ми дружимося з поділеними маєтками.

Фіґаро (хутко). А ми з поділеним ліжком, якщо шлюб не є сквитування.

(Судді встають і потиху радяться)

Бартольо. Чудне сквитування!

Дубль-Мен. Тихо, панове!

Пристав (пищить). Тихо!

Бартольо. Такий шахрай називає це сплачуванням боргів!

Фіґаро. Чи це ваша справа, адвокате, що ви бороните?

Бартольо. Я бороню цю панну.

Фіґаро. Можете далі плести нісенітниці, але перестаньте лаятись. Коли, боячися запалення позивальників, трибунали терпіли те, що зветься треті особи, вони не мали на увазі, щоб ці умірковані оборонці зробилися безкарно упривилейованими нахабами. Це значить понижувати найповажнішу інституцію.

(Судді все радяться потиху)

Антоніо (до Марселіни). Що вони там так довго бурмочуть?

Марселіна. Підплатили головного суддю, він підплачує другого, і я втеряю свій процес.

Бартольо (тихо, похмуро). Я боюсь того.

Фіґаро (весело). Бодрись, Марселіно!

Дубль-Мен (встав, до Марселіни). Ах, це вже занадто! Я на вас виказую і для чести трибуналу прошу, щоб перш ніж учинити суд в іншій справі трибунал висловився в оцій.

Граф (сідає). Ні, писарю, я не висловлюсь з приводу моєї власної образи: еспанський суддя не матиме чого червоніти за ексцеси, пристойні азіятським трибуналам; доволі інших зловживань. Я маю спра-

вити друге, мотивуючи вам свій присуд: кожний суддя, що відмовляється від цього, є великий ворог законам. Чого може вимагати позивальниця? Шлюбу, коли не буде виплати. Одно й друге разом—це вже забагато.

Дубль-Мен. Тихо, панове!

Пристав (пищить). Тихо!

Граф. Що нам відказує обвинувачений? Що він хоче зберегти волю своєї особи. Це йому дозволено.

Фіґаро (з радістю). Я виграв.

Граф Та коли текст говорить: „котру квоту я сплачу на перше зажадання або одружусь і т. д.“, то суд присуджує обжалуваного сплатити позивальниці дві тисячі грубих піястрів, або ж одружитися з нею сьогодні (встає).

Фіґаро (остовпілий). Я програв.

Антоніо (радісно). Препишний присуд!

Фіґаро. Чим саме?

Антоніо. Тим, що ти не будеш моїм небожем. Щира дяка, ваша вельможність!

Пристав (пищить). Розходьтесь, панове!

(Нарід виходить)

Антоніо. Піду ж розкажу все моїй небозі.

СЦЕНА XVI

Граф (ходить з боку на другий), Марселіна, Бартольо, Фіґаро, Брідуазон

Марселіна (сідає). Ах! Я відідхнула!

Фіґаро. А я задихаюся.

Граф (на бік). Принаймні я помстився. Від цього стає легше.

Фіґаро (на бік). А той Базіль, що повинен був спротивитись шлюбові Марселіни: бач, як він проходить! (До графа, що відходить). Ваша вельможність ви нас покидаєте?

Граф. Все вже розсуджено.

Фіґаро (до Брідуазона). А цей пузан радник...

Брідуазон. Я пу-узан!

Фіґаро. Авжеж. І я не одружуся з нею, бо я таки шляхтич. (Граф зупиняється).

Бартольо. Ви одружитесь.

Фіґаро. Без згоди моїх благородних батьків?

Бартольо. Назвіть, покажіть їх.

Фіґаро. Нехай дадуть мені трохи часу. Я вже близький до того, щоб їх віднайти. П'ятнадцять уже літ я їх шукаю.

Бартольо. Хвалько! Він якийсь найда.

Фіґаро. Втрачена дитина, докторе, чи скоріш украдена дитина.

Граф (вертається). Украдена, втрачена! А докази? Він ще кричатиме, що його кривдять.

Фіґаро. Ваша вельможність, коли б мережані пелюшки, гаптована ковдра і золоті речі, знайдені на мені розбійниками, не показали б мого високого роду, то та дбайливість, із якою мені зробили на тілі відзнаки, доволі показує, який я був дорогий син; і цей гієрогліф на моїй руці... (хоче заголити праву руку).

Марселіна (встаючи хутко). Шрам на правій руці?

Фіґаро. Відкіля ви знаєте, що я повинен його мати?

Марселіна. Боже! Це ж він!

Фіґаро. Так, це я.

Бартольо (до Марселіни). Хто ж він?

Марселіна (хутко). Це Еманюель.

Бартольо (до Фіґаро). Тебе були украли цигани?

Фіґаро (гаряче). Зовсім близько замку. Добрий докторе, якщо ви повернете мене моїй шляхетній родині, скажіть ціну цій прислузі; купи золота не зупинять моїх знаменитих батьків.

Бартольо (показуючи на Марселіну). Ось твоя мати.

Фіґаро. Мамка?

Бартольо. Твоя рідна мати.

Граф. Його мати!

Фіґаро. Поясніть мені.

Марселіна (показує на Бартольо). Ось твій батько.

Фіґаро (в розпуці). Ой, ой, леле!

Марселіна. Хіба тобі природа не сказала цього тисячу разів?

Фіґаро. Ніколи.

Граф (на бік). Його мати!

Брідуазон. Це ясно, він з нею не одружиться [51]).

Граф. Дурна пригода, що мене збиває.

Брідуазон (до Фіґаро). А шляхетність і замок? Ви брехали перед судом.

Фіґаро. Той суд мало не змусив мене зробити славетну дурницю! І ще після того, як я двадцять разів мало не забив через ті прокляті сто екю добродія, що тепер виявляється моїм батьком. Але коли вже небо урятувало мою чесноту від цієї небезпеки, мій батьку, прийміть моє перепрошення... А ви, мамо, обніміть мене... найбільш по материному, як тільки зможете. (Марселіна кидається йому на шию).

СЦЕНА XVII

Бартольо, Фіґаро, Марселіна, Брідуазон, Сюзана, Антоніо, граф

Сюзана (прибігає, з гаманцем у руці). Ваша вельможність, зупиніть, нехай вони не одружуються, я заплачу пані тим посагом, що дала мені моя пані.

Граф (на бік). К бісу пані! Здається, що всі змовились. (Виходить).

СЦЕНА XVIII

Бартольо, Антоніо, Сюзана, Фіґаро, Марселіна, Брідуазон

Антоніо (бачивши, що Фіґаро обіймає свою матір, говорить до Сюзани). Еге ж, заплатиш! Дивись, дивись!

Сюзана (обертається). Я бачу досить. Ходім, дядю.

Фіґаро (зупиняє її). Ні, не йди, будь ласка. Що ти бачиш?

Сюзана. Що я дурна, а ти падлюка.

Фіґаро. Ані те, ані друге.

Сюзана (гнівно). І що ти дружишся з нею з доброї волі, бо милуєш.

Фіґаро (весело). Я її милую, але не одружуся. (Сюзана хоче вийти, Фіґаро її удержує).

Сюзана (б'є його по щоці). Ви дуже нахабні, що смієте мене вдержати!

Фіґаро (до товариства). Це й є справжнє кохання? Перш ніж покинеш нас, благаю, подивись добре на цю дорогу жінку.

Сюзана. Дивлюсь.

Фіґаро. І яка вона тобі здається?

Сюзана. Гидюча!

Фіґаро. Нехай живуть ревнощі! Вона не торгується.

Марселіна (простягаючи руки). Обійми свою матір, моя гарна Сюзането. Той недобрий, що мучить тебе, мій син.

Сюзана. (біжить до неї). Ви, його мати! (Вони зістаються обнявшись).

Антоніо. То це тільки зараз?..

Фіґаро... що я довідався.

Марселіна (в нестямі). Ні, моє серце, пориваючися до його, помилялось тільки щодо мотиву. Це до мене рідна кров промовляла.

Фіґаро. А до мене, мамо, добрий розум, що був мені за інстинкт, коли я вас не хотів, бо я зовсім не мав до вас ненависти, свідок тому гроші...

Марселіна (віддає йому папір). Вони твої. Візьми свою записку, це твій посаг.

Сюзана (кидає йому гаманець). Візьми ще й це.

Фіґаро. Дуже дякую.

Марселіна (в нестямі). Бувши досить нещасливою дівчиною, я мала стати найогиднішою з жінок; і от я тепер найщасливіша мати! Обійміть мене, мої діти, обоє; я з'єднаю в вас усю мою ніжність. Я щаслива, як тільки можу бути. Ах, діти, мої, як я вас любитиму!

Фіґаро (розчулений, жваво). Перестань, дорога мамо, перестань! Чи хочеш ти, щоб розтопились водою мої очі, обмиті першими сльозами, які я зазнав? Принаймні, вони з радощів. Але який я дурний? Я мало не встидився їх, я почув, що вони течуть

проміж моїх пальців, подивись (показує розставлені пальці) і я по-дурному їх здержував! Геть собі, стиде! Я хочу сміятись і плакати разом. Не почувають двічі того, що я почуваю (Він обіймає матір з одного боку, Сюзану з другого).

Марселіна. О, мій друже!

Сюзана. Дорогий друже*!

Брідуазон (витираючи хусткою очі). Ну, значить, і я ду-урний теж?

Фіґаро (нестямно). Тепер я можу викликати на бій смуток. Нападай тепер на мене, коли смієш, між цими двома дорогими женщинами.

Антоніо (до Фіґаро). Не треба так мазатися, коли ваша ласка. В справі шлюбу в родині шлюб батьків повинен іти попереду, ви знаєте. А ваші — чи подали вони один одному руку?

Бартольо. Мою руку! Бодай вона всохла, перш ніж я подам її матері такого шахрая!

Антоніо (до Бартольо) То ви так як вітчим, а не рідний батько? (До Фіґаро). В такім разі, любчику, більш ні слова.

Сюзана. Ах, дядечку...

Антоніо. Чи маю я віддати дочку нашої сестри за того, хто не є нічия дитина?

Брідуазон. Хіба це може бути, дурню? Завсіди людина є чиєсь дитя.

Антоніо. Тарара!.. Він її ніколи не матиме. (Виходить).

---

* Бартольо, Антоніо, Сюзана, Фіґаро, Марселіна, Брідуазон.

СЦЕНА XIX

Бартольо, Сюзана, Фіґаро, Марселіна, Брідуазон

Бартольо (до Фіґаро). І шукай тепер, хто б тебе прийняв за сина (хоче вийти).

Марселіна (біжить, хапає Бартольо за поперек і притягає його). Стійте, докторе, не тікайте!

Фіґаро (на бік). Ні, певно всі дурні Андалюзії вирвалися, щоб затримати мій нещасний шлюб.

Сюзана (до Бартольо). Добрий татку, це ж ваш син!

Марселіна (до Бартольо)*. Розумний, талановитий, гарний.

Фіґаро (до Бартольо). І не коштував вам ні шеляга.

Бартольо. А сто екю, що в мене взяв?

Марселіна (милуючи його). Ми так будемо про вас дбати, татку!

Сюзана (теж милуючи його). Ми так вас кохатимем, таточку!

Бартольо (розчулений). Тату! Добрий тату, таточку! Отже, я ще дурніший, ніж добродій (показує на Брідуазона). Я даю себе вести, як дитина. (Марселіна і Сюзана його обіймають). Е ні, я не дав згоди. (Повертається). А що ж сталося з його вельможністю?

Фіґаро. Біжім до нього, вирвім від нього останнє слово. Якщо він підводить якусь іншу інтриґу, треба все починати з початку.

Усі (зараз). Біжім! Біжім!

(Виходять і витягають Бартольо)

---

* Сюзана, Бартольо, Марселіна, Фіґаро, Брідуазон.

СЦЕНА XX

Брідуазон сам. Ще дурніший від добродія. Такі речі можна казати собі самому, але... В ци-их місцях люди не дуже чемні (виходить).

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

Театр являє собою ґалерію, прибрану канделябрами, засвіченими люстрами, квітами, ґірляндами, одно слово, приготовану до святкування. Спереду праворуч стіл з приладом до писання, ззаду крісло.

СЦЕНА I

Фіґаро, Сюзана

Фіґаро (держить її за стан). Ну, кохання моє, чи ти задоволена? Та моя мама з тонким золотим язиком навернула свого доктора: дарма, що має нехіть, він з нею одружиться, і твого буркотуна-дядю зануздано; один тільки граф лютує; бо наслідком їх шлюбу має статися наш. Посміхнися ж трохи до такого доброго наслідку.

Сюзана. Чи ти бачив щонебудь дивоглядніше?

Фіґаро. Або радше — таке веселе. Ми не бажали більшого, як тільки вирвати один посаг у вельможного графа, і от аж цілих два маємо в своїх руках і такі, що не вийшли від нього. Запекла суперниця тебе переслідувала, я зазнавав муки від фурії! І от це все змінилося для нас у найдобрішу матір. Учора я був наче сам собі на світі, от я маю батька й матір, правда, не таких пишнихі

як я був їх собі малював, але досить добрих для нас, що не маємо пихи багатіїв.

Сюзана. А проте, ніщо з того, що ти намислив, на що ми сподівались, друже, не сталося.

Фіґаро. Випадок зробив ліпше, ніж ми всі, моя маленька. Так ведеться в світі; людина працює, проєктує, уряджує з одного боку; фортуна виконує з другого. І від неситого завойовника, що хотів би проковтнути землю, до сумирного сліпця, що його водить собака, всі є іграшка її примхи; і ще сліпець із собакою часто має кращого поводатаря, менше помилиться в своїх надіях, ніж другий сліпець із своїм оточенням. — Для того милого сліпця, що зветься Амур... (Ніжно бере її знов за стан).

Сюзана. Ах, мені цікавий тільки цей один!

Фіґаро. Дозволь же, щоб я був за доброго собаку, що приведе його до твоїх прегарних маленьких дверей; і от ми маємо замешкання на цілий вік.

Сюзана. (сміючись). Амур і ти?

Фіґаро. Я й Амур.

Сюзана. І ви не шукатимете іншого житла?

Фіґаро. Якщо ти мене туди візьмеш, нехай тоді тисяча мільйонів зальотників...

Сюзана. Ти перебільшуєш; скажи по твоїй щирій правді.

Фіґаро. По моїй найправдивішій правді!

Сюзана. Фе, гидкий! Хіба в тебе їх кілька?

Фіґаро. О, авжеж. Відколи спостережено, що з часом давні дурниці робляться мудрістю і що давні маленькі брехні, доволі зле посіяні, вирощували великі, великі правди, є їх тисячі порід. І такі,

що їх знають та не сміють ширити, бо не всяка правда надається до вислову; і такі, що їх хвалять, не даючи їм віри, бо не кожна правда надається до віри; і палкі присягання, погрози матірок, запевнення п'яниць, обіцянки людей на становищі, останнє слово наших торгівців; цьому краю немає. Тільки ж моє кохання до Сюзон є щирозлота правда.

Сюзана. Я люблю твою веселість, бо вона шалена; вона виявляє, що ти щасливий. Поговорім за побачення з графом.

Фіґаро. Або, ліпше, не будемо ніколи про нього говорити; воно мало не відібрало мені Сюзану.

Сюзана. То ти вже не хочеш, щоб воно відбулося?

Фіґаро. Якщо ви мене любите, Сюзон, дайте мені слово чести в цьому. Нехай він помучиться, це йому буде кара.

Сюзана. Мені тяжче було його обіцяти, ніж тепер одмовитись; не буде більш питання про те.

Фіґаро. Твоя щира правда!

Сюзана. Я не така, як ви, вчені! У мене тільки одна.

Фіґаро. І ти мене трошки любитимеш?

Сюзана. Дуже.

Фіґаро. Цього не досить.

Сюзана. Як то?

Фіґаро. В справі кохання, бачиш ти, надто навіть не досить.

Сюзана. Я не розуміюся на цих тонкощах, але я любитиму тільки свого чоловіка.

Фіґаро. Додержуй слова, і ти будеш прекрасним винятком серед звичайних жінок. (Хоче її обняти).

СЦЕНА II

Фіґаро, Сюзана, графиня

Графиня. Ах, я ж правду кажу, хоч би де вони були, так і знайте, що вони вкупі. Е, Фіґаро, це значить обкрадати майбутнє, шлюб і самого себе — надуживаючи так пробування вдвох. Вас там ждуть, нетерпляться.

Фіґаро. Правда, пані, я забув. Я йду висловити їм моє перепрошення. (Хоче відвести Сюзану).

Графиня (задержуючи її). Вона прийде слідом за вами.

СЦЕНА III

Сюзана, графиня

Графиня. Чи є в тебе все, що треба, щоб помінятися убранням?

Сюзана. Не треба нічого, пані; зустрічі не буде.

Графиня. Ах, ви змінили намір?

Сюзана. Це Фіґаро.

Графиня. Ви мене дурите.

Сюзана. Боже милосердний!

Графиня. Фіґаро не такий, щоб упустити посаг.

Сюзана. Пані! Е, що ж ви думаєте?

Графиня. Що, нарешті, в порозумінні з графом, ви сердитесь тепер, що довірили мені свої проєкти. Я вас добре вже знаю. Лишіть мене. (Хоче піти.)

Сюзана (падає на коліна). Ради бога, надії всіх! Ви не знаєте, пані, яку кривду робите Сюзані! Після того, як ви все були до мене такі добрі і дали мені той посаг!..

Графиня (підіймає її). Ну... я сама не знаю, що кажу! Віддаючи мені своє місце в саду, ти не підеш туди, серце моє; ти держиш слово твоєму чоловікові, помагаєш мені вернути мого.

Сюзана. Як ви мене засмутили!

Графиня. Бо я ж справді навіжена. (Цілує її в чоло). Де має бути твоє побачення?

Сюзана (цілує її в руку). Я тільки завважила слово про сад.

Графиня (показує на стіл). Візьми перо і визначмо місце.

Сюзана. Писати до його!

Графиня. Так треба.

Сюзана. Пані! принаймні ви...

Графиня. Я беру все на себе. (Сюзана сідає, графиня диктує). „Нова пісня на голос: Добре буде в час вечірній, під каштанами в саду... Добре буде в час вечірній...“

Сюзана (пише). „Під каштанами в саду...“ А далі?

Графиня. Ти боїшся, що він не здогадається?

Сюзана (перечитує). То правда. (Згортає записку). Чим запечатати?

Графиня. Шпилькою, мерщій! Вона буде за відповідь. Надпиши на другім боці: „Верніть мені печатку“.

Сюзана (пише сміючись). Ах! „Печатку“!.. Ця веселіша, ніж тая з патенту.

Графиня (з смутним спогадом). Ах!

Сюзана (шукає на собі). А тепер я не маю шпильки!

Графиня (відколює левітку). Візьми оцю. (Стьожка пажа падає в її груди додолу.) Ах, моя стьожка!

Сюзана (підіймає її). Це того маленького злодія! То ви були такі недобрі?..

Графиня. Чи треба було лишати її на його руці? Це було б гарне! Дайте її сюди!

Сюзана. Пані її не носитиме вже; вона обмазана кров'ю того хлопця.

Графиня (бере). Чудова для Фаншети... Перший букет, що вона мені принесе...

СЦЕНА IV

Молода пастушка, Керюбен (дівчиною), Фаншета, і багато молодих дівчат, убраних, як і вона, з букетами; графиня, Сюзана.

Фаншета. Пані, оце дівчата з містечка, що хотять піднести вам квіти.

Графиня (швидко сховавши стьожку). Вони премилі. Я нарікаю на себе, дівчатка, що не знаю всіх вас. (Показуючи на Керюбена). Що це за миленька дівчина, що має такий скромний вигляд?

Одна з пастушок. Це моя кузинка, пані, вона прийшла сюди тільки на весілля.

Графиня. Вона гарненька. Я не можу держати двадцять букетів, то зробім пошану чужосторонній (бере букет Керюбена і цілує його в чоло). Вона почервоніла! (До Сюзани). Чи не здається тобі, Сюзон... що вона подібна до когось?

Сюзана. Справді, так, що можна помилитись.

Керюбен (на бік, руки на серці). Ах, цей поцілунок був мені дуже далекий!

СЦЕНА V

Молоді дівчата, Керюбен між ними, Фаншета, Антоніо, граф, графиня, Сюзана

Антоніо. Але кажу ж вам, вельможний пане, він тут. Вони його одягли у моєї дочки; вся його одежа ще в мене, і от його уніформна шапка, що я витяг з вузла (наближається, розглядається по всіх дівчатах і пізнає Керюбена, здіймає з його жіночий чіпець, від чого його довгі кучері падають пасмами. Він накладає йому на голову уніформну шапку і каже): Е, чи ба! От наш офіцер.

Графиня (відсахнувшись). О, боже!

Сюзана. Цей крутій!

Антоніо. Я ж казав там нагорі, що то був він...

Граф (у гніві). Ну що ж, пані?

Графиня. Ну що ж, пане! Ви бачите, що я здивована більш, ніж ви, і принаймні так само незадоволена.

Граф. Так, але тоді, рано?..

Графиня. Я була б винна справді, якби я ще скривала правду. Він прийшов до мене, ми починали готувати той жарт, що ці діти докінчили; ви нас зуспіли, як ми його убирали. Ваш перший рух такий гарячий! Він утік, я змішалася, загальний переляк зробив решту.

Граф (з досадою до Керюбена). Чому ви не виїхали?

Керюбен (раптом скидаючи шапку). Ваша вельможність...

Граф. Я покараю твій непослух.

Фаншета (шалено). Ах, ваша вельможність, вислухайте мене! Щоразу, як ви приходите мене цілувати, ви знаєте, що завсіди кажете: „Якщо ти

схочеш любити мене, Фаншеточко, я тобі дам, що схочеш".

Граф (червоніючи). Я це казав?

Фаншета. Так, ваша вельможність. Замість карати Керюбена, дайте мені його в подружжя і я вас любитиму шалено.

Граф (на бік). Щоб так заворожив паж!

Графиня. Отже, пане, ваша черга! Признання цієї дівчини таке ж щире, як і моє, посвідчує нарешті дві правди: що я тільки не хотячи роблю вам турботи, тимчасом як ви вичерпуєте все, щоб збільшити й оправдати мої.

Антоніо. Ви теж, ваша вельможність? До лиха! Я вам її проманіжу, як покійну її матір, що вмерла... Не зі страху щодо наслідків; але пані знають, що малі дівчата, коли стають дорослими...

Граф (збитий на бік). Є якийсь злий дух, що повертає тут усе проти мене.

СЦЕНА VI

Молоді дівчата, Керюбен, Антоніо, Фіґаро, граф, графиня, Сюзана

Фіґаро. Ваша вельможність, якщо ви задержите наших дівчат, не можна починати ні забави, ні танців.

Граф. Ви хочете танцювати? І не думайте. Після вашого ранішнього падання, що звихнуло вам праву ногу!

Фіґаро (рушає ногою). Ще трохи болить, але то нічого. (До дівчат). Ходім, красуні, ходім.

Граф (завертає його). Ви були надто щасливі, що ті грядки були в дуже м'якому ґрунті!

Фіґаро. Дуже щасливий, певно, бо інакше...

Антоніо (повертає його). І він підігнувся, падаючи аж до самого долу.

Фіґаро. Хтось зручніший був би зістався в повітрі! Адже так? (До дівчат). Чи ви йдете, панночки?

Антоніо (повертає його). І в цей саме час малий паж скакав на коні до Севільї?

Фіґаро. Скакав, або їхав ходою!..

Граф (повертає його). А ви мали його патент у кишені!

Фіґаро (трохи здивований). Авжеж; але який допит! (До дівчат). Ходім же, дівчатка!

Антоніо (притягаючи Керюбена за руку). Ось одна, котра хоче сказати, що мій майбутній небіж не що інше, як брехун.

Фіґаро (здивований). Керюбен!.. (На бік). Холера той малий жевжик!

Антоніо. Тепер догадався?

Фіґаро (підшукуючи). Догадався... догадався... Е, що він там співає?

Граф (сухо). Він не співає; він каже, що то він вискочив на левкої.

Фіґаро (роздумуючи). А, коли він каже... то це може бути; я не сперечаюсь про те, чого не знаю.

Граф. Значить, і ви й він?

Фіґаро. А чому ні? Скакоманія заразлива. Гляньте на Панурґову отару[52]): і коли в гніві, то нема людини, що б не схотіла краще ризикнути...

Граф. Як то? Двоє разом?

Фіґаро. Могло б вискочити два дваднацятка, і яке ж від цього лихо, ваша вельможність, коли нема нікого покаліченого? (До дівчат). А що ж? Хочете йти чи ні?

Граф (обурений). Чи ми граємо комедію? (Чути прелюдію фанфари).

Фіґаро. От гасло походу. По місцях, красуні, по місцях! Ну, Сюзано, дай мені руку. (Усі вибігають; Керюбен зостається сам, похиливши голову).

СЦЕНА VII

Керюбен, граф, графиня

Граф (дивиться вслід Фіґаро). Чи хто бачив зухвалішу людину? (До пажа). А ви, лукавий добродію, що удаєте засоромленого, передягайтесь швидше, і щоб я вас ніде більше не бачив увечері.

Графиня. Він буде дуже нудитися.

Керюбен (нерозважливо) Нудитися! Я відношу на своєму чолі щастя на більш сотні літ в'язниці! (Накладає шапку і вибігає)

СЦЕНА VIII

Граф, графиня

(Графиня обмахується дуже віялом без слів)

Граф. Що він має на лобі такого щасливого?

Графиня (заклопотано). Певно... першу офіцерську шапку; дітям усе служить забавкою. (Хоче вийти).

Граф. Ви не зістаєтеся, з нами графине?

Графиня. Ви знаєте, що я почуваю себе недобре.

Граф. Одну хвилину для вашої протеже, а то я подумаю, що ви гніваєтесь.

Графиня. От ідуть два весілля. Сядьмо, щоб їх прийняти.

Граф (на бік). Весілля! Треба терпіти, чому не можемо перешкодити. (Граф і графиня сідають до одного краю галерії).

СЦЕНА IX

Граф, графиня (сидять); музика грає „Еспанські безумства", темп марша

Похід:

Ловецька ґвардія, рушниці на плечі.

Альґвазіль: судовики Брідуазон.

Селяни й селянки в святних убраннях.

Дві молоді дівчини несуть дівочий ток із білими перами.

Дві інші — білий серпанок.

Дві інші — рукавиці й букет до корсажу.

Антоніо веде за руку Сюзану, як той, що віддає її за Фіґаро.

Інші дівчата несуть другий ток, другий серпанок, другий білий букет, подібні до перших, для Марселіни.

Фіґаро веде за руку Марселіну, як той, що має віддати її докторові, котрий замикає похід з великим букетом при боці.

Молоді дівчата, проходячи перед графом, вручають його слугам усі прибори, призначені Сюзані й Марселіні.

Селяни й селянки, ставши в лави повз дві колони по боках сальону, танцюють фанданґо з кастаньєтами; потім грається рітурнель дуету, цим часом Антоніо підводить Сюзану до графа; вона стає перед ним на коліна.

Тимчасом як граф накладає їй ток, серпанок і подає букет, дві дівчини співають такий дует:

Виспівуй, молода, про пана доброчинність:
Не хоче вжити він своїх на тебе прав;
Не втіху вибрав він, але нову повинність,
І мужеві тебе він чистою віддав.

Сюзана стоїть на колінях і підчас останнього віршу дуету тягне графа за плащ і показує йому приготовану записку, потім підносить ту руку, що від глядачів, до голови, де граф ніби поправляє їй ток, і передає йому записку.

Граф ховає її непомітно на грудях; кінчають співати дует, наречена встає і робить перед ним великий реверанс.

Фіґаро приймає її з рук графа і відходить з нею на другий бік сальону, коло Марселіни.

(Тимчасом танцюють другу частину фанданґо).

Граф поспішаючи прочитати одержану записку, надходить на берег сцени і виймає папір, але, виймаючи його, робить рух людини, що дуже вколола собі палець; він його трясе, притискає, ссе і, дивлячись на запечатану шпилькою записку, каже.

Граф (тимчасом як він говорить і Фіґаро, оркестра грає піянісімо). Біс би забрав те жіноцтво! Вони всюди настромляють шпильок! (Кидає її на землю, потім читає записку і цілує її).

Фіґаро (що все те бачив, говорить до матері й Сюзани). Певно якась дівчинка всунула йому в руку закоханий лист. Він був запечатаний шпилькою, що нею він дуже сколовся. (Танці починаються знову).

(Граф, прочитавши листа, повертає його на другий бік і бачить там запрошення повернути печатку у відповідь. Він шукає шпильку долі і знайшовши її наостанку, приколює до рукава).

Фіґаро (до Сюзани і Марселіни). Від коханої істоти все дороге. От він підіймає шпильку. Ах! Смішна людина! (В цей час Сюзана обмінюється знаками з графи-

нею. Танець кінчається. Починається знову рітурнель дуету. Фіґаро веде Марселіну до графа, так як ведено Сюзану. В ту хвилину, як граф бере ток і хтять почати дует, їх перепиняють крики).

Пристав (кричить у дверях) Стійте ж, панове! Усім не можна ввійти... Ґвардію! Ґвардію сюди! (Ґвардія хутко йде до тих дверей).

Граф (устаючи). Що там таке?

Пристав. Вельможний пане, це пан Базіль і з ним ціле село, бо він співає ідучи.

Граф. Нехай увійде сам.

Графиня. Звеліть мені піти звідси.

Граф. Я не забуваю вашу ласкавість.

Графиня. Сюзано!.. Вона вернеться. (На бік до Сюзани). Ходім переберемося. (Виходить із Сюзаною).

Марселіна. Він завсіди приходить, щоб перешкоджати.

Фіґаро. Ах, я піду його зацитькаю.

СЦЕНА X

Всі попередні актори, крім графині й Сюзани; Базіль з гітарою, Ґріп - Солей

Базіль (увіходить, співаючи на голос водевілю, що в кінці п'єси).

Серце чуле, серце вірне
Змінливу любов клене.
Не журися так безмірно:
Зрада діло не страшне.
Бо на те в Амура крила,
Щоб літати вільно міг,
Щоб літати вільно міг,
Щоб літати вільно міг.

Фіґаро (наближається до нього). Так, саме для цього він має крила на спині; друже мій, що ви хочете сказати цією піснею?

Базіль (показує на Ґріп-Солея). Що показавши панові слух'яність, забавляючи добродія, що належить до його товариства, я теж зможу зажадати, від його справедливости.

Ґріп-Солей. Ба, паночку! Він зовсім мене не потішав тими мізерними пісеньками...

Граф. Чого ж ви просите, Базілю?

Базіль. Того, що мені належить: руки Марселіни; і я прийшов заперечити...

Фіґаро (посувається ближче). Чи давно добродій не бачили в обличчя дурня?

Базіль. В цю саме хвилину бачу, добродію.

Фіґаро. Коли вже мої очі так добре вам правлять за дзеркало, то пригляньтесь до ефекту мого пророкування: якщо тільки дасте знак, що хочете наблизитись до пані...

Бартольо (сміючись). Е, на що? Покиньте його, хай говорить.

Брідуазон (наближається між них). Чи-и, годиться, щоб два приятелі...

Фіґаро. Ми приятелі?..

Базіль. Яке непорозуміння!

Фіґаро (хутко). Що він компонує дурні арії для копели...

Базіль (хутко). А він вірші на кшталт газети...

Фіґаро (хутко). Шинковий музика!

Базіль (хутко). Газетний поштальйон!

Фіґаро (хутко). Педант з ораторіо![53])

Базіль (хутко). Дипломатичний жокей!

Граф (сидячи). Обидва нахаби!

Базіль. Він мене понижає при кожній нагоді...

Фіґаро. Добре сказано, якби це було можливе!

Базіль. Кажучи всюди, що я дурень...

Фіґаро. Ви мене вважаєте за відгомін?

Базіль. Тимчасом як немає співця, що йому б мій талант не дав змоги блищати.

Фіґаро. Пищати!

Базіль. Він знову!

Фіґаро. А чому б ні, коли це правда? Хіба ти принц, щоб тебе мазали? Терпи правду, шахраю, коли ти не маєш чим нагородити брехуна; або, якщо ти боїшся від нас правди, чого ти приходиш мутити наше весілля?

Базіль (до Марселіни). Чи обіцяли ви мені чи ні, що коли за чотири літа ви не будете одружені, ви дасте мені перевагу?

Марселіна. З якою умовою я обіцяла?

Базіль. Що як ви віднайдете втраченого сина, я його прийму за свого, з ласки.

Всі (разом). Він знайшовся.

Базіль. Ото ж добре!

Всі (разом показуючи Фіґаро). Ось він.

Базіль (відхилившись од жаху). Я бачив чорта!

Брідузон (до Базіля). І ви зрікаєтесь його милої матері!

Базіль. Що може бути неприємнішого, як уважатися батьком негідника!

Фіґаро. Вважатися сином такого! Ти смієшся з мене!

Базіль (вказуючи на Фіґаро). Відколи цей добродій тут щось значить, я об'являю, що я вже тут ніщо. (Виходить).

СЦЕНА XI

Ті самі без Базіля

Бартольо (сміється). Ха! Ха! Ха! Ха!

Фіґаро (скаче з радости). Нарешті я матиму свою жінку!

Граф (на бік). Я — мою коханку! (Встає).

Брідуазон (до Марселіни). І всі задоволені.

Граф. Нехай складають два контракти, я підпишу.

Всі (разом). Віват! (Виходить).

Граф. Мені треба годинку покою. (Хоче вийти з іншими).

СЦЕНА XII

Ґріп-Солей, Фіґаро, Марселіна граф

Ґріп-Солей (до Фіґаро). А я піду помагати уряджувати фоєрверк під великими каштанами, як наказано.

Граф (вертається біжучи). Який дурень дав такий наказ?

Фіґаро. Що ж тут лихого?

Граф (жваво). А графиня недобре себе почуває; звідки ж вона дивитиметься на огні? Треба запалити на терасі, проти її покоїв.

Фіґаро. Ти розумієш, Ґріп-Солеє? На терасі.

Граф. Під великими каштанами! Добра ідея! (Ідучи на бік). Вони мали б підпалити моє побачення!

СЦЕНА XIII

Фіґаро, Марселіна

Фіґаро. Яка надмірна уважність до своєї жінки! (хоче вийти).

Марселіна (зупиняє його). Два слова, сину. Я хочу порахуватися з тобою: зле справлене почуття робило мене неправою до твоєї чарівної жінки; я гадала, що вона у згоді з графом, хоч я була чула від Базілля, що вона його завсіди не хтіла.

Фіґаро. Ви не добре знаєте вашого сина, коли думаєте, що він здатний похитнутися від таких жіночих впливів. Я можу викликати найхитрішу, щоб спробувала мене зневірити.

Марселіна. Завсіди щастило так думати, мій сину; бо ревнощі...

Фіґаро. Не що інше, як дурна дитина пихи, або хороба божевільного. О, мамо, в цьому питанню я маю філософію... непорушну. І якщо Сюзана повинна мене колись одурити, я їй вибачаю заздалегідь; їй доведеться довго працювати... (Повертається і бачить Фаншету, що шукає когось по сторонах).

СЦЕНА XIV

Фіґаро, Фаншета, Марселіна

Фіґаро. Еге!.. Моя маленька кузина нас підслухає!

Фаншета. О, цього ні: кажуть що це непорядно.

Фіґаро. Правда, але, що це корисно, то часто одно йде заради другого.

Фаншета. Я дивилася, чи тут когось немає.

Фіґаро. Вже й хитрує, дурисвітка! Ви добре знаєте, що його тут не може бути.

Фаншета. А кого ж?

Фіґаро. Керюбена.

Фаншета. Та я не його шукаю, бо я добре знаю, де він; я шукаю свою кузину Сюзану.

Фіґаро. А чого від неї треба моїй маленькій кузині?

Фаншета. Вам, кузенку, я скажу. — [illegible]. я тільки хочу віддати їй шпильку.

Фіґаро (жваво). Шпильку! шпильку!.. А від кого то, хитрушко? У ваших літах ви вже справляєте реме... (Схаменувшись, каже лагідно). Ви справляєте вже дуже добре все, за що взялися, Фаншето; і моя гарна кузинка така ласкава...

Фаншета. Кому ж можна за те гніватись? Я піду.

Фіґаро (зупиняє її). Ні, ні, я жартую; бач, твоя маленька шпилька є та, що його вельможність сказав тобі віддати Сюзані і що служила до запечатання маленької картки, яку він держав; ти бачиш, що я в курсі справи.

Фаншета. То нащо ж ви питали, коли ви добре знаєте?

Фіґаро (придумуючи). Бо досить весело знати, як пан узявся до того, щоб дати тобі доручення.

Фаншета (наївно). Не інакше, як і ви кажете: „На, Фаншето, віддай цю шпильку твоїй гарній кузині і скажи їй тільки, що це печатка великих каштанів“,

Фіґаро. Великих?..

Фаншета. Каштанів. Правда, він ще додав „стережися, щоб ніхто тебе не побачив“.

Фіґаро. Треба слухатись, кузино, щастя, що ніхто вас не бачив. Справляйте гарненько своє доручення і кажіть Сюзані не більше того, що звелів вам граф.

Фаншета. А нащо б я казала зайве? Мій кузен має мене за дитину. (Виходить підскакуючи).

СЦЕНА XV

Фіґаро, Марселіна

Фіґаро. Нуте, мамо?

Марселіна. Ну, сину?

Фіґаро (немов придушений). Оттаке то!.. Ну, бувають речі!..

Марселіна. Бувають речі? Га, що ж там таке?

Фіґаро (руки на грудях). Те, що я оце почув, мамо, давить мене тут оливом.

Марселіна (сміється). Це серце, повне впевнености, було, значить, тільки надутий пузир? Шпилька все випустила!

Фіґаро (лютий). Але ця шпилька, мамо, та, що він подняв!..

Марселіна (пригадуючи його слова). Ревнощі! О, мамо, я маю в цьому філософію... непорушну. І якщо Сюзана колись пошиє мене в дурні, я пробачу...

Фіґаро (жваво). О, мамо, говориться так, як відчувається: поставте найхолоднішого з суддів промовляти в своїй власній справі, і побачите, як він вияснятиме закон! — Я вже не дивуюся, що він був такий незадоволений з того фоєрверку[54]). — А що

до голубоньки з тонкими шпильками, то вона, мамо, не дійде того, чого хоче, з своїми каштанами! Якщо мій шлюб досить довершений, щоб оправдати мій гнів, то зате він не доволі скінчений для того, щоб я не міг одружитися з іншою, а її кинути...

Марселіна. Добрий висновок! Руйнуймо все на одно підозріння. Хто тобі довів, скажи мені, що вона одурює тебе, а не графа? Чи розглянув ти це знову, щоб осудити її без апеляції? Чи знаєш ти, чи вона вийде під дерева, з яким заміром вийде? Що вона там скаже, що вчинить? Я мала тебе за розумнішого!

Фіґаро (цілуючи їй руку з запалом). Вона правду каже, моя мама, правду каже, завжди правду! Але відступім дещо й природі; потім ліпше судитимем. Роздивімось справді, перш ніж винуватити і щось чинити. Я знаю, де побачення. Прощайте мамо. (Виходить).

СЦЕНА XVI

Марселіна (сама). Прощай, і я теж знаю. Зупинивши його, подбаймо тепер про Сюзанині шляхи, чи краще остережім її, вона таке миле створіння. Ах, коли особистий інтерес не підбурює нас одну проти одної, ми всі охочі піддержувати нашу пригноблену жіночу половину проти тієї гордої, страшної... (сміючись) і проте трохи нерозумної половини чоловічої. (Виходить).

АКТ П'ЯТИЙ

Театр являє групу каштанів у парку. Два павільйони, кіоски або садові храми, з правого й з лівого боку; в глибині прикрашений пролісок, спереду дерниння лавка. На сцені темно.

СЦЕНА I

Фаншета (сама держить у одній руці два бісквіти й помаранчу, у другій засвічений ліхтар з паперу). Він сказав, що в павільйоні ліворуч. Це оцей самий... А як він тепер не прийде, то моя маленька роля... А недобрі буфетні слуги не хотіли мені дати навіть одну помаранчу й пару бісквітів! — Для кого то, панночко? — Еге ж, добродію, для когось.— О, ми знаємо.— А хоч би й знали, то що? Хіба тому, що вельможний пан не хоче його бачити, то треба, щоб він умирав з голоду? А проте це мені коштувало здорового поцілунку в лице!.. Хто зна, може він мені його верне. (Вона бачить Фіґаро, котрий наближається, щоб придивитись до неї, і скрикує). Ах! (Утікає і ввіходить у павільйон із свого лівого боку).

СЦЕНА II

Фіґаро з великим плащем на плечах, з широким капелюхом із спущеними крисами; Базіль, Антоніо, Бартольо, Брідуазон, Ґріп-Солей, гурток слуг і робітників [55]).

Фіґаро (спершу сам). Це Фаншета! (Перебігає очима інших, в міру того як вони надходять і говорить сердитим голосом). Добрий вечір, панове, добрий вечір; чи всі ви тут?

Базіль. Ті, що ти поскликав.

Фіґаро. Котра тепер приблизно година?

Антоніо (поглянувши на небо). Місяць має вже зійти.

Бартольо. Що це за темні готування ти провадиш? Він має вигляд змовника.

Фіґаро (хвилюючись). Адже правда, що ви зібралися в замок на весілля.

Брідуазон. Ко-онче так.

Антоніо. Ми йшли он туди в парк ждати знаку до початку твоєї урочистости.

Фіґаро. Ви далі не підете, панове; це ж тут під цими каштанами ми повинні всі ушанувати чесну наречену, що я її беру, і лояльного пана, що собі її призначив.

Базіль (пригадуючи день). А, правда, я знаю, що це. Відійдім, якщо ви мені вірите. Ідеться про одне побачення. Я вам за це розповім тут недалечко.

Брідуазон (до Фіґаро). Ми-и вернемося.

Фіґаро. Як почуєте, що я кличу, неодмінно прибігайте всі, і можете вилаяти Фіґаро, коли вні не покаже вам щось гарне.

Бартольо. Пам'ятай, що розсудлива людина не вяжеться з великими панами.

Фіґаро. Я пам'ятаю.

Бартольо. Що вони завсіди переважать нас своїм становищем.

Фіґаро. А ще ж ви забули про їх крутійство. Та пам'ятайте теж, що людина, котру знають, як несміливу, буде в залежності від кожного дурисвіта.

Бартольо. Розуміється.

Фіґаро. І що я маю ім'я Верт-Аллюр, себто „твердої ходи", від голови роду моєї матері.

Бартольо. У нім сидить чорт.

Брідуазон. Си-идить.

Базіль (на бік). Граф і його Сюзана урядилися без мене? Тоді я не серджуся на вибрик.

Фіґаро (до слуг). А ви всі, гультяї, що вам я дав наказ, освітлюйте мені тут навкруги; або присягаюся смертю, що її хочу держати в зубах, як ухоплю которого з вас за руку... (він трясе за руку Ґріп-Солея).

Ґріп-Солей (кричить). Ай! ай! ох! ох! Проклята скотина! (Відходить плачучи).

Базіль (відходячи). Нехай вам небо дасть радощів, пане одружений! (Вони виходять).

СЦЕНА III

Фіґаро (сам, проходжається в темряві і говорить найпохмурішим тоном). Жінка! жінка! жінка! Створіння слабе й ошуканське!.. Ні одна створена звірина не може схибити свого інстинкту; чи в тебе тільки інстинкт до обдурювання?.. Після того, як вона уперто мені

відмовляла, як я настоював перед її панею; в хвилину, коли вона подає мені слово, посеред самої церемонії... Він сміявся читаючи листа, ошуканець! а я мов той дурень!.. Ні, пане графе, ви її не дістанете... не дістанете. Що ви великий пан, то гадаєте собі, що й великий геній!.. Шляхетність, багатство, ранґ, становище; усе це робить таким гордим! Що ви вчинили для того, щоб мати те все добро? Ви завдали собі труду народитися і нічого більше; в іншім людина доволі звичайна! Коли ж я, біс його батькові! загубившись у темному натовпі, я мусів розгорнути більше знаття і розважности на те тільки, щоб існувати, ніж укладено за сто літ у правування цілою Еспанією; і ви хочете боротися... Хтось іде... Це вона... Ні, нема нікого. Нічка до диявола темна, і от я справляю тут дурний обов'язок мужа, хоч я став ним тільки наполовину! (Сідає на лавку). Чи є щонебудь чудніше, ніж моя доля? Син не знати чий; були вкрали мене бандити; вихований у їхніх звичаях, я маю до них несмак і хочу проходити шлях чесної людини, і всюди мене відпихають! Вивчаю хемію, фармацію, хірургію, і ввесь кредит великого пана ледве може дати мені в руки ланцету ветеринара! Утомившись засмучувати хору скотину і щоб узятись до ремества огидного, я кидаюся сторч головою у театр: було б мені пов'язати собі камінь на шию! Я компоную комедію з звичаїв сераля; еспанський автор, гадаю, може ганити Магомета без вагання. Раптом післанець... не знаю звідки, жаліється, що я ображаю в своїх віршах Високу Порту, Персію, частину Індійського пів-

острова, цілий Єгипет, королівства Барку, Тріполі, Туніс, Альжір і Марокко; і от мою комедію гублять для приємности магометанських князів, що з них ні один, гадаю, не вміє читати і що дають нам штурханці, взиваючи нас „християнськими собаками“.— Не можучи відібрати ціну розумові, мстяться тим, що його потуряють.— Мої щоки позападали; мій термін був вийшов. Я заздалегідь бачив судового пристава з пером поза ухом і, здригаючись, я умудрився: підносилось питання про природу багатства, і як нема конечної потреби мати речі, щоб про їх розумувати, то, не мавши ані шеляга, я написав про значення грошей і про їх чистий дохід; незабаром я побачив з глибини фіякра, як спустився переді мною місток кам'яної в'язниці, що увіходячи в неї я залишив надію і свободу [56]). (Устає). Хотів би я держати в руках одного з тих володарів на чотири дні, таких легковажних до того зла, що вони велять робити; тоді як добра немилість прожене з нього хміль гордощів, я б йому сказав... що видрукувані дурниці мають повагу тільки там, де обмежують їх обіг; що без свободи осуду не може існувати принадна похвала; і що тільки маленькі люди бояться маленьких брошур. (Сідає знову). Набридившись годувати незначного пенсіонера, мене одного дня викидають на вулицю; і як треба мати обід, хоч і не сидиш уже у в'язниці, я знову нагострюю своє перо і питаю в кожного, які є на черзі справи. Мені кажуть, що за час мого економічного усамітнення в Мадриді встановилася система вільного продажу продуктів, що навіть сягає на про-

дукти преси, і аби я тільки не говорив у своїх писаннях ні про владу, ні про релігію, ні за політику, ні за мораль, ні за значних осіб, ані за поважні товариства, ні за оперу, ні за інші спектаклі, ні за будького, хто чимось заінтересований, я можу вільно все печатати під доглядом двох або трьох цензорів[57]). Щоб скористуватися з цієї милої свободи, я оголошую періодичний орган, і не хотівши йти на розбитках ніякого іншого, я його називаю „Некорисний журнал“. Тю! На мене зараз неначе тисяча газетних чортів понакидалися. Мені заборонено, і я от знову без роботи! — Я мав укинутися в безнадію; дехто почав мені підшукувати посаду, але на лихо я був здатний до неї: був потрібний рахівник, а прийнято танцюриста. Мені залишалось тільки красти, я зробився банкометом при грі в фараона; тоді, добрі люди, я вечеряю в місті і особи, так звані порядні, чемно відчиняють переді мною свої доми, забираючи собі три чверті доходу. Я був би міг видертися нагору; я навіть почав був розуміти, що на те, щоб добре заробляти, має більшу силу спритність, ніж обізнаність[58]); але як кожний грабував круг мене, вимагаючи, щоб я був чесний, то довелося іще раз упасти. Тим разом я наважився залишити світ і двадцять сажнів води мали відділити мене від його, коли якийсь доброчинний бог покликав мене до мого давнього стану. Я беру знову мій футляр і мій англійський ремінь і залишаючи міський дим тим дурням, що ним годуються, а стид — посеред шляху, бо він надто важкий для пішого, я переходжу, голяруючи, від міста до міста

і нарешті живу без клопоту. Один великий пан приїздить у Севілью; він мене впізнає, я влагоджую йому шлюб[59]), і щоб заплатити мені за те, що моїми клопотами має жінку, він хоче перехопити мою! Інтриґа, буря з цього приводу; я готовий кинутись у безодню, і в хвилину, як мав одружитися з своєю матір'ю, появляються мої батьки одне по однім. (Устав розпалюючись). Сперечаються; це ви, це він, це я, це ти; ні, це не ми; е! але хто ж? (Знов раптом сідав). О, дивний ряд подій! Як це зі мною сталося? Чому ці речі, а не інші? Хто призначив їх на мою голову? Змушений проходити шляхом, яким я пішов не знавши того, так саме як і вийду не хотівши, я накидав на нього стільки квіток, скільки дозволила мені моя веселість; я ще кажу моя веселість, а я й не знаю, чи вона моя, як і все інше, і навіть що таке це я, котрим я заклопотаний: збір без форми невідомих часток; потім злиденна дурна істота; маленьке жваве звірятко; хлопець гарячий до втіхи, що має повне замилування до веселого життя, справляє всяке діло, аби жити; тут пан, а там слуга, по тому, як подобається фортуні; честолюбний заради гонору, працьовитий з крайньої потреби, але лінивий... з насолодою! Добрий промовець, коли грозить небезпека, поет для відпочинку, музика при нагоді, закоханий, як нападе божевілля; я все передивився, всього переробив, все використував. Потім омана зникла, і — розчарований, і геть то розчарований!.. Сюзон! Сюзон! Сюзон! Якої ти мені завдаєш муки!.. Я чую ходу... хтось іде. Ось хвилина перелому. (Відходить до першої куліси з свого правого боку).

СЦЕНА IV

Фіґаро, графиня в убранні Сюзани, Сюзана в убранні графині, Марселіна

Сюзана (тихо до графині). Так, Марселіна мені сказала, що Фіґаро прийде.

Марселіна. Він там є; тихше говори.

Сюзана. Отже, один нас слухає, а другий має прийти мене шукати. Починаймо.

Марселіна. Щоб не втратити й слова, сховаюся у павільйоні. (Увіходить до павільйону, куди пішла Фаншета).

СЦЕНА V

Фіґаро, графиня, Сюзана

Сюзана (голосно). Пані тремтить! Може вам холодно?

Графиня (голосно). Вечір вогкий, я відійду.

Сюзана (голосно). Якщо пані мене не потребує, я піду на хвилину зажити свіжого повітря під цими деревами.

Графиня (голосно). Ти заживеш вечірньої роси.

Сюзана (голосно). Я звикла.

Фіґаро (на бік). Еге ж, роси! (Сюзана відходить до куліси з боку, протилежного Фіґаро).

СЦЕНА VI

Фіґаро, Керюбен, граф, графиня, Сюзана. (Фіґаро і Сюзана кожне окремо по обидва боки передньої сцени).

Керюбен (в офіцерськім убранні, йде приспівуючи весело виривок із романсу).

Ля, ля, ля, і т. д.
Я мав хрищену маму,
Що дуже полюбив.

Графиня (на бік). Малий паж.

Керюбен (зупиняється). Тут хтось ходить. Ховаймось мерщій у мій притулок, де Фаншета... Це якась жінка!

Графиня (слухає). Ах, боже мій!

Керюбен (нахиляється, придивляючись іздалека). Чи я помиляюся? По цих пір'ях на голові, що зарисовуються в присмерку здалека, мені здається, що то Сюзон.

Графиня (на бік). Що, як граф прийде!.. (Граф показується в глибині).

Керюбен (надходить і бере за руку графиню, що бороніться). Так, це чарівна дівчина, що зветься Сюзана. Е, чи міг би я помилитись? Це її м'якенька рука, це вона так тремтить; а це моє серце забилось! (Він хоче притулити до свого серця графинину руку, вона її виривав).

Графиня (тихо). Ідіть собі.

Керюбен. Якщо ти пожаліла мене і навмисне прийшла в це місце парку, де я від якогось часу сховався...

Графиня. Фіґаро прийде.

Граф (наближаючись на бік). Чи це я бачу не Сюзану?

Керюбен (до графині). Я зовсім не боюся Фіґаро, бо ти не його дожидаєш.

Графиня. А кого ж?

Граф (на бік). Вона там із кимсь.

Керюбен. Крутійко, ти ждеш графа, що просив у тебе цього побачення вранці, як я був за кріслом.

Граф (на бік, люто). Це знову той проклятий паж!

Фіґаро (на бік). Кажуть, що не треба підслухати!

Сюзана (на бік). Малий балакун!

Графиня (до пажа). Зробіть мені ласку, йдіть собі.

Керюбен. Але принаймні не піду, не діставши плати за свою слухняність.

Графиня (злякана). Ви хочете?..

Керюбен (палко). Спершу двадцять поцілунків за твій рахунок, а потім сто за твою прекрасну пані.

Графиня. Ви посмієте?..

Керюбен. О, вже ж, що посмію; ти заступаєш її місце коло графа, а я — графове місце коло тебе. Найбільш одурений буде Фіґаро.

Фіґаро (на бік). Харцизяка!

Сюзана (на бік). Сміливий, як паж. (Керюбен хоче обняти графиню; граф стає між ними і дістає поцілунок).

Графиня (відходячи). О, боже!

Фіґаро (на бік, почувши поцілунок). Я мав одружитися з миленькою особою! (Слухає).

Керюбен (мацаючи графове убрання, на бік). Це граф! (Утікає в павільйон, куди увійшли Фаншета й Марселіна).

СЦЕНА VII

Фіґаро, граф, графиня, Сюзана

Фіґаро (наближається). Я зараз...

Граф (гадаючи, що говорить до пажа). Як ви не повторюєте поцілунку... (Він думає, що дає йому ляпаса).

Фіґаро (що саме опинився перед ним, дістає удар). Ай! Граф... то от, хоч за перший заплачено.

Фіґаро (на бік, відходить потираючи щоку). Не все буває користь від підслуху.

Сюзана (з другого боку, голосно сміється). Ха! ха! ха! ха!

Граф (до графині, що він її бере за Сюзану). Чи можна щонебудь зрозуміти в цьому пажеві? Він дістає здоровенного ляпаса і втікає регочучись.

Фіґаро (на бік). Чи йому плакати від цього!..

Граф. Що це, справді, кроку не можна ступити... (До графині). Але, облишмо цю кумедію, вона затруїть приємність, що я маю, побачивши тебе на цій прогалині.

Графиня (наслідуючи Сюзанин голос). А ви сподівалися?

Граф. Одержавши твою мудру картку! (Бере її за руку). Ти тремтиш?

Графиня. Я злякалася.

Граф. Я взяв її не на те, щоб залишити тебе без поцілунку (Цілує її в чоло).

Графиня. Це вільності!

Фіґаро (на бік). Хитра з біса!

Сюзана (на бік). Чудова!

Граф (бере за руку свою жінку). Але яка тонка й м'якенька шкірка; і графиня не має такої прекрасної руки!

Графиня (на бік). О, упередження!

Граф. Чи має вона таку міцну й кругленьку руку, ці гарні пальчики, делікатні й жартівливі?

Графиня (голосом Сюзани). То значить, любов?..

Граф. Любов... то тільки роман серця; втіха єсть його історія; вона мене приводить до твоїх колін.

Графиня. Ви вже її не любите?

Граф. Я її люблю дуже, але три літа суспільного життя роблять подружжя таким споважнілим!

Графиня. Чого б ви в ній хотіли?

Граф (милуючи її). Того, що находжу в тобі, красо моя...

Графиня. Але скажіть...

Граф. Не знаю: може менше одноманітности, більше перцю у поводженні, чогось такого, що чарує, часом — перéчення; хіба я знаю? Наші жінки думають, що все вже зробили, коли кохають нас. Сказавши це раз, вони нас кохають, кохають (якщо кохають), і такі поблажливі, такі услужні, і завсіди і без перестану, що одного прекрасного вечора з великим здивованням знаходиш ситість, там, де шукав щастя.

Графиня (на бік). Ах, яка наука.

Граф. Справді, Сюзон, я дуже часто думав, що коли ми вганяємо десь інде за тією втіхою, що втікає від нас у них, то це через те, що вони не вчаться доволі піддержувати нашу уподобу, відновлятися в коханні, відживляти, скажу так, чари володіння ними — різнобарвністю.

Графиня (вколота). То вони повинні все?..

Граф (сміючись). А чоловік — нічого? Чи нам зміняти хід природи? Наше завдання було їх собі здобути, а їхнє...

Графиня. Їхнє?..

Граф. Задержати нас. Це дуже забувають.

Графиня. Не я забуду.

Граф. Ні я.

Фіґаро (на бік). Ні я.

Сіюзана (на бік). Ні я!

Граф (беручи за руку свою жінку). Тут іде відгомін; говорімо тихше. Ти не маєш жодної потреби за те думати, бо тебе любов створила такою жвавою й такою гарною! Трошечки тобі вередування, і ти будеш найприна дніша коханка. (Цілує її в чоло). Сюзано, кастільянець над усе має своє слово. От усе золото, обіцяне за викуп того права, що я вже не маю, на ті солодкі хвилини, що ти мені призволила. Але що ласка, котру ти вкладаєш, вища над усяку ціну, я додам ще цей діямант, а ти його носитимеш заради любови до мене.

Графиня (реверанс). Сюзана все приймає.

Фіґаро (на бік). Немає більшого ошуканства.

Сюзана (на бік). От нам приходить добрий маєток.

Граф (на бік). Вона користолюбна, тим ліпше!

Графиня (глянувши в глиб сцени). Я бачу смолоскипи.

Граф. То готування до твого весілля; увійдімо на хвилину в один з цих павільйонів, нехай вони перейдуть.

Графиня. Без світла?

Граф (легко її тягне). А на що воно? Ми не маємо нічого читати.

Фіґаро (на бік). Вона йде, далебі! Я підозрівав це (наближається).

Граф (грубим голосом, повертаючись). Хто там ходить?

Фіґаро (з серцем). Ходить? Навмисне прийшов.

Граф (тихо до графині). Це Фіґаро!.. (Утікає).

Графиня. Я за вами. (Увіходить у павільйон з правого боку, тимчасом як граф зникає в парку, в глибині).

СЦЕНА VIII

Фіґаро, Сюзана (в темряві)

Фіґаро (старається побачити, куди йдуть граф із графинею, котру він бере за Сюзану). Я більш нічого не чую. Вони ввійшли. Отже, я вгадав. (Зміненим голосом). Ви, невмілі чоловіки, що тримаєте платних шпигів і місяцями цілими блукаєте навколо підозріння, не можучи поставити його на ґрунт, чом ви не робите отак, як я? Від першого дня я стежу за своєю жінкою і слухаю; в один мах руки я в курсі справи! прекрасно, немає більш непевности. Тепер знаю, що думати. (Ходить швидко). На щастя, це мене не клопоче і її зрада аж нічогісінько вже мені не робить. Отже, я їх нарешті маю!

Сюзана (наблизившись тихо в темряві. На бік). Ти заплатиш за свої гарні підозріння. (Тоном голосу графині). Хто там ходить?

Фіґаро (нестямно). Хто ходить? Той, хто хотів би від щирого серця, щоб чума була його задавила, як народився...

Сюзана (голосом графині). Е, та це ж Фіґаро!

Фіґаро (дивиться й каже жваво). Пані графиня!

Сюзана. Говоріть тихше.

Фіґаро (хутко). Ах, пані, до речі вас бог привів. Де, ви думаєте, його вельможність?

Сюзана. Що мені до невдячного? Скажи...

Фіґаро (хутчій). А Сюзана, моя новоженна, де, гадаєте, може вона бути?

Сюзана. Але говоріть тихо!

Фіґаро. Ця Сюзон, що її вважали такою чесною, що виявляла себе такою стриманою! Вони он там зачинилися. Я покличу людей.

Сюзана (закриваючи йому рот рукою, забуває підробляти голос). Не кличте!

Фіґаро (на бік). А, це Сюзон! God-dam!

Сюзана (голосом графині). Ви здаєтесь неспокійним.

Фіґаро (на бік). Злодійка, хоче мене піймати!

Сюзана. Треба нам помститись, Фіґаро.

Фіґаро. Чи ви відчуваєте гарячу охоту?

Сюзана. Я не була б жінкою! Але мужчини мають до того сотні способів.

Фіґаро (таємно). Пані, тут нема нікого зайвого. Спосіб женщин... варт усіх інших.

Сюзана (на бік). Як би я його відлатала!

Фіґаро (на бік). Це було б весело, до весілля...

Сюзана. Але що з такої помсти, якої не приправляє трошки кохання?

Фіґаро. Всюди, де ви його не побачите, вірте, що воно є під покриттям поваги.

Сюзана (вражена). Не знаю, чи ви щиро так думаєте, але ви кажете це неприємно.

Фіґаро (з комічним запалом, на колінах). Ах, пані, я вас обожую. Подивіться на час, місце, умови, і нехай досада додасть вам до приємности, котрої бракує моєму проханню.

Сюзана (на бік). Рука в мене горить.

Фіґаро (на бік). Серце моє б'ється.

Сюзана. Але, добродію, чи подумали ви?..

Фіґаро. Так, пані, так, я подумав.

Сюзана... Що для гніву і коханню...

Фіґаро... Все, що відкладається, втрачено. Вашу руку, пані!

Сюзана (своїм звичайним голосом, даючи йому по лиці). Ось вона.

Фіґаро. Ах, демоніо! [60]) Який ляпас!

Сюзана (даючи другий). Який ляпас? А цей?

Фіґаро. Та що це? До чорта! Чи це тут день ляпанців?

Сюзана (б'є його при кожній фразі). А, що це? Сюзана. І от за твої підозріння, от за твою помсту і твою зраду, за твої заходи, твої образи й проєкти. Чи це кохання? Скажи, як сьогодні рано.

Фіґаро (сміється, підіймаючись). Santa Barbara! [61]) Так, це кохання! О, щастя! О, насолода! О, сто разів щасливий Фіґаро! Бий, моя кохана, не втомлюючись. Але коли ти мені спишеш усе тіло синцями; поглянь прихильно, Сюзон, на найщасливішого чоловіка, якого тільки била коли жінка.

Сюзана. Найщасливішого! Ледащо! А не зводив ти графиню такими теревенями, що, я забуваючи про себе саму, справді задля неї готова була піддатися.

Фіґаро. Чи міг я помилится, чувши твій чудовий голос?

Сюзана (сміючись). Ти мене впізнав? Ах, як я помщуся!

Фіґаро. Добре попобити і ще й додержувати зло — це надто по-жіночому! Але скажи, з якої

щасливої обставини я бачу тебе тут, коли я думав, що ти з ним; і як це вбрання, що мене одурило, показує нарешті, що ти невинна...

Сюзана. Це ти невинний, що прийшов у тую пастку, що приготовано іншому! Хіба це наша вина, що, хотівши застукати лисицю, ми впіймали їх аж дві?

Фіґаро. Хто ж піймав другу?

Сюзана. Його жінка.

Фіґаро. Його жінка?

Сюзана. Його жінка.

Фіґаро (несамовито). Ах, Фіґаро! Іди, повісься! Ти не вгадав цього! — його жінка? О, дванадцять і п'ятнадцять тисяч разів спритне жіноцтво! То значить поцілунки в цьому лужку?..

Сюзана. Були дані пані.

Фіґаро. А пажів поцілунок?

Сюзана (сміючись). Панові.

Фіґаро. А тоді за кріслом?

Сюзана. Нікому.

Фіґаро. Чи ви певні?

Сюзана (сміється). Буде дощ ляпасів, Фіґаро.

Фіґаро (цілує їй руку). Твої — то цяцьки, а графів був геть повної ваги.

Сюзана. Ну, гордуне, впокоряйся!

Фіґаро (робить те все, що каже). Справедливо. На коліна, низенько схилися, простелися долічерева.

Сюзана (сміючись). А, той бідний граф! Якої праці він собі завдав...

Фіґаро (підіймається на коліна). Щоб здобути власну жінку!

СЦЕНА IX

Граф увіходить глибиною сцени і йде просто до павільйону праворуч себе; Фіґаро, Сюзана

Граф (сам собі). Даремно її шукаю в парку; може вона увійшла сюди.

Сюзана (тихо, до Фіґаро). Це він.

Граф (одчиняючи павільйон). Сюзон, чи ти тут?

Фіґаро (тихо). Він її шукає, а я думав...

Сюзана (тихо). Він її не впізнав.

Фіґаро. Докінчім його, хочеш? (Цілує їй руку).

Граф (обертаючись). Чоловік біля ніг графині!.. Ах, я не маю зброї (наближається).

Фіґаро (підіймається цілком: підробляючи голос). Пробачте, пані, що я не подумав, що це звичайне побачення було призначене на весілля.

Граф (на бік). Це той, що був у кабінеті сьогодні вранці. (Б'є себе по лобі).

Фіґаро (каже далі). Але не прийдеться сказати, що така дурна перешкода затримала нашу втіху.

Граф (на бік). Кров, смерть, пекло!

Фіґаро (ведучи її до павільйону. Тихо). Він лається. (Голосно). Поспішаймо, пані, і виправім лихо, що вділи нам тоді, як я вискочив у вікно.

Граф (на бік). Ага! все тепер виявляється.

Сюзана (біля павільйону праворуч себе). Перед тим як увійти, погляньте, чи ніхто не йде за нами. (Він її цілує в чоло).

Граф (кричить). Помсти! (Сюзана втікає в павільйон, куди увійшли Фаншета, Марселіна і Керюбен).

СЦЕНА X

Граф, Фіґаро

(Граф хапає за руку Фіґаро. Фіґаро удає, що страшно злякався)

Фіґаро. Це мій пан!

Граф (упізнає його). А, злочинцю, це ти! Гей, хтонебудь сюди! сюди!

СЦЕНА XI

Педріль, граф, Фіґаро

Педріль (у дорожніх чоботях). Нарешті я знайшов вашу вельможність.

Граф. Гаразд, це Педріль. Ти сам-один?

Педріль. Прискакав оце з Севільї, що є духу.

Граф. Підійди до мене і гукай якнайдужче.

Педріль (кричить що духу). Пажа немає ні трішки, як на моїй долоні. Ось пакет.

Граф (відштовхуючи його). Ну ти, бидло!

Педріль. Вельможний пан сказали мені кричати,

Граф (все ще держачи Фіґаро). Щоб покликати. Гей! Хтонебудь! Якщо мене чуєте! Біжіть сюди всі!

Педріль. Фіґаро і я, нас двоє. Що ж може вам статися?

СЦЕНА XII

Ті, що перше, Брідуазон, Бартольо, Базіль, Антоніо, Гріп-Солей; усе весілля прибігає із смолоскипами

Бартольо (до Фіґаро). Ти бачиш, що на твій перший знак...

Граф (показуючи на павільйон ліворуч себе). Педрілю, займи ці двері. (Педріль іде).

Базіль (тихо до Фіґаро). Ти його піймав із Сюзаною?

Граф (показуючи на Фіґаро). А ви всі, мої васалі, оточіть мені цього чоловіка і відповідатимете за його життя.

Базіль. Ха! ха!

Граф (люто). Цитьте! (До Фіґаро, крижаним тоном). Кавалере, відповісте ви на мої запитання?

Фіґаро (холодно). Е, хто б мене від цього звільнив, ваша вельможність? Ви всім тут володієте, опріч вас самих.

Граф (здержуючись). Опріч себе самого!

Антоніо. Оце значить сказати.

Граф (знов гніваючись). Ні, як щонебудь могло б збільшити мою лютість, то це той спокій, який він удає.

Фіґаро. Чи ми салдати, що вбивають і дають себе вбивати за інтереси, які їм невідомі? Щодо мене, то я хочу знати, чого я гніваюсь.

Граф (несамовито). О, лютий я! (Здержуючись). Невинний чоловіче, що нібито не знає, чи зробите ви нам, принаймні, ласку сказати нам, що це за дама, що ви тепер привели у цей павільйон?

Фіґаро (лукаво показуючи на інший). В оцей-о?

Граф (хутко). В оцей.

Фіґаро (холодно). То інша річ. Молода особа, що шанує мене своєю особливою прихильністю.

Базіль (здивований). Ха! ха!

Граф (хутко). Чуєте, що він каже, панове?

Бартольо (здивований). Ми чуємо.

Граф (до Фіґаро). А ця молода особа чи має інше відоме вам зобов'язання?

Фіґаро (холодно). Я знаю, що великий пан займався нею якийсь час; але чи тим, що він її занедбав, або тим, що я більш їй до вподоби ніж достойніший любови, вона віддає мені тепер перевагу.

Граф (жваво). Перев... (Здержуючись). Принаймні, він наївний! Бо те, що він визнає, панове, я чув, божуся вам, з уст самої його спільниці.

Брідуазон (отовпілий). Йо-ого спільниці!

Граф (з лютістю). Отже, коли безчестя публічне, треба, щоб і помста була теж така. (Увіходить у павільйон).

СЦЕНА XIII

Ті, що були, крім графа

Антоніо. Це справедливо.

Брідуазон (до Фіґаро). Хто-о ж узяв жінку другого?

Фіґаро (сміючись). Ніхто не мав цієї приємности.

СЦЕНА XIV

Попередні актори, граф, Керюбен

Граф (говорячи в павільйоні і тягнучи когось, кого ще не видно). Усі ваші зусилля зайві, ви погинули, пані і ваш час уже прийшов. (Виходить не дивлячись). Яке щастя, що ніяка застава такого огидного одружіння...

Фіґаро (скрикув). Керюбен!

Граф. Мій паж?

Базіль. Ха! Ха!

Граф (несамовито, на бік). І завсіди цей чортової душі паж! (До Керюбена). Що ви робили в тій залі?

Керюбен (боязко). Я ховався, як ви були звеліли.

Педріль. Варто було гнати так коня!

Ґраф. Піди ти, Антоніо; приведи перед її суддю негідницю, що мене збезчестила.

Брідуазон. То-о це ви шукаєте пані?

Антоніо. Отже, є добрий бог; ви стільки наброїли такого самого в околиці...

Граф (люто). Іди ж! (Антоніо виходить).

СЦЕНА XV.

Ті самі без Антоніо

Граф. Ви побачите, панове, що паж не був там сам.

Керюбен (боязко). Моя доля була б дуже люта. коли б якась чутлива душа не підсолодила її гіркоту,

СЦЕНА XVI

Ті самі, Антоніо, Фаншета

Антоніо (тягнучи за руку когось, кого ще не видно) Ходім, пані, не треба упрошувати вас вийти, бо вже ж знають, що ви сюди ввійшли.

Фіґаро (скрикує). Мала кузинка!

Базіль. Ха! ха!

Граф. Фаншета!

Антоніо (обертається і скрикує). А, трясця! Вельможний пане, це дуже весело — вибрати мене, щоб показати кампанії, що це моя дочка зчинила всю цю бучу.

Граф (Ображено). Хто ж знав, що вона там? (Хоче туди йти).

Бартольо (поперед його). Дозвольте, пане графе, це не стало ясніше. Я спокійніший. (Увіходить).

Брідуазон. От ще надто заплутана справа.

СЦЕНА XVII.

Ті, що були, Марселіна

Бартольо (говорячи в павільйон і входячи). Не бійтесь нічого, пані, вам не буде жодного лиха, я відповідаю. (Обертається і скрикує). Марселіна!..

Базіль. Ха! ха!

Фіґаро (сміється). От чудасія! І моя мати там?

Антоніо. Стільки їх, що й не потовпляться.

Граф (вражено). Що мені за діло! Графиня...

СЦЕНА XVIII

Ті що раніш, Сюзана (прикриває лице віялом)

Граф. ...А, от вона виходить! (Сильно бере її за руку). Як ви гадаєте, панове, чого заслугує огидна... (Сюзана падає на коліна, схиливши голову).

Граф. Ні, ні! (Фіґаро падає на коліна з другого боку).

Граф (сильніше). Ні, ні! (Марселіна падає на коліна перед ним).

Граф (дужче). Ні, ні! (Всі падають на коліна крім Брідуазона).

Граф (несамовито). Хоч би вас була тут сотня!

СЦЕНА XIX Й ОСТАННЯ

Усі попередні; графиня (виходить з другого павільйону)

Графиня (падає на коліна). Принаймні я доповню лічбу.

Граф (дивлячись на графиню і Сюзану). Ах! що я бачу!

Брідуазон (сміється). Е, біг-ме! це пані.

Граф (хоче підняти графиню). Як! Це були ви, графиня? (Благальним тоном). Тільки пробачення ласкавого...

Графиня (сміючись). Ви мною бувши казали б: ні ні; а я сьогодні уже втретє даю вам пробачення безумовно. (Підводиться).

Сюзана (встаючи). Я теж.

Марселіна (встає). Я теж.

Фіґаро (встає). Я теж. Тут чути відгомін! (Усі встають).

Граф. Відгомін! Я хотів з ними хитрувати, а вони зо мною зробили, як з дитиною!

Графиня (сміючись). Не жалкуйте про те, пане графе.

Фіґаро (обтираючи шапкою коліна). Такий день, як оцей, якраз робить посла!

Граф (до Сюзани). Так ця картка, запечатана шпилькою?..

Сюзана. Її продиктувала пані.

Граф. Відповідь їй безперечно належиться. (Цілує руку графині).

Графиня. Кожний матиме, те що йому належить. Вона віддає гаманець Фіґаро, а діямант Сюзані).

Сюзана (до Фіґаро). Ще один посаг.

Фіґаро (вдаривши рукою гаманець). Це третій. Його важко було здобути.

Сюзана. Як і наш шлюб.

Ґріп-Солей. А чи матимем ми підв'язку новоженної?

Графиня (витягаючи стьожку, що так ховала на грудях, кидає на землю). Підв'язка? Вона була разом з її убранням. Ось вона. (Хлопці хтять її підняти).

Керюбен (меткіший, біжить її взяти). Нехай, хто хоче її мати, в мене її видере.

Граф (сміючись до пажа). Такий чуткий добродій,— що ви знайшли веселого в недавньому ляпасі?

Керюбен (відступає й витягає наполовину шпаду). Я, пане полковнику?

Фіґаро (з комічним гнівом). Він його дістав на мою щоку: от як великі пани творять справедливість.

Граф (сміється). То це на його щоку? Ха! ха! ха! Що ви на це скажете, люба графине?

Графиня (замислена, приходить до себе і говорить з почуттям). Ах так, дорогий графе, і на все життя, не відхиляючись, присягаюся.

Граф (б'є по плечу Брідуазона). А ви, дон Брідуазоне, що ви тепер гадаєте?

Брід. Про-о все, що я бачу, пане графе?.. Далебі, я-а не знаю, що вам сказати: от мій спосіб думання.

Всі (разом). Добре розсудив!

Фіґаро. Я був злидарем, мене неважили. Я показав деякий розум, наспіла ненависть. Дістав гарненьку жінку й гроші...

Бартольо (сміючись). І серця повернуться до тебе юрбою.

Фіґаро. Чи можливо?

Бартольо. Я їх знаю.

Фіґаро (вклоняючись глядачам). Поминувши жінку й гроші, матиму за пошану й приємність догоджати вам усім. (Грають рітурнель водевілю).

ВОДЕВІЛЬ

Базіль (1-й куплет)

Трійний посаг, добра жінка —
Більш ніж міг би хтось жадать;
Тут же й пан і паж-хлопчинка,
Дурень став би ревнувать.
Тільки ж приказку латинську
Мудрий справджує в житті:

Фіґаро.

Я знаю... (співає)
Gaudeant bene nati

Базіль

Ні... (співає)
Gaudeat bene nanti[62])

Сюзана (2-й куплет).

Чоловікові не вадить,
Якщо кине жінку він;
Жінка ж тільки трішки зрадить,
То й прийшов її загин.
Звідки ж то така неправда
Тих законів навісних?
Бо сильніші склали їх. (bis)

Фіґаро (3-й куплет).

Жан, чудний над міру всяку,
Жінку й спокій мать хотів,
Він купив страшну собаку
І в свій двір її пустив.
Всіх за ніч вона порвала,
Тільки лиха й не зазнав
той джиґун, що пса продав. (bis)

Графиня (4-й куплет).

Часом жінка вже не любить
Мужа, та не зна й гріха;
Інша ж зрадниця всім трубить,
Що весь вік його коха.

А найменш дурная буде
Та, що без крикливих труб
Зберігає чистим шлюб. (bis)

Граф (5-й куплет).

Жіночка провінціялка,
Вірна присязі своїй,
Не жде щоб за нею палко
Увивавсь коханців рій;
А в родинному куточку
Чоловіка звеселя
І всім радість наділя. (bis) [63]).

Марселіна (6-й куплет).

Матір вна людина кожна,
Добре віда хто вона;
Інше все — сказати можна, —
Є Амура таїна

Фігаро (підхоплюючи мотив).

З того й видко, що нерідко
Син, неначе, харпака
Вартий золота мішка. (bis)

(7-й куплет)

Через рід, оту дрібницю,
Цей король, а той пастух.
Випадкову ту ріжницю
Відміняє людський дух.
І колишніх тронів пишних
Не один десяток зник,
А Вольтер живе повік. (bis)

Керюбен (8-й куплет).

Любі жіночки й дівчата
Мучать серце молоде;
Їм прокльонів шлють багато.
Та до них всяк знову йде.
І з партером цим теж саме:
Хто його не хоче знать,
Прагне оплесків дістать. (bis)

Сюзана (9-й куплет).

Якщо в п'єсі цій дивачній
Є наука хоч дрібна,
То за жарти будьте вдячні,
Не дошукуйтесь до дна.
І природа нас уміє
До бажаної мети
Втіхи стежкою вести. (bis)

Брідуазон (10 куплет).

В цій комедії, па - нове,
Що вам подана на суд,
Змалювання є го - тове,—
Як живе наш добрий люд.
Його тиснуть, що й не писнуть;
Він кричить, ґвалтує страх,
Все ж кінчиться на піснях. (bis)

(Загальний балет)

Кінець п'ятого й останнього акту.

ПРИМІТКИ

[1]) Див. акт V, сцена XIX, водевіль, 9-й куплет.

[2]) Власне кажучи — Шерюбен (Chérubin) і зберігаємо хибну транскрипцію „Керюбен“ задля читача, що звик до італійської форми цього імени (Керубіно).

[3]) Ім'я Ґюсман — натяк на судового радника Ґоезмана, що з ним у Бомарше був 1774 року дуже скрутний процес (див. у вступній статті).

[4]) Заступник судді, цебто заступник графа Альмавіви в судових справах.

[5]) Левітка — просторе, розрізане спереду убрання.

[6]) Убрання Фіґаро в „Севільському голяреві“: „На голові — сітка для волосся; білий капелюх з кольоровою стрічкою; шовкова хустка на шиї; жилет і штани з саєту, зі срібними ґудзиками й петлями; широкий шовковий пас; підв'язки зав'язані китицями, що висять удовж кожної ноги; куртка гарячого кольору з великими закотами кольору жилета; білі панчохи й сірі черевики“.

[7]) Про цю передмову Бомарше див. у вступній статті.

[8]) Убрання Бартольо в „Севільському голяреві“: „Чорний короткий, застебнений фрак; велика перука; брижі й рукавчики; чорний пас; коли не вдома, довгий червоний плащ“.

[9]) Убрання Базіля в „Севільському голяреві“: „Чорний капелюх із спущеними крисами, підрясник і довгий плащ без брижів і рукавчиків.

[10]) Кріспен — тип лукавого слуги у французькій (та італійській) клясичній комедії; отже, шпада Кріспенова — не панська а льокайська.

[11]) Туаз — старовинна французька міра довжини (1 метр 949).

[12]) Давне право дідича — славнозвісне середньовічне „право першої ночі“, яке, звичайно, вже не існувало в Еспанії (або Франції) XVIII століття й править у п'єсі за літературну фікцію.

[13]) Натяк на ролю Фіґаро в одружінні графа Альмавіви й Розіни в „Севільському голяреві“ (див. у вступній статті).

[14]) В цій сцені багато натяків на ролі Фіґаро, Бартольо, Базіля, графа, Розіни й Марселіни в „Севільському голяреві“.

[15]) Екю — старовинна французька срібна монета - 3 ліври (2 франки 75 сантимів за доби французької революції),

[16]) Ревнивість пані, цебто Марселіни. Сюзана й Марселіна в цій сцені іронічно іменують одне одного „пані“ й розмовляють почасти в 3-ій особі.

[17]) Марселіна ображена назвою „дуеньї“ (цебто компаньйонки), бо цю посаду доручалось (в Еспанії XVIII століття) переважно літнім жінкам.

[18]) Cherubino di amore — „любий Керюбен“ (з італійська).

[19]) Пістоля — старовинна еспанська (й французька) золота монета 11 ліврів приблизно 21 франк).

[20]) Кабінет, цебто кімната для туалету.

[21]) Бержерка — широкий і глибокий фотель з подушкою.

[22]) Ванльоо — сім'я відомих французьких малярів XVII й XIII століття, що з них найславетніший — Шарль - Андре (або Карльо) Ванльоо (1705 — 1765).

[23]) В. Самійленко залишив без перекладу останні три куплети цього романсу, бо вони реґулярно виключаються — за ініціятивою самого автора — в виданнях призначених для сцени. Наводимо їх у віршованому перекладі Гната Юри (Бомарше, Шалений день або Весілля Фіґаро, Вінниця, 1920):

6-й куплет.

Яку я безтямно люблю.
Кохання цього ніхто не розіб'є.
Пажу, о пажу, сказала царева
(А серце так билось, так билось),
Вгамуйте кохання шалене своє.
Стану вам, пажу, в пригоді...

7-й куплет.

Стану вам, пажу, в пригоді...
При нашій особі призначу пажем,
А потім... є в мене панна Єлена
(А серце так билось, так билось),
Дочка капітана, гарна як сонце,
Вас обвінчаю я з нею.

8-й куплет.

Вас обвінчаю я з нею.
„О, ні! Я не хочу... не хочу цього.
З терпінням несучи кайдани важкі
(А серце так билось, так билось),
Від тяжкого горя, кохаючи, вмру,
Хрещеної ж неньки я не забуду...

[24]) Беньеза — дамський чепець для туалету, з дрібними складками.

[25]) Патент — диплом на офіцерський ранґ.

[26]) Начільник — власне кажучи, певна оздоба на мундштуку (bossette); але гра слів у дальших рядках вимагає тут приблизного перекладу.

[27]) Гра слів; в оригінальному тексті: „la bossette... la courbette... la cornette" (цебто „оздоба мундштука... курбет... кавалерійська корогва").

[28]) Ґумована тафта правила в XVIII столітті за плястер.

[29]) Урсулінки — один з найвелелюдніших жіночих чернецьких орденів дореволюційної Франції, заснований 1537 року.

[30]) Натяк на зміст „Севільського голяра".

[31]) Піддані, себто кріпаки графа Альмавіви, що їх автор пишно іменує його „підданими" або „васалями".

[32]) Povero — „нещасний" (зіталійська).

[33]) Ґріп-Солей розмовляє тут і далі французьким народнім жарґоном, що його відміни, на жаль, не надаються до перекладу.

[34]) Сеґедільья (або сеґідільья) — певний рід еспанського народнього співу.

35) Морена (або Сієрра-Морена) — гори в Південній Еспанії, що відмежовують Андалюзію від Нової Кастілії та Естрамадури.

36) Goddam — поширене англійське прокляття (буквально: „хай бог засудить").

37) Натяк на ролю Фіґаро в Севільському голяреві",

38) Пісенька доброго короля — улюблена пісня Генріка IV, короля Франції (1553 — 1610). Ця згадка про нього добре виявляє, як мало Бомарше дбає про еспанський „льокальний кольорит" п'єси.

39) Tempro é galant'uomo — „час є чемна людина" (по — італійському.)

40) Et cetera — „і таке далі" (по - латинському).

41) Гострий виступ авторів проти офіційного продажу судових та інших почесних посад у дореволюційній Франції.

42) Дубль-Мен (Double - Main) означає буквально „подвійна рука" себто той хто бере хабарі з обох сторін.

43) Ради екстракту, себто ради складання екстракту з усіх документів та офіційних листів, що належать до даної справи.

44) Барон де Льос Альтос і т. д. — в оригіналі еспанською мовою: Baron de Los Altos, y Montes Fieros. y otros montes.

45) Котру кожний не визнає за свою і складає на другого: такі контроверзи траплялися доволі часто в літературно - театральному побуті дореволюційної Франції (особливо, коли анонімна п'єса зазнавала поразки на сцені).

46) Виступ авторів проти сваволі й здирства відкупників та збірщиків податків у дореволюційній Франції, а також проти байдужности державної адміністрації й суду щодо цього.

47) Oratio pro Murena — промова Ціцеронова на оборону консула Ліцінія Мурени винуваченого в незаконному здобутті консульства (62 до нашої ери): один із клясичних зразків римського судового красномовства.

48) Талестріс — леґендова цариця амазонок, що нібито одружилася з Олександром Великим за часів малоазійського походу його (постать не історична).

49) Знаю ляпанці: в оригіналі гра слів: pâtè означає „пляма" й „пиріг".

[50]) Ця дещо туга гра слів (а б о — б о) лише умовно відворює гру слів в оригіналі, яка заснована на гомонімії сполучника o u „або“ і відносного прислівника o ù „ge“. Отже, перекладачеві довелося, задля гри слів, змінити й скоротити дещо і в дальших рядках.

[51]) В і н з н е ю н е о д р у ж и т ь с я. — В. Самійленко залишив без перекладу переривний Марселінин монолог, що йде за цими словами, бо він реґулярно виключається — за згодою самого автора — в виданнях призначених для сцени (порівн. примітку 23); він, справді, зовсім недоречний з театрального й драматургічного погляду, проте дуже цікавий своїм ідейно-культурним (та публіцистичним) змістом. Наводимо його в стилістично невдалому, але досить точному, щодо змісту, перекладі Гната Юри (Бомарше, Шалений день або Весілля Фіґаро, Вінниця, 1920):

Б р і д у а з о н. Ясно: він на ній не жениться...

Б а р т о л ь о. Та і не я.

М а р с е л і н а. Не ви! А син ваш? Ви ж божились мені.

Б а р т о л ь о. Дурний був. Якби подібні спогади обов'язували чоловіка, довелось би переженитись на всіх.

Б р і д у а з о н. А коли так пильно придивлятись до всього, так ніхто ні на кому не женився б.

Б а р т о л ь о. Грішки неминучі. — Сумна молодість.

М а р с е л і н а. Так, сумна, і навіть більше сумна, ніж думають. Я зовсім не бажаю заперечувати своєї провини: сьогоднішній день чудесно її підтвердив. Але як тяжко спокутувати її після тридцятилітнього безрадісного життя! Я родилась для життя чистого, і стала чесно жити, остільки я могла покладатись на свій власний розум. Але в часи ілюзій, недосвіду і нужди, коли спокусники оточують вас з усіх боків, а нужда сіпає вас, чим могла дитина захиститись від такого дружного нападу недругів? Чоловік, який так суворо висловлює свій присуд, можливо, в своїм житті згубив не один десяток нещасних.

Ф і ґ а р о. Найбільш виновні, звичайно, найменш великодушні; це — загальне правило.

М а р с е л і н а (жваво). Невдячні мужчини, знищуючи своїм призирством забавку вашої жаги, ваші жертви, іменно ви і мусите нести кару за помилки нашої молодости; ви і ваші судді, такі жерстокі, коли доводиться їм судити, віднімаючи у нас своєю

ганебною неохайністю всякі чесні засоби до існування. Чи заставили ви хоч одну якунебудь галузь праці на долю нещасних дівчат? Адже вони мали природне право на різні жіночі убори; ви і тут пристосували тисячі робітників вашого полу.

Фіґаро. Навіть жовнірів привчають до голки!

Марселіна (хвилюючись). Навіть добившись найбільш високого положення, жінки зазнають від вас лиш глузливу повагу. Приваблюючи нас брехливою пошаною, ви фактично вважаєте нас своїми рабами: добро зроблене нами безмірно зменшується, наші ж помилки караються далеко більше справжньої провини [хибний переклад; треба: Ви вважаєте нас за неповнолітніх, щодо нашого майна, проте караєте нас, як повнолітніх, за наші помилки В. Д.]... О, ваше поводження з нами, у всіх відношеннях, справа безсердечна і жорстока.

Фіґаро. Вона права.

Граф (на бік). Більш ніж права.

Брідуазон. Вона, слово чести, правду каже.

Марселіна. Але що нам, сину мій, до того, що безсоромний батько цурається нас? Не дивись на те, відкіля ти, а дивись, куди ідеш: тільки це і мусить бути важним для кожної людини. Через декілька місяців твоя наречена буде залежати від себе самої і вона візьме тебе — я ручусь. Живи тоді, оточений жінкою і ніжною матір'ю, котрі будуть любить тебе більш за все на світі. Будь вибачливим до них і нехай пошле тобі господь щастя, сину мій. Будь веселим, свобідним і добрим з усіма, і мати твоя буде найщасливішою з жінок.

Фіґаро. Все це золоті речі, мамо, і я цілком з тобою згоден. Яка дурниця, подумаєш! Земля крутиться тисячу тисяч літ, і в цім океані часу, випадково зачепивши якісь тридцять нікчемних років, що уже не вернуться, стану я тепер турбуватись, кому іменно я винен цим! Тим гірше для того, хто турбує себе подібними дурницями. Змарнувати ж своє життя в гризоті — це однаково, що взяти та повіситись на власний краватці [надто вільний переклад; треба: Це — тягти свій хомут безупинно, В. Д.], це нагадує мені нещасних коней на річній тязі: вони не спочивають навіть тоді, коли спиняються, вічно тягнуть, хоч і перестають рухатись. Ми почекаємо.

Граф. Глупа історія і зовсім не до речі.

52) Панурґова отара: Натяк на відомий епізод з Рабеле про отару, що кинулась у море, коли туди кинули барана - ватажка.

53) Ораторіо — музична драма релігійного змісту.

54) Він був такий незадоволений тим фоєрверком — в оригіналі гра слів: il avait tant d'humeur sur ce feu (це означає теж: „він мав стільки вологи на цьому вогні").

55) Гурток слуг і робітників — звичайно, тих що їх покликали влаштувати фоєрверк.

56) Кам'яна в'язниця — натяк на Бастілію, куди французький дореволюційній уряд зохотою садовив на невизначений час неприємних публіцистів.

57) Я можу вільно все печатати і т. д. — гострий виступ авторів проти французької дореволюційної цензури.

58) Має більшу силу спритність, ніж обізнаність; в оригіналі маємо тут гру слів, яка не надається до перекладу: le savoir-faire vaut mieux que le savoir.

59) Один великий пан і т. д. — натяк на зміст „Севільського голяра"; „великий пан", звичайно, граф Альмавіва.

60) Демоніо — „чорт" (з італійська).

61) Santa Barbara — „свята Варвара" (з італійська).

62) Gaudeant і т. д. — латинсько - французька гра слів, що не надається до перекладу; „gaudeant bene nati" означає: „хай радіють благородні" (по - латинському); в „gaudeat bene nanti" — останнє слово французьке; сенс: „хай радів той, хто мав багато грошей".

63) 5-ий куплет перекладав В. Самійленко надто вільно (особливо друга половина); наводимо дуже незґрабний, проте, цим разом, точніший переклад Гната Юри:

Женщина проста, до того й строга,
Що зрадить мужу страх як боїться,
Мати не буде поспіху в світі;
Нехай існують жінки вальотні,
Немов монети, дзвінкі й слухняні,
Лиш під дозором вірного мужа,
Вони готові для всіх служити.

ЗМІСТ

	Стор.
Бомарше та його трилогія про Фіґаро	5
Акт перший	39
„ другий	65
„ третій	101
„ четвертий	128
„ п'ятий	148
Примітки	176

Ціна 1 крб. (Р)